

НА ХУТОРІ

Вечір туманний і холоднуватий знобив, та пощипував за руки чорнявенького дядька в полосатій, вилялялій шинелі. Дядько з лопатою й граблями порався над свіжою грядкою виноградника. Участок скопаний і заскороджений дрібненько, як пальцями, вилискував напроти сонця мокрими, від недавнього дощу, заGREбами, а голі кушки рясніли кривою низкою прутиків, підпертих ще з зими кілочками, залізячками, попідперізуваних шпагатом від злону.

Сидір що-дня приходив на участок, старано оглядав учорашню роботу, все далі поширюючи скромну територію своєї плантації. Вона, здавалось, зацікавила і зовсім опанувала його увагою. Цілий день Сидір ходив у радісно-піднятому настрою, вишукував дрючка на огорожу, ясно почуваючи від праці своєї тихий навій хазяйської самоповаги. Рішучо відмовився він від степової „морочи“, що забирала б у нього „нешотно времени“, до того ж і не вигадав би він на труднощах затраченої роботи. Тесляр і плантатор—ось до чого тягся і що любив із запалом професіонала Сидір. Так і розумів він життя людське, в залежності від того, як і до чого скеровані людські здібності. Ходив він понуро, задумливо, нікого не чіпаючи і жив спокійно від того у напівзруйнованій економії, в льоху, що містився під головним будинком німця. І до життя він ставився байдужо, як до свого годинника з порепаною гирею, що точно вираховував години й сірі одноманітні роки в степу. Але і в цій пустелі Сидір зумів пристосуватися не згірше, як і на селі. Хіба для того, щоб спокійно прожити—обов'язково треба заручитись довір'ям серед людей?

Здається, сьогодні повинен над'їхати Пахом за скринєю для дочки. Обчислити б його карбованців на двадцять п'ять, та жаль—податком чоловіка знесли, ну, й до весілля ж готується, теж не сяк-так, а розход нівроку йому замислуватий. Нині кожна людина скупішає, крім мужика.

Сидір повернувся був їти, як стежкою до нього швидко зачичкував і підкотився близько чоловічок у ватнику, з заллятим радісною посмішкою круглим і густо поморщеним, як бурячок, лицем, з прожогу ткнувши хазяїнові дебелу, міцну руку.

— Драстуйте вам... плантаційка, кхе... діло гарне.

Сидір не відповів і мляво потис руку гостеві. Йому не подобалась ситенька усмішка Пахомова, і в думці накинувши за скриню зверх п'ятнадцяти ще два карб., рішуче скинув на плечі копальні причандали.

— Да... плантаційка...

— А не рано?

— Рано—вночі, а зараз сонце заходить,—жартом відповів Сидір. Пахом, не зразу догадавшись похвалити за примовку, погодився в унісон йому:

— І то так.

Через хвилину вони обое пішли до хати, закиданою гнилим листям, доріжкою. Дві людини майже не розмовляли між собою й тільки як ішли порожнім, засміченим битою цеглою дворщем, Пахом зідхнув уголос, розворушивши собі кінцем пужална жорстку стріху борідки:

— То ж то добра якого пропало, га?

— Цар пропав, а ти каменю шкодуєш,—у-перше неприємно якось посміхнувся Сидір і плюнув з притиском, як людина, що раптом гарячо і несамовито обурилась. Пахом, згадавши—як вісім років тому сам він прилюдно навантажував чотири вози кроков із якономії—примовчав і не зідхав більше.

— Люди на нужники порозгрібали,—гарчав Сидір,—з панського барахла вошу...

— Риволюція,—універсально опреділив Пахом, вкладаючи в це слово весь незрозумілий йому загадковий удар, що потрошив не лише якономичеську цеглу, а й нутро людське перевернув, як у макитрі вареники.

Біля одверка кватири Сидір притулив граблі з лопатою і, витираючи долоні об захаючені до ситого вилиску штани, зійшов униз по східцях.

— Глибоко живеш,—промовив ззаду Пахом, намагаючи обережно східці за східцями,—у мене льох такий: зразу боком, а потім—сторч.

— А в мене сторч, а тоді боком.

— Ну, вкус, конешно, разний—усяк на вигоду мітить. Пса нема в тебе?

— Здох.

В льоху було душно, смерділо чищеною цибулею та капустою. Біля полу вряд стояли два непофарбовані ослонички, на одному з них, розмішуючи між коліними пшоно, схилившись до самісінької макітерки, сиділа дівчина. Привітавшись, Пахом скинув шапку, а Сидір, гнівно оширяючись від холоду, став поволі роздягати шинелю. Упоравшись, він злегка махнув рукою гостеві, та обое крізь нахилені „конюшені“ двері пройшли в майстерню.

Скриня подобалась Пахомові. Та він і раніше знав, що Сидір не програє в роботі, але думка—чи не прикинув бува тесляр ціни—смутиленько хвилювала й занепокоювала його.

— Ну,—буркнув Сидір,—півники я не голубі, а жовті зробив.

Пахом, одкашлявшись, глянув на нього і раптом холоднувато, сухо спитав:

— А чого жовті?

Тесляр усміхнувся, але відповів прямо:

— Де ж ти голубих півнів бачив?

— Ну, воно то так, а як дівці, скажем, голубих хочеться?

— Дівці всього хочеться, може б заміж за пана пішла—так пан не бере.

— То так,—із зідханням погодився Пахом і поморщився.

Він зрозумів образу теслярову і підколений цим, рішив тугіше піддаватись на згоду.

— Може й справді забракує дівка?

— Скриню?

— Еге ж...

Сидір, випроставшись, подумав.

— Ти не дурій. Бери та вези, а губи надме,—скажи—молодший віддам. Молодша все візьме.

— А як нема?—підняв ліву брову Пахом.

— Скажи—продам. А з голубих півників люди сміяться будуть. Та ще й додумаються—хто з нас дурень.

Сидір став перед ваником, одкинувши руки за спину і якийсь час непорушно, суворо дивився на хазяїна. Потім заговорив тихіше, хмуро, вдумливо, наморщуючи лоба:

— Чим не вигідний? Півхати влізе... Пожадливій дівці як знахідка.

— Моя не пожадлива,—тихо обуривсь Пахом.

— Ну, заботлива. А всякий—хто заботиться—має.

— І ти маєш...

— Як дадуть, то чого ж...

З чуттям непомітно осміяного Пахом замовк.

З хвилину стояла мовчанка, така ж напружена й незрозуміла, як і люди. В теслярні робилось темно. Пробігали криси, а між варстатами, прокинувшись, задокотіли, як невидимі годиннички, шашні.

Сидір зненацька рішучо підняв голову:

— Що ж, Пахоме Лавроновичу... думайте!

Годиннички задокотіли швидче, а по кутках розсипались і причаїлись звірки. В хатині чулося, як дзявкотіла посудом дівчина і цокав справжній годинник.

— П'ятнадцять,—буркнув і кашлянув для хоробрости Пахом,—на таку ж суму змовлялися?—Очі його розтулились і заблискали пожадливими вогниками. Сидір помітив їх і всміхнувся крізь зуби:

— Щот ведеш?

— Рихметика, ясно: всяку мілоч на цифру,—твердо відповів Пахом.— Береш?

Хвилину Сидір мовчав і мрійно дививсь поверх голови Пахомової на дверчатка. Потім запропонував тихо:

— Два накинй.

Пахом чмокнув і розвів руками:

— Не по договору... Треба договору не забувати... всякій справі точність, а не чуть-лі своє вигадувати...

Сидір, вигнувшись, ударив рукою по ляді. Очі його замерехтіли страшно, а вся плечиста вперта постать рішучо ворухнулася вперед.

— Ти в ділі моїм не ревізор, і квит. Сімнадцять, або надівай шапку й ходім.

Пахом одступив розгублено:

— Оце, боже мій! Та хіба ж я як? не в праві требувать?

— Требувать, а не ума вставляти. Ти посіяв, прожер і заробив.

А я землі не кат!

— Ну, й я ж оренди не нюхаю!—уперто захищався Пахом.

— А скрипці півсотні даси?

— Так не тільки ж скрипка, а й труба з барабаном.

— Сімнадцять,—в-останнє одрізав Сидір.

— І не менш?

Тесляр підійшов і тихенько поклав йому на плечі руку:

— Чи нам, Пахоме Лавроновичу, тирять дружбу з тобою. Навіщо? Два карбованці, подумай: один і другий... Ну?

— І два значить—мірка ячменю.—Сидір, спершись на скриню, зло розсміявся:

— Тобі не платять люди, як через двір ходять?

— А собаки навіщо?

— Ну, хіба так.

Пахом, зідхнувши глибоко, присів і пальцем обережно провів по півниках. Тоді задумався і ще раз провів.

— Жовті не полетять,—спокійно дратував Сидір. Покійна мати казала: в кого жовті пітухи на скрині, в того кури не переводяться. Га?

— Кури—сміття. Ними землі не виореш.

— То так,—роздумуючи, погодивсь Сидір. Не рано, Пахоме Лавроновичу. Давайте діло скоріше та по руках, та вип'ємо...

— Та й що тоді?—підвівсь і докірливо посміхнувся Пахом.

— Сватами будемо.

— Хіба що так... коли б і вбитку собі не нав'язати.

— Вбитку нема, а скриня нова. Так?

І хитро, розхрістано посміхаючись, тесляр простяг руку:

— На.

Пахом вагався. Очищі його сумно дивились то вниз, то на півників, то зупинялися довгенько на темнуватому злорадно-випнутому лиці Сидора.

— Та не муч же...

— Ех...—Пахом крутнув головою, ніби вихилив щойно чарку горілки, і високо, одчайдушно змахнув рукою:

— Вовк ти... самолюбєць.

— А ти—хазяїн. Уважаю, ей-ей.

Дві долоні, збігшись у темноті, ляснули. Почувся гордий самохвальний голос Сидора:

— Я, братець мій, на голий збут не строю. Для мене при роботі одна задача—виконати справу так, щоб мужик не гроші цинив, а труд мій. От. Ну, все значить.

У халупці вони випили й повечеряли. Пізно вирушив Пахом додому, приспівуючи, а Сидір, угрівшись під ряднами, наказав здивованій дівчині:

— Туши півника...

І розповів їй за скриню.

* * *

В кінці березня до якономії наїхали незнайомі люди з портфелями землемірськими значками на картузах. Було їх четверо. Один низенький, кривов'язий, вів перед, найбільше гомонів і загібав руками повітря. Сидір забачив їх з віконечка, натяг шинелю й вийшов. Трусив дощик і над степом, незграбно перевертаючись, ліниво плазували ситі нагребі хмар. У тесляра в грудях зробилось тісно. Вже як незнайомі люди та з кокардами, та, чого доброго, „інженери“, не питай милости, візьмуть та так таки й попросять собі любенько, ввічливо:

— А чи не вибрались би ви, Сидоре Платоновичу... кудись в інший льошок?

Сидора трішки покорибило від такої „пропони“ і, вилаявшись, що налякав себе, все ж уперто, рішучо пішов на зустріч „гостям“. Він і раніше определив, що кривов'язий—дурень і розмахує він руками тільки тому, що мабуть старший уповноважений. Пильно, сердито позираючи на нього, Сидір вирішив близько не підходити, а краще стати осторонь і прислухатись до їхньої розмови. Але на жаль кривов'язий помітив його. Повертаючи до товаришів величезною, жовтою головою, він покликав Сидора пальцем і зупинився. Стали й решта. Сидір не хотів цього, але при думці, що краще розпізнає причину одвідин—кахикнув і вклонився приїжджим.

Кривов'язий, не рухаючись, нервово поблискуючи золотими зубами, злегенька притулив руку до козирка.

— Тутешні?

— Так точно.

Сидір дивився на нього з гнівом, одначе мертвий, діловитий вигляд землемірів викликав у нього наперекір злобі чуття ввічливості й пошани.

— І мешкаєте тут?

— Да... уголок імею... в льошку.

— Ви тесляр?

— А діло то в чім, позвольте?..

Кривов'язий переклав портфеля під другу руку:

— Діло, коли ви хочете знати, просте: напевно, що тут засновується колектив. Ми—землеміри—обдивляємось і перевіряємо ґрунт. А коли ви тесляр—це гарно.

— Колектив?—хмуρο перепитав Сидір.

— Да.

— Хазяйство? Комуна?

— Совершенно верно.

— Ну, а я ж при чом?

— Як при чом? От тобі й на!—задрав голову кривов'язий, і Сидорові захотілось повернути її далі набік.—При всій вашій умілості і, так сказати, спеціальності ремесства—комуна охоче буде мати вас, ну... за свою людину... тим більше: замовлятиме вам усякі необхідності по часті господарчого інвентаря, і взагалі це дуже й дуже гарно...

Сидір почув, як усе несподівано пішло к чорту. Комуна, розгардіяш, суєта—все, від чого втік він два роки тому, тепер уперто шукає й нав'язується йому тут.

— Народ полтавський,—додав скромно височенький, русявий гість,—трудолюбивий і смирний.

— Вайлакуватий,—знехотя опреділив Сидір,—галушники...

Приїжджі голосно засміялись. Найгучніше сміявся русявенький, він навіть попірхнувся сміхом і довго, ввесь червоніючи як перець, кашляв протяжно у блакитну картату хустку. Не знаючи, де дівати гнів, переобтяжений ним, як довгою нудною хворобою, Сидір мало говорив, а більше дивився в землю й сопів. А й могло ж бути, а й сталося же так, що й у цій щилині застукали його, застукали як бог-свят, і як не схоче він, Сидір Платонович „работать“ на комуна по часті хазяйського інвентаря—значить, справа понятна: „жечі на плечі—і киш з місця“...

Плантаційку заберуть і скажуть „ето коммунальное, гражданин“... А кривов'язий нарочито підгукував щоб ошелешити, придавити людину, мовляв: „ну, а як же располагаєте быть?“ Знайшли ж його, дійшло все ж таки до того, що знайшли його в льошці і „положеніє“ закрутили, і сторч питання поставили... і кип'ятись тепер...

Русявий, очевидно, спішив. Переминався з ноги на ногу і нервово дьоргав плечима. Кривов'язий в-останнє пильно-хитрувато скинув очима на Сидора:

— Нам доложили про вас... а тепер маємо за честь пропонувати вам вибір. Чому б і не стати вам артільщиком, га?

— „Прохає“,—майнуло в Сидора,—і ядовить трішки, але й так таки прохає, мерзавець... жлоб отакий... каліка, „честь імею“ назвати вас.

— Я залишаюсь,—промовив Сидір уголос.—Хіба не однаково, для кого утруждать себе працею? Труд—свят, і шана йому скрізь однакова.

— Це аксіома,—радо підтвердив русявенький.

Незрозуміле слово заворушилось у мозку Сидоровому, мов би лезо глузування. „Ич, ума показує... так і виматюкає чоловіка, а чоловік мови не знаючи, подякує“.—І Сидір відказав скромно:

— Не ксіома, а правда.

Низенький вушастий студент з гнилуватими, хижо ошкиреними зубами, цілком задоволений Сидором—пояснив, вигинаючись чемно:

— Ёто слово, ну, так сказати, і означає ту, не требующую доказ...

— Це по нашому—правда, а по заграничному—аксіома,—одрубав кривов'язий.

— Вот я же говорю, — ніяково посміхнувся студентик.

— Шарманка, — подумав Сидір, — і все життя його на тренівці язика держиться... піти б од них... суму нагонять...

Тесляр узявся за козирьок.

— Огляд, значить... ну, земля дійсно пустувата... Загулялась, як дівка.

— А чого ж дівка? — поцікавився студентик.

— Потому, раз земля, значить дівка... закон.

„Заставить би тебе агронома разів два-три зі снопом у сделку вступить — пішов би газету писать і про мужика забув би, фраер“.

— Ви що ж, прийшли чи приїхали?

— В нас — біда. Ілі, як по старовинному говорять — колісниця.

— Тарахтайка, — по своєму определив Сидір. — Ну, прощайте. Здержую вас.

І напівзнявши кашкета, одвернувся, пішов до хати.

* * *

Сидір просидів на ліжкові майже дві години мовчки, нарешті опам'ятався, плюнув і, діставши з комина рубанок, почав наточувати його, не в змозі одігнати геть понурі думи сьогоднішнього вечора. І дійсно, новина ця його страшенно вразила.

„Робив чоловік, у життя впрягся, і причепись же таке, і ось сталося ж так — приїхали, і на тобі, і що ти, і як ти бучу цю обминеш? Нароблять хат, заберуть плантаційку, а ви, Сидоре Платоновичу — грабельки нам залізни... плантаційку заволочити... Його, Сидора Платоновича, плантаційку... і зробить і заволочить... А як я не піддамсь? Та ось так таки візьму й не піддамсь... З якої речи, по якій статті повинен я всякому гнути колінця? Чи видано? Раз я майстер — котись, і квит. Робить буду, а обробить не дам. І не дам і, хоч шию мені скрутять — не дам.“

„І те, що кривов'язий сказав на щот професії — бреше. Ходив же я колись за плугом, і як захочу — знов піду. І ще й як піду. І теслею буду. Хіба не можна, хіба ж не є люди — в правій руці батіг, у лівій пилка? Ні, є? А колективові, я поторонки натягну. Показать тільки, що я, мов, плюю, що, мов, без гарячої руки — у хаті холодно, що, мов, і те й друге — а не всяк машині за панібрата... он як! Що студентик, мовляв, хлібом не нагодує, студент — брехун і... тоже, можна сказати, самий що називається — молокосос і дурень...“

— Тату, кажуть на хуторі у нас люди житимуть...

Новий приплив гніву од несподіваного голосу дочки опутав Сидорову голову. Йому й так хотілось цілий вечір лаятись і так довго працювали мозки його над цією проклятушою правдою, а тут ще збоку рывкають, нагадують, про смерть би їм усім нагадали в недобрый час.

— Люди? — перепитав він злісно і випрямився над столом. Які люди? Хто тобі казав?

— На селі...

Посеред хати на батька розгублено дивилося дівча років шістнадцяти, раз за разом ширше і здивованіше розгортаючи голубуваті очі на нього із зачатковою, ще нерозвиненою думкою на темнуватім, трішки пошерхлім од вітру личкові.

— Орять будуть машинами і косить теж, — настирливо дерлася вона в тіснувату од гніву батькову душу, — ото ж цікаво орять машинами!..

Сидір засопів і схилився над рубанком:

— Бачив, як пальцями по голові орють!

— Хіба так?

— Не інакше ж...

— Е-е... не те, не те... розказували—машина є така—чотири плуги тягне... і торохтить як скажена.

Сидір кінцем ока виміряв балакучу наелектризовану доньку:

— Ану, геть отуди... піч витопи.

Анютка раптом зробила скорботні очиді.

— От би інтересно... і людей, людей у нас,—протягла вона мрійно,—а то аж в'янеш... їй право... і не доведи, господи, отак жити.

Батько випростався злим:

— Цить, а то потягну рубанком.

— Ну, тягніть!.. І не потягнете. Одно—вдарю, вдарю і мовчите...

— То так,—подумав Сидір,—вона сміється з мене. Для неї люди—радість, і побратається з ними. Теж натура.

Але в Анютки смирна боязка душа. І те, що батько на неї часом таки гнівно покрикує, навіть замахується рубанком, навіть і за волосся таки як слід візьметься, все це залишає в душі Анютчиній чуття самотньої безборонної наймички. Тоді смуглясте її лице миттю тухне, зсувається й вона покірно день за днем працює по хаті.

Це істота виплакана й вихована степом і безотвітна, як осінній степ. Але часом їй вдається пробратись на село, де молоденькі подружки стрічають радо її, безлюдяну степову доньку, і часто молодю, співочою юрмою проводять її з вигону додому. Неспокійно дримаючи під рядном у глибокій „собачій“ халупі, Анютка думала і воскресала від таких побачень з молоддю, де стільки радості, де так захоплюючо хороше співають у тихі місячні ночі, де так кумедно, вихрово заливається і просить „одковиряти“ польку гармонь.

І ось тепер, через два-три тижні тут ось, близько від них оселяться і житимуть вічно такі ж люди, як і на селі, і буде їй веселіше, і не так сумно-порожньо минатимуть дні на хуторі. Вона подружить з дівчатами, знайде серед них одну сердечну, любову подругу і поскаржиться їй, як сумно жити одній, як порожньо, сумно зимою на хуторі. І хочеться тоді обняти когось і одверто, не лякаючись правди, розповісти все, все...

Тоді незрозумілим, гидким робився батько. Чому він злиться і не любить людей? Здається, вони всі такі поважні й добрі до нього, приносять йому гроші за скрині, вулики, двері, а тільки відійде гість, як зараз ті ж давно знайомі противні вигуки:

— Турок, юда чортів, анциболот...

За віщо?

Анютку мучили, а більше дратували ці вигуки й незаслужені, часом непристойні образи, і це посилювало в ній схований дитячий гнів на батька. Але до цих думок вона мало навідувалась. Однаково їй тяжко було розгадати ось таке відношення батькове до людей. Тому в собі сама вона що-дня прихильніше і з більшою теплістю ставилася до них.

Як батько нагадав їй за піч, Анютка з тою ж мовчазливою покорою взяла корзину й вийшла.

На дворі весна. Вже навіть у халупку повертатись не хочеться, і раптом їй стало чомусь легко, як серед жнив, утомлених, натруджених жниці, що вже закінчила свою останню постать і звільна, під вечірнім вогкуватим сонцем, розправляє груди свої, впускаючи до ніг спітнілий непотрібний серп.

Люди! Яка радість жити і працювати між людьми! Довга, самотна постать закінчена. Тепер скрізь і всюди їй допомагатимуть люди! І хто вирве, хто не дасть їй влитись між них?..

Але в хаті трішки питання розв'язалось.

Доки Анютка розпалювала в печі, Сидір, збираючись іти кудись, наказав зненацька:

— Більше ні кроку в село! Досить!

— Чого?—випрямилась Анютка.

— Так! Не хочу, щоб ти зі всякою наволоччю водилась. Дома сиди.

— Ні, не сидітиму!—почервоніла й підстрибнула дівчина. Чого я сидітиму? Я й так не кожної суботи гуляю.

Сидір уважно, суворо поглянув на дочку:

— Не сядеш, так посаджу.

— Ну, садівить! Садівить!.. Що я вам? Га? Хіба я лаю людей?

— Діло хазяйське...—сказав Сидір, почувши, як вразила його ця відповідь доччина.—А хати одмикать не стану. Бігаєш сучкою, і ночуй, де м'якше та затишніше.

— І ночуватиму.

— І їж, хто дасть...

Анютка похитнулась до мисника. Потім, швидко затулившись руками, підбігла і впала на полк. Плечі її затримтіли дрібно.

— Цить, горло дереш... Ну?

Він почув, що даремно гнівається і пом'якшав одразу.

— Хіба я кажу, щоб ти не ходила? Ходить то ходи, а йми віри не всякому. От. Шушваль наговорить там юринди, а вона, дурепа чортова, і своїм слинявим язиком збоку.

— А що я говорю?—крізь сльози промовила дівчина,—що я говорю? Всі кажуть і вам казали...

— Ну, й чорт з ними, а ти мовчи.

— А хіба це негарне щось?—розкудлана гаряча головка дівчини підвелась над полком.

Сидір раптом швидко ухопив картуза:

— Ідоли всі ви! Чорти прокляті!—І грюкнувши несамовито дверима, вибіг.

Анютка підвелась і помітно заспокоєна, що батько все ж таки дозволив, пішла до печи.

В печі заколивало, ніби теж зраділо, червоне, лінкувате полум'я й Анютка взялась до посуду. І їй ясно стало тепер—чому так злющо не поважає батько людей. Він просто не вірить їм, одвик і забув, що не всі такі, як той, хто може колись боляче обдурив Сидора. А хтось же обдурив, хтось же таки допік йому...

Вночі Сидір постукався; одмикаючи засова, Анютка аж похитнулась від горілчаного духу, що пахнів смердючим, перетравленим спиртом з-під вусів батька. Зараз же майнула страшна думка, що „батько битимуться“. Але цього не трапилось. Тихо Сидір роздягся й, гидко помітуючи головою, сів за стіл. Обличчя йому розпливалось, а каламутні з притихлою злістю очі спокійно дивились на дівчину:

— Випив я... чуєш?

— Чую,—тихо відповіла Анютка.

— Ну, то-то ж... з попом випили... хорош піп... вумниця, сукин син...—

І раптом, випрямившись, ударив кулаком по столу:

— Неси євангелію.

Анютка злізла на піч і з комина дістала батькові євангелію. Сидір одсунув її край столу:

— Читай, про сім'я читай мені... як там сказано... „сім'я—слово божіє“.

— Зараз.

І дівчина розгорнула „святе писаніє“ перед дрімотним п'яним батьком. На якийсь час очі її, шукаючи, забігали по сторінках, зашаруділи

сірі брудні листки, нарешті пальцем підганяючи слово за словом, якось несміло, тихо прочитала вона:

— „І вишел сеятель сеять семя своїо“...

— Так,—блаженно potwierдив Сидір.

— „І когда он сеял—іное упало прі дороге і било потоптано“...

— Стелись...—широко позіхнув тесляр,—далі я сам знаю: „і нале-
тела птіца і поклевала его“...—стелись.

Анютка закрила книгу, раптом боляче, зовсім не по-дитячому глянувши в сизе, вогкувате, неприємне лице батька, обома руками тихенько, обережно взяла його за голову:

— Тату... не пийте більше...

Це було щире, скорбне прохання без усякого ляку й огиди. Сидір оторопів. Крізь п'яний туман він виразно почув, як сором і несподіваний прикрий страх обволікли його мозок.

— Тату, не пийте... ні?

Тесляр неспокійно засовався по лаві:

— Тьфу... ну, чарка з попом... хіба гріх?

— Люди п'ють, а ви не пийте... навіщо?

— Та ні, геть... дивись ти...

Хміль покинув Сидора. Швидко він одійшов до мисника й почав, захльобуючись, ковтати воду. Анютка не одходила від столу і боязко проводжала його великими і тими ж прохаючими очима:

— Тату, скажіть—що не будете... скажіть...

Сидора остаточно ці слова притиснули, він не знайшов, що відповісти на них і тільки безсило замахав руками. Ще раз несміливо хотів було звернути весь „гріх“ на попа, але, подумавши, що більше набреше, ніж що було, і що піп тут і справді ні до чого, відповів твердо:

— Цить! Не буду!

Йому хотілось забути, загладити сьогоднішнє, прийти до згоди з дочкою. Але чомусь ні слова не сказав їй, доки й заснув.

* * *

Ранок випурхнув жвавий і сонячний.

У парку над ставом затріскотіли шпаки, а десь угорі крикливі невсипущі жайворонки сповнювали степову широчінь тоненькими, задьористими дзвониками.

Анютка встала й, нашвидку пірнувши в батькові чоботи, вийшла з корзиною до соломи. Через парк їй видно було сизо-зеленкуватий кряж толоки, туманні розімкнуті долоні балки і аж у кінці там приплюснуті і надиво маленькі хатки села. Анютка випросталась і пружно одвела від себе руки. Як хороше, як безмежно вільно і пустотливо по весні в степу! А незабаром з'являться люди. Люди, яких так несамовито проклинає і не любить батько. Вони прийдуть сюди з машинами і тут оселяться. Тоді не страшно буде на самотньому, степовому хуторі, а в зимову морозяну ніч, коли за вікнами, придушена холодом, вгинатиметься од болю тоненька сумна акаційка, вона сидітиме в якоїсь подруги і під шум розмови вишиватиме рожевою заполоччю хустку. Першу дівочу хустку на свято! Адже ж їй скоро мине шістнадцять років... Шістнадцять років... Та це ж справжня вже дівка!

Раптом Анютка обернулась злякано. З кімнатки кріз виконце висунулось червоне, сердите батькове лице:

— Дивись ірод... а я чобіт шукаю... Зараз мені неси!

Анютка заспішила і почала згрібати соломі.

Не рано, після сніданку Сидір, позабравши струмент, вийшов на подвір'я долаштовувати маслобойку. Цю мороку йому замовив піп і аж тричі прохав не запізнюватись із роботою. Але тесляр не любив, щоб його підганяли бодай у якій праці і думкою протестував цьому замовленню. Адже ж у попа й корови нема... хіба матушчине колотитиме?

Раптом неясно, далеко за шпилем почув він грізний одноманітний гуркіт.

— Летить хтось,—подумав Сидір і хотів гукнути Анютку, але, глянувши по виднокрузі—жодної крапки там не помітив. Замовчав.

Гуркіт, наближаючись, збільшувався.

— Трактор!—заклекотіло в нього.

Дошка раптом угнулась і запищала під рубанком.

Чорна, строга машина з гуркотом, з чакканням під'їжджала й зупинилась напроти Сидора. В цю мить, як навіжена, вилетіла з хатини Анютка. Дивовижно розгорнулись очі її на це могутнє дике страховище, що притихло, спочиваючи в їх широкому пустельному дворіщі. Боязко, швидко підбігла до батька:

— Це вона, тату?

— Вона,—кудись поверх неї одрізав правду Сидір і рівніше випростався.

З машини повагом зійшли, потираючи руки, два робітники. Один підстаркуватий, в окулярах і другий парубчак з руським одчайдушним чубом, що ліз у нього аж на приплюснутий, зеленкуватий картуз і потім спокійнішими хвилями спадав на сині, привітно миготливі очі. Людина в окулярах першою підійшла до Сидора, вклонилась і простягла руку.

— Будем сусідами... день добрий...

— Приятно... чого ж...—буркнув Сидір.

— Весна підходяща, діло розпочинати можна...

— Да, нічого... а тут і більше... земелька вигуляна...

— Ви так думаете? Ніхто й не орендував?

— Та кому ж вона? толока... скот ходив... а деревенці нашій чи багато їй треба...

— Та то так.

Дідок якось неспокійно оглянувся до парубка.

— Скажіть, відро води у вас знайдеться... худобі нашій,—і він посміхнувся доброю усмішкою крізь окуляри.

Сидір знайшов Анютку:

— Піди!

Дівча, з неохотою кидаючи видовисько, пішло до хати. Сидір раптом зробив крок уперед до машини. Дідок, задравши голову й з-під окулярів оглядаючи „коника“, пішов поруч з ним.

— Старик,—узявся за колесо Сидір.

— А тягучий... Один хід—низ, гора.

— На вісім?

Дід поглянув на лемеші.

— Мабуть на вісім підемо. Тут за ліском...

Сидір почухав бороду:

— Коли переїздить думаете?

— А ось через тиждень окапіруємось.

— І на будівлі вам дають?

— Та мабуть перепаде... ну, а в землянках двом-трьом не міняється.

— Поки будуватимуть—усі в землянці житимуть...

Дідок погодивсь і витяг кисета.

— Та то так мабуть...

Прийшла Анютка з водою. Дід звернувся до парубка:

— Лий, Семене, та дивись не додолу...

Семен, посміхаючись, узяв відро.

— Небіж,—пояснив старий,—хлоп'яга, дай біг, з толком. Вчора курси держав... він і тракторист у нас...

Анютка поглянула на парубка й помітно перейнялась чуттям поваги до нього. То ж премудрість яка... зуміти поворухнути і пустити куди слідує оце страховище... а молоде ж іще...

Сидір помітивши, що донька більше задивляється на „хлопця з толком“, ніж на трактора, кинув їй строого:

— Ступай до хати! Ну?

— Дочка?—спитав дід.

Сидір махнув рукою:

— Ступай, кажу!..

Анютка підняла брови на нього й одійшла осторонь. Їй соромно і ніяково стало перед Семеном... Ой же ж і батько.

— Піду, чого ви...

Дідок винувато поглянув на Сидора:

— А що вам? Нехай поспостерить дівчина.

Тесляр не відповів і сховав очі:

— Хату кинула...

— Садовись,—крикнув Семен. Дідок подав руку Сидорові.

— Спасибі... і тобі...—він ввічливо кивнув до Анютки. Та почервоніла й одвернулась.

Семен завів мотора. Чорне страховище здригнуло, завоктало і раптом заревло, запахло люто, ніби хто всадив йому ножа між залізни могутні ребра. В Анютки забило дух.

Машина здала назад і потім, підстрибуючи й похаркуючи нафтою, пішла вперед. Рухлива, сильна постать Семенова обернулась зненацька і засміялась до самотньої дівчини. Сидір одхитнувся і люто, щільно примружив очі:

— Гадость!—процидів він і повернувся їти.

* * *

Гуркіт, метушня, галас...

Величезний, різноманітний, неспокійний і крикливий табір. Ненько, скільки тієї дітвори, яка неможлива, схожа на маленьких звіряток їхня вдача. Шкоди пашать, очі здивовано поширені, всі торічні сонячники їм зараз за коней. А матері й гадки не мають: одно з граблями, з соломою, одно ту глину місять та качають здоровенні валюшки, та ліплять або кабиці, або на дах до землянки, зашпаровують, замазують щілини.

Густий, робочий гул стоїть що-дня над хутором. Гул неначе збільшується увечері, коли зі степу з брязкотом і з вигуками наморених погоничів вертаються додому цілі вервечки хліборобських возів і розташовуються, дзвиняють, трахкають, неначе тріскаються, від денної посухи серед величезного „панського“ дворища.

А як вечеряють! Скільки то тих розмов старших, скільки сміху молодших у ту пору. Мабуть не вечеряли, мабуть не раділи панські хлібороби, мабуть не гуло таким урочистим, широким степовим шумом дворище. Бігають, метушаться жінки, хапають в обіруч одутлуваті, ситою затиркою вщерть переповнені казани і насипають в-друге і в-третє в широкі череп'яні миски. Все спорожнює натруджений за день люд.

Гул зростає, приєднуються раптом чийсь співочі голоси. Потім гурти людей по-під деревами, по-під возами шумно лагодяться на спочив. Чієсь дитя лінкуватоплакує тоненьким вередливим плачем, покашлює батько, гомонить мати, розстилаючи вбоге ряденце біля незакінченої ще землянки. А ще година і над затихлим людським табором тільки вітрець повіє, пошарудить грайливо в сивій бороді хлібороба, обцілує тепле чоло молодиці, ще раз дбайливо огляне, доторкнеться до всіх і щезне на невидимих крилах.

Сидір сидить рівно, величаво за столом і непорушно, гостро дивиться на дочку.

Хвора.

Може й справді одбив щось? Бо таки згаряча потягнув стамескою.

Обережно встає і підходить до полика. Вкрита ряденцем, лежить Анютка і тихо, поривно дихає.

— Що, болить?

— Тут...

І рукою показує на голову. Сидорові ніяково розпитувати в дочки про це. Навіщо? Хіба він тричі не розривав своє серце? Хіба він зараз меншу почуває біль, ніж вона? А той скалосуб? Він ще поговорить з ним у другий час.

— Може води?—притишеним голосом питає він.

— Ні...

— Ну, лежи...

І Сидір мовчки, похмуро, як од покійника, відходить знову до столу. Роздягається і, прикрутивши світло, покректуючи, лягає на лаві. Темні, тривожні думки не дають спати. Видужає Анютка?..

Може до пона завтра? В матушки може б лікарство яке... мазь, скажем?..

Сидір вмощується, лягає на бік і мацає по столі рукою. Кудись же недалеко поклав був тютюн... ага єсть... І взять же і вдарить. Умре—к ответу погонять—знаки найдуть... А де ж сірники? От, морока... тю, а вони осьь... Ну, по щоці, скажем, вдарить, без вреда, скажем, для дисципліни. А то ж залізо... Ось видужає—ні пальцем... Придержати, пригрозити як слід—можна... А то на ж тобі, ще й утече колись. Тепер тікають...

Сидір помалу виринає з понурої, прикрої задуми, ввесь збуджено якось струшується і черкає сірника. На мить халупу обіймають зеленувато-червоні крильця і потім світло слабшає. Але Сидорові видно полик і на ньому рівний непорушно-закам'янілий профіль Анютки. З жахом підводить він голову, пильно дивиться на нього й придушено скрикує:

— Спиш?..

І раптом по тілі Сидоровім проходить заспокоююча, м'яка дріж. Вона жива. Навіть поворухнулась і розкрила очі:

— Ні...

Сидір не знає, що говорити їй далі. Він просто відкидає голову й радісно, з величезним полегшенням дише.

Підійти. Зразу ж підійти. І в ньому прокидається жаль. Він винен. Він обов'язково мусить підійти. І нечутно, потиху Сидір встає... Ось полик, ряденце, рука... Він обережно м'яко бере цю руку. Вона гаряча, безвільна, навіть не відповідає ні жодним рухом на його тиск. Невже така слабкість? Ні, не може бути...

— Доцю, чуєш?..

Рука його знаходить її чоло і довго ніжно поглажує зачісане щільно вгору волосся. Він чує рівне дихання її і те дихання раптом стає його.

І хто б то думав за смерть... адже буває, що дівтора голови собі проламає, а й невелика біда з того... Сторч та боком—вичухалось і будь здоров.

Може спить вона, а я мов домовик той приповз... І Сидір тихо, покірний жалю до неї, нахиляється й цілує в холодне чоло Анютки, і потім повен спокою і радісного чуття відходить...

Знову гомін, знову брязкання, торохтіння і робочий розгاردіаш у таборі. Нема спокою дворищеві, звоювали, заполонили його людські постаті зі своєю заклопотаністю.

Ранок голубоватим, сонячним напиналом обгортає хутір. А цілий ешелон возів уже наготові. Дідок в окулярах задоволено потирає руки і благодушно примружується до сонця.

Оце ранок, так ранок... Це полтавський, істино, полтавський ранок...

Агов, небоже!.. ти б, сукин кот, хоч би мордяку збанив... Ач, дикар отакий...

Біля плугів поважно вздовж і впоперек чухається височезний, рудий чолов'яга, випростується і потім солодко позіхає вгору.

— Най до суботи, Григоре Михайловичу... День робочий—морда води не просить...

— Ек-хе-кхе,—легеньким смішком грають окуляри і нахиляються до скриньки зі струментами.—Робочій шиї й справді... а кого більше—людей, чи роботи?

Рудий чолов'яга стоїть непорушно, блаженно витягуючись і шарпаючи обома руками звислі, розкуйовджені пасма попелястого чуба на скронях.

Аж ось передні, навантажені залізом брички, покректуючи, побрязкуючи, повагом рушають. Раптом серед юрми—гул. Він дзвинить люто, гарчливо огризается і зненацька дужчає...

— Пішов!..—апатично протягує хтось із натовпу.

І чорне залізне страховище, підплигуючи, намагаючи дорогу, важко, незграбно плазує через бур'ян.

Якась бабуня вся в чорному, журно, здивовано похитує головою:

— То ж то чортова сила...

— Не чортова, а наша...—голосно заявляє рудий полтавець.

І юрба поволі, посміхаючись рудому, розходиться.

* * *

Скиба за скибою чорної ситяво-паруючої землі безсило падають в сусідню борозну. Сьогодні триюмфуюче свято машини. Вітер злегенька плюскає й відстрибує полохливо від рештованих, крицевих грудей „страховища“, а воно повзе та й повзе собі, й ні перепон йому, ні злому, ні дерти, ні вівса, ні дня, ні ночі. Цупко, владно вкипає рука Семенова в кермове колесо, відтягне в бік на звороті й гнівно, неохоче повертаючись, плазує, потрошить залежалу ниву залізний звір.

Колись ходила між людьми наївна легенда, що пророкувала кінець світу: як обплутається земля дротом і пробіжать по ній залізні машини. Так і лишилася при цій думці підтоптана, стара бабуня з лицем черниці—мати Семенова. І то ж то, помилуй господи, вік який, рідний син та на чортяці верхи... Ой, коли б і справді не до страшної божевільної правди вела стара запліснявіла легенда.

Увечері дідок поважно умощується біля старої. Дві немічні, одроблені людини, через які у новий, залізний вік проходить і оголошує своє могутнє право молода зміна.

— Чи не пора б Семенові раз-два, та й половину мати, га?

І, на превелике диво, старенька мати погодливо хитає головою. Невістка—велика поміч. Але де ж узяти її... Чи має Семен?

Хитрувато посміхається дідок. Питання таке, що й найбільший неук розв'яже його. А коли треба, то довго Семенові шукати? Скажем, учора йде від батька пізенько зі ступу і бачить: біля ялини стоїть його Семен і держить в одній руці аж обидві ручки теслярової дочки Анютки. Що скаже на це стара? А стара розуміє.

— А тесляр?

— А хіба він не чоловік? Не батько?

— То ж то, що батько. Злий, кажуть...

— Злий?.. Ну, розуміється, що злий. А хіба як Анютка того захоче, так і злому стежка не перекинеться. Ой, стара, стара... чипляйсь за цю думку... скоро ногою не ворухнеш, скоро і в хаті не прибереш сама... обіду не звариш, не залатаєш і сорочки синові...

А Про мене. Ладом та без сварки, то й я така.

— в теплі, натруджені ночі, Семен все далі та й далі від товариства. Чи то ж то не дівчина, чи то ж то не любить?! А й прирозуміла ж мудро—серед ночі з хати та під ялину.

Від ставу плазує вітрець, злегенька одхиляє листя на скам'янілих вічних деревах і пробирається в хутір. Тихенько посвистує між кушниками „панського“ байбарису, колеться об нагострені шпичаки, ойкне і враз нечутним змахом крилець зникає в бур'яні. Далеко, в сонній глибині поля розпочинають меланхолійно-крикливий оркестр цвіркуни. З села тужною хвилею докочується пісня. Рій комарів, намотаний у невидимий дзвінкливий клубок, гуде вгорі.

Душно. Спить покрайна і сита земля. А за ялинами натруджений і безмовний дрімає хутір.

Анютка раптом ніби від холоду знизує плечима:

— Чудно...

Семен швиденько нахилив голову до неї:

— Чому?

— Так... все якось чудно мені...

— Ну, то смійся...

Анютка дійсно тихо сміється:

— Яюсь усе в нас швидко... ну, хутко яюсь так...

— А чого ж розмазувати?..

— А як тато довідаються?

— Ну, то що? Він і без цього тебе не жаліє.

Анютці хочеться помалу, щиро заплакати. Адже ж і досі в неї болить голова від стамески. І зараз батько такий похмурий, такий мовчазливий, здається, надумає щось страшне, неминуче для неї.

— Він б'є, а ти й не скаржишся нікому,—раптом дорікає Семен. А то б ми рученятка йому скрутили. Раз стамескою, а колись сокирою. А ти—мовчи. Це фокус не мудрий... старинний... пора б уже розв'ятись, розміркувати яюсь...

Серйозність обличчя Семенового не підлягає ніякому сумніву. Брови твердо, суворо зімкнуті на перенісці, а очі дивляться кудись поверх изенької дівчинки і часто обурливоздрігають.

— Коли б мати живі були,—з тугою згадає Анютка.

— Померла, чи він убив її?—надумуючи, питає Семен.

Але Анютка цьому не дивується і тільки сумно похитує головою:

— Ні, вмерла. Сама знаю і бачила. Він бив її теж... Тітка в нас жила й казала—ніби то він на війні катом був... германців вішав, ну—і звук до цього...

Семен зненацька обертається боязко, нашорошено.

— Ти цить. Не твоє діло—де був і що робив. Тоді примушували до цього.

— Не знаю.

— Не „не знаю“, а так... Ходім.

І дві нерівні постаті одходять од ялини.

Хтось спросоня, хрипло кричить на хуторі:

— А ну, стой!

— Митька,—по голосу впізнає Семен,—коняка розплуталась...

Анютці легшає. Яке ж то щастя, що Митька, а не батько. Мляво шарудить трава під їхніми ногами. Похрумкує, пошамкує свіжа й по-сохла торішня.

— Ну, йди собі. Я тут пожду. Як замітить, гукай...—На парубка тихо, покійно підводяться великі, дитячі очі і, як кожного вечора—проходять у саму душу його своїм наївним спокійним очікуванням. Він обома руками злегенька притягує до себе це кохане личко і мовчки туго цілує.

— Йди... і гукай.. чуєш?

— Чую...

Але й на цей раз Сидір не закріпав.

* * *

Серце Анютки швидко, хвилюючись, забилося. Любить. Так, він, безперечно, любить її. Вона почувала себе радісною, новою і гідною чогось. Коли б зрозумів її суворий, нелюдимий батько.

І це ще більше зближувало її з людьми. Вона перейшла межу, що ховає в собі порожність і сум напередодні цього неминучого випадку. Розгорнулось нове, непереживане. Перед нею розчинився тихий, вічно радісний, наповнений новими бажаннями світ. Вона відчула якусь неймовірно велику перемогу над життям. Адже ж зрозумілим їй було минуле і сьогодення. Це було з місяць тому. Натруджена, чорноробоча молодь що-суботи з ревом і посвистом викочувала до ставу. Прийшла й Анютка. Вона переборолася сором, бо стояла тут ніби чужою, незнайомою. По-перше, вона протанцювала з мордастим Ягором, першим силачем на весь хутір, по-друге, вона подобалась дівчатам своєю скромністю і майже дитячою шепелявістю в розмові. Вона і влилась у їхнє різнокольорове товариство як найменша й чудненька „Галинка“.

Танцювала вона злегенька, без утоми й не відсякувалась опісля так негарно, як, скажем, Одарка, що аж гидко було слухати. Потім вони гуляли в саду. Якраз, коли дівчата цілою низкою посплівшись руками через плечі, йшли алеєю, ззаду з криком і гупанням надбіг якийсь парубок і, розірвавши групу, сам тріумфально вдерся в середину, узявши по-підруч середульших співачок. То був Семен. Анютка зразу ж упізнала його по голосу й зашамоталась, не знаючи, що відповідати на його численні запитання. Згодом, коли найбільше уваги його звернено було на неї—решта дівчат, як це водиться, за звичаєм, спочатку відсунулись обабіч, а потім і зовсім залишились під деревами. Анютка задихалась від страху і сорому. Коли він уперто, трохи нахабнувато шукав її руки, вона як маленька дитина збочувала голову і тихо прохала:

— Пусти... я й так...

Але парубок мало зважав на ці прохання. Він навіть не дочував їх, а хоч і чув та вони тим більше йому подобались, та ближче й міцніше тулив і стискував він маленьку неспокійну руку. Хлопець зберігав свій поважний вигляд, але Анютка ніяк не в змозі була зібрати до купи свої розпорошені й невловимі думки. Говорили про все: про хутір, про

гулянку, те, чи подобаються Анютці полтавські „ропавки“* й чи давно проживає ця соромлива дівчина в якономії. Парк закінчився. Через крутий вибалочок, ледви вимальовуючись кудлатою чорнявинню, завиднілись кущі, а вже за ними, поважно розгорнувши нерухомі крила, полинув степ.

Семен раптом зупинився й з опалу сів, потягнувши за собою Анютку. Чи вона зрозуміла, чи може відчула неминучість своєї долі, але покірно пустилась і сіла поруч нього. До них обережно, нерішучо підкочувалися темнуваті хвильки ставу, що їх, мов граючись, підганяв розбурваний вітрець. Невгамовно награвали коники, часом збентежено починало шуміти листя далеких тополь на греблі, з вибалочка війнуло свіжою, холоднуватою вогкістю.

Семен закурив, одкинув геть у бік свого кашкета й ліг догори лицем, поклавши розкуйовджену, важку голову на коліна дівчині.

— Веселий у нас хутір, правда?

— Веселий,—спалахуючи вся, відповіла Анютка.

Парубок поволі пускав з рота сиві поворозки диму.

— Це тому, що ти тут. Розумієш?

Анютка злякано розгорнула очі. Вона хотіла сказати щось пустотливе, непереконливе, як раптом велика розкуйовджена голова підскочила і дві сильні як залізні руки обвили її шию.

— Так?

Анютці забило дух. Тепер зовсім вона розгубилась і, налякана до одчаю, тільки безнадійно, кволо визволялась:

— Кинь... не треба...

Але ще хутчіше посадив він собі на коліна її і почав вкривати поцілунками, не дослухаючись, що говорила вона, не відчуваючи, як билось її серце.

— Почують,—скрикнула нарешті Анютка і одірвала руки з його плечей.

Потім він обнімав її довго, про щось запитував, а вона ще тихше, ніж раніше, відповідала йому. Доки Семен запалював нову цигарку, Анютка думала. Їй здавалось, що він не цілував її, а хотів задушити, це такий несамовитий гріх, що, коли б довідався про це батько, то вбив би її, не моргнувши й бровою, як убивав колись спійманого німецького шпигуна на війні. І раптом страх перед своїм вчинком глибоко опанував нею. Батько—кат. Він майже не існує для дівчини. Тоді хто ж найближчий, хто зрозуміє?...

Анютка не довела до кінця своєї думки. Ті ж знайомі сильні гарячі милі руки знову обвили її голову, і тепер сама вона, як до єдиного заступника і друга, зі всею незрушеною, народженою щойно любов'ю придулилась щоголю до його вуст.

Так просиділи вони майже до ранку.

Тепер Анютка лежала під ковдрою в своїй коморці й пригадувала ту ніч. Яке велике, яке незрівняно багате щастя... коли подружаться—вона обов'язково кожного літа працюватиме в полі. Невтомно бадьоро ступатиме за косаркою, впиватиметься п'яним запахом щойно скошеної пшениці, буде обіймати, цілувати снопи в їхнє червоно-золотисте волосся. А ввечері, як і тітка Оксана, десь у куточку пригорне до обличчя радісно заплакану голівку дитини і віддасть їй переповнену силою свою душу, вілле в очі їй свою любов до нього, до степу, до русявенького молодого батька, що разом найдужче їх обох любитиме.

Так і заснула Анютка, заколисана цими світлими думками.

* Так на Правобережжі звали дівчат з Полтавщини, що приходили „в строки“ вийматися.

* * *

Минув рік.

За цей час померла стара черничка, мати Семенова, і хлопцем оволодів сумирний, тихий дідок в окулярах. Тепер найпершою думкою в Семена було—яко мога скоріше одружитися з Анюткою. Тоді, як тесляра не було вдома, він почав одвідувати дівчину в її хатинці. Але одного разу перед вечором Сидір запопав їх у себе. Хлопець зніяковів, коли на нього важко і тупо знялися двоє моторошно розгорнених очей тесляра, але бучі тієї на превелике диво не зняв. Тільки, як пішов Семен, тесляр, вечеряючи, поспитав хмуро:

— Що він тобі, отой чекіст?

Анютка розвела руками:

— Ну, не вижену ж, коли зайшов...

Вона посміхнулась і вийшла з хати. Але Сидір замовчав не даром. Тоскна, образлива біль пройняла його мозок. Він вирішив негайно покласти цьому кінець. Вибить з голови її всю „шантрапу“ і яко мога скоріше віддати за Семена. Хлопець „тронутий“, за те хазяйновитий і ворог всякій машині. Тепер майже щодня він гостював у нього і складав різні угоди для заручин. Справа не повинна бути програною. Тесляр ненавидить людей, що забирають у нього спокій, пошану, що глузують з його натури, насміхаються з його гонору. Він навіть кінчиком думки або уяви своєї не хоче признати, що існує на світі якийсь вонючий колективіст Семен і ради нього повинна була б тріснути справа. Та краще останній змах ножа—і ні Анютки, ні може й його самого... Боротись так боротись... Сидір Платонович і на це майстер. А донька бреше. Сьогодні ж уночі ні слова не втаїть від нього. Ого, ще й як він примусить її розмовляти.

Анютка повернулась пізно вночі. Вона не прокрадалась тепер до свого дому, як звиреня, а йшла вільно, навіть погуркуючи дверима як удень. Навіть, коли їй забажалося повечеряти, вона підійшла й сміливо засвітила невеличку лампу над столиком. Але, озирнувшись до полика, де спав батько, дівчина відчула, як колючий мороз охопив її плечі і далі тривожним ознобом пройшов по тілі. Тесляр нероздягнений сидів на лижникові і спокійно, вперто дивився на неї. Тоді Анютка зрозуміла, але промовчала, охоплена жахом від думки про батьків намір. Почує, чи не почує Семен? Однаково. Але повинно статись страшне. Нарешті Сидір перестав вагатись і мучити її своєю непорушною сидінкою.

— Ти б може залишила оді всі штуки, га?

— Які?—перепитала Анютка.

— Такі, що або ти пропадеш, або дурень твій.

Анютка не хотіла бути задирикуватою, але вся балачка вела до того. Очі її спалахнули гостро:

— Він не дурень, а такий же хлопець, як і всі. А може й розумніший...

Сидір нахилився і сповз із полика.

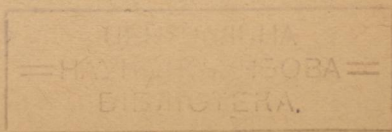
— Ну, ось я трохи... прополощу тебе...

Йому забувся випадок із стамескою. Забулась та ніч, коли не менш скалічений, ніж дівчина, підповз він до її ліжка і не міг нічого заподіяти від болю. Тепер у руці його поважно хилиталась складена вдвоє кінська реміняка.

— Іди сюди...

— Не хочу!..—переновнена жахом, скрикнула дівчина.

Зробилось тихо на мить. Маленька драма розгорталась із блискучою швидкістю. Дві дійові особи з вогнем рішучості випрямилась одна перед одною. В Анютки минув жах, але в тесляра з кожною

новою хвилею зростала і закипала нелюдська, бездумна злість. Він швидко, широким, неприродним стрибком підскочив до неї і захопив у жменю голову. Анютка шарпонулась і разом почула, як гострий біль прорізав половину її обличчя. Тоді вона скрикнула дико. Звиваючись під залізним батьковим тілом, вона хапалась за його руку з думкою хоч трохи затримати шалений удар її, але рука виривалась із її слабкої долоні й знову несамовито падала їй межі очі. Тоді крізь задушуючі приливи болю Анютка почала гукати—„його“. Це більше роздратовало дикого тесляра. Він щось гарчав, далі, пінуючись, почав притискувати їй рота і матюкатись. Анютка замовкла. Зробилась байдужа до всього.

Раптом брязнули двері. Мов під натиском десятка рук заторохтіли і тріснули. Анютка лежала біля столу. Тепер усе безнадійно, а може... може б він убив її тут? Біль не давала їй довго чогось думати. Вона чула тільки, як надувались і тріскотіли двері, готові що-хвилини розпанатись надвоє.

Сидір оволодів собою. Боротись, так боротись. Він підійшов до полика, витяг з під подушок обріза і, хилитнувши ним у руді, став серед хатини проти дверей: Ану, заходь, гостю шановний!

Двері попискували, зривались по одному з завіс. Анютка розкрила очі і раптом погляд її спинився на батьковій руді. Крижаний холод затьмарив їй голову, а жах перед можливим вбивством доконче знесилив її. Але ж... але ж треба, якось треба попередити... Як? Ну, як же? Крикнути йому, вхопити батькову руку, молити, боротись із ним, щоб узяв і придушив її зараз ногою?

З кривавим обличчям Анютка підвелась. У неї, коли так, то вистачить сили зробити все. Тесляр не бачив і не хотів бачити дівчини. Одне непереможне бажання—всадити „германку“ в гарячу голову чекіста прикувало зір його до наддірваних, стареньких дверей. Рука його підвелась у той мент, як обидві половинки з трахкотом брязнули на підлогу і зараз же холодне, невмолиме залізо сокири ззаду присадило Сидора додолу...

Він умер зараз же, навіть не зробивши зайвого подиху.

Коли задиханий, розхрістаний парубок зупинився перед трупом тесляра, на нього дивилось покалічене, темне лице Анютки. Руки її були опущені, а в правій важко звисало чорне залізо сокири...

м. Запоріжжя.

СИНЯ БЛУЗА

Один з давно перекреслених етюдів до роману.

— Ні, вибач! Я досить постраждав за радянську владу, і вона мені мусить дозволити мати свою жінку. Ти розумієш, що мій спокій, мій відпочинок занадто дорогі суспільству, партії, для того, щоб примушувати мене гратися в „нову жінку“, „жінку революції“ та інші гри, що їх трактують у передовицях популярних газет і журналів для широких трудящих мас, восьмого березня. Я вимагаю не турбувати мене новими етиками, бо не вважаю себе якимсь радянським шпінгалетом, а побут хай твориться сам собою, він мусить створитись і без мене, бо мені на моїй роботі ніколи думати за новий побут... Взагалі, новий побут—це справа гарних радянських журналістів і майбутніх поколінь...

Мій друг протягнув руку до столу, взяв папіросу з коробки „Наша марка“—вищий сорт, 100 штук, запалив і задумано відкинувся на спинку плюшового крісла.

Його рум'яне обличчя, що за останні роки загубило зовсім сліди горожанської війни, закруглене й сите, його очі тепер наче стали менші, спокійніші... Я мимоволі перевів погляд на портрета в рямці модерного стилю і пізнав, що мій друг зовсім не схожий на цього салдата в шинелі. В червоноармійця великі затурбовані очі, обвислі невеличкі вусики й вузькі рямці м'якої борідки. Він фотографувався в 23-му році на листівці, тепер збільшив на великий портрет. Тоді йому було 22-23 роки. Він у житті встиг багато—впертий, упевнений у собі, сміливий, умілий у поводженні з людьми, він справді корисна людина для суспільства і побідник у власному життю... належить до комскладу, а тепер веде господарчу відповідальну роботу, і звичайно каже: „дозвольте мені, будуючи соціалізм, будувати і власне життя, власну сім'ю“. Кажу я, він тепер зовсім не схожий на свого портрета—щоки його випучились, кров ходить під ніжною шкірою і має трішечки синюватий відтінок, зачіска уклалася в два блискучі валики з проділом посередині, борідки нема й знаку, коли поголиться, а вусики течуть на губи від носа двома струмочками—ультра по-англійському—і викликають відворотну асоціацію... Ні, мій друг рішучо був симпатичніший тоді, як фотографувався на листівці... Його обличчя й очі прижмурюються проти електричної лампи під м'яко-блакитним абажуром на столі, прижмурюються тихим спокоем, може навіть задоволенням. Мій друг тепер буде соціалізм і власне життя, і зараз видно по ньому, що він відчуває плечима плюшеву спинку крісла, що він милується з Афродіти з лямпкою в руці—він живе своєю роботою і своїм добробутом.

— Бери цигарку.

Рельєфні клубочки голубого диму пливли-пливли й розтікалися над нами, і наші руки зрідка протягалися до вазона з кактусом, щоб збити попіл... Вазон стояв позад нас і нам незручно було підходити до цигарниці...

— Я роблю. І суспільство дає мені змогу користуватись автомобілем, щоб я не шмагав кварталами і не стояв у черзі до автобуса. В моїм кабінеті два телефони, щоб я не морочився з кур'єрами, і в моїй хаті жінка... Я забрав її з фабрики, щоб вона могла бути чисто вдягнута; щоб вона була свіжа; щоб вона не була стомлена, коли зустрічає мене; щоб вона давала мені відпочинок і зарядку свіжої думки...

Він одхилився від плюшової спинки, поправив глаже і, трішечки перехилившись до мене через лікоть, сказав:

— А знаєш—це ціла трагедія була—вирвати її з її старого оточення... Отут—внутрішня колізія нашого одруження, колізія, що вже минула, але на яку я витратив багато енергії... це було досить важко...

Він знову прижмурився на лампу, і так, наче щось своє думаючи, запитав:

— Ти моєї дружини, звичайно, не знаєш? Ти, здається, сьогодні в-перше почув, що я одружився? Я тобі покажу її фотокартки.

Він узяв зі столу великого, золотом тиснутого альбома і почав подавати мені одну за одною мініатюрки й картки.

Ось у мене в руці на рудому тлі світлий бюст комсомолки років сімнадцяти. Усмішка без виклику, трошки, наче соромлива, ясні очі, розкритий лоб під шаблonoвою комсомольською зачіскою, туга, здорова шия і груди в декольте примітивного крою—круглі вирізи картатого плаття...

— По типу обличчя ти бачиш, що моя жінка жидівочка. А ти помічаєш, що це тип обличчя французьких: дрібні риси—трішки витягнутий овал. Збавляє вражіння оця безглузда зачіска з копицями на вухах... Вона, моя дружина, звичайно, мало скидається на отих робітниць у тельбатих піджаках на ваті, що ти їх можеш бачити кожен день на дачних потягах. Але вона була робітниця. Дивись далі... Ось це—вона 16 років.

Вражаюча дівоча м'якість і тривога того часу, коли дозріває дівчина, були в обличчі 16-літньої майбутньої жінки мого друга. Якась хистка химерна дівоча душа світилася в її очах, але очі ще були стурбовані, вони ніби чекали чогось...

Мене вразило це дівоче обличчя захованою чутливістю, своїм здивовано-витягнутим овалом з двома кісками по боках за плечима.

— Але не в ній річ,—сказав мій друг, слідкуючи за тим, як я сприймаю ці картки...—Ти подивись на її друзів, особливо ось на цього вузьколобого готентота... Я не добре знаю археологію, але коли за мезозойської доби жили люди на землі, то це людина, безумовно, з мезозойської доби. Поглянь—щелепи! А ніс! Дивись, як цей дикуна нахабно сів спереду цієї дівчини. А оце його товариш, гідний його. Тварина теж доісторична, хоч і іншої породи... Це її дорога картка. Друзі, комсомольці!.. Тепер дивися—цей квартет. Між її друзів той таки готентот... А ось дує—вона, моя кохана дружина з подругою. В обох трохи наляканий вигляд... Словом, ти бачиш—без претензій, навіть більше того, некультурно на цих картках фотографувалось її оточення. Тут нема настроїв, тут усе грубо й дико. Написи подивись—на кожній картці: „на добрую вечную пам'ять от...“ і так далі. Ціла кипа листів... Кожний з них починається з того, що „довго не писав“, потім про її лист, потім запитання, а врешті спомини і трошки „дружньої“ лірики...

— Моя дружина—наївна дівчинка! О, воно було таке дурне падання! Тобі тяжко передати! Кинути „друзів“ і кинути фабрику для неї було

надзвичайно тяжко. У друзів вона вірила, як у янголочків, хоч вони їй писали зовсім недвозначні листи, на фабриці вона любила робочу романтику і довго нею хотіла мене гостити. В найліричніші моменти, коли я приходив з роботи і в тиші сидів з нею... знаєш—затінене освітлення, папіроса чи сигара... одні... в такі хвилини вона враз починала співати: „Мой завод вчера работал“ на мотив „Мой костыль в тумане светит“... Ну, ти ж розумієш? Збираємося в оперу, а тут—„мой завод вчера работал... Я девчонку ловко ботал“—там є такі слова. Або що-небудь з Живой газети... Краще того: ми записалися, а на третій день її до десяти нема вдома... Що таке?.. Виявляється: на сцені виступала в Живій газеті... Як тобі такий новий побут?.. Влітає до хати у синій блузі—з куплетами влітає... Ну, до мене: я відштовхнув... Аж тепер жаль. Воно ж пацаня. Плакало, знаєш... А як це солодко цілувати щоку таку молоденьку, м'яку, в сльозах... Так. Я над нею тоді познущався... Боляче!

Товариш підвівся. Проскрипів по килимові до дверей, назад і знову сів у крісло.

— Я урівноважена людина і всюди вмів міцно триматися на своїй позиції... але, скажу тобі, в цій боротьбі було триматися тяжко. Вона, моя дружина з таким оригінальним обличчям, моя кохана, регочеться уві сні і розмовляє з якимсь підмайстром Ванькою... Ванька, Сенька, Костік... Гм... Ти розумієш? Не ревнуй, не думай цього... Це тільки її спільники по Синій блузі...

— Я покликав робітницю, щоб помила підлогу. В нашім імпровізованім господарстві не було шматка рядюги для цієї роботи. Довелося блузою... синьою. І, уяви: ображена романтика нової епохи! Наслідком така-от картина: золотого морозного ранку в зимовім саду стоїть моя дівчинка, моє безцінне золото в далині між деревами, босеньке, по кісточки в снігу... Стоїть, як скам'яніла, як якась прекрасна статуя, що годину назад була тепла в мойому ліжку і обнімала мене рученятами. Ці рученята тепер висять вздовж легкої хатньої сукеночки, коротенької сукеночки по колінця і на цих рожевих дитячих ручках—йодові плями... Це вона труїлась і, коли я видер у неї пухирчика з рудим течивом, вискочила в нестямі, застигла білим приводом між деревами і чекає, щоб я йшов перепрошати за ображену романтику епохи, за синю блузу.

Мій товариш сидів, одкинувшись і приплющивши очі. Ця картина вражала його пам'ять і говорив він, відтворюючи, наче читав, не дивлячись на мене.

Враз він повернувся й запитав:

— Що мені робити з цією дитячою ідеологією, мені—солідному відповідальному комуністові? Я йшов і перепрошав її за синю блузу! Я грався з синьою блузою і з боєм відчував себе не в своїй тарільці...

— Але я досяг... Я сказав:—будь культурною людиною. Будь моєю дружиною. Будь інтелігентною громадянкою радянської республіки і розумій, що не всім возитися з синьою блузою, що треба досягнути культуру віків скільки можеш, що треба досягнути надбання, що треба... Ну, ти розумієш. Я вчив її стати гідною свого чоловіка... І я гордий! Я досяг. Я досяг! Можеш здивуватись—чому так досконально я знайомлю тебе з портретом моєї дружини. Тому, що я гордий. Я хочу, щоб ти, побачивши її в минулому й тепер, зробив свої висновки що до моєї виховавчої роботи... Запалюй. Ти нічого не маєш, щоб я попросив її зайти до нас?

Він підійшов до дверей і, одхиливши їх, ніжно, ласкаво покликав:

— Фіруся! Фірочко, ти можеш зайти до мене? Я познайомлю тебе з моїм старим другом...

Я здригнув при цьому ім'ї. Фіра!.. Я догадувався, але не міг же я думати: Фіра! Фіра, що гналася переді мною на лижвах... Що я догнав... Так... так... так...

Знову говорив мій товариш, а я нервувався, пересідав, палив цигарки... Фіра у светері. Запорошений чуб у інеї... Льот з гори—шоки червоні...—Дожени! Ех, дожени!.. Як доженеш, проси, що хочеш!..—і самовпевнена летить вихором. А дігнав пізнім вечором у дрімливому лісі, мало не розбився, а дігнав... І просив—казала: „хочеш—тільки слово дам, що обіцянку виконаю. Хочеш так?..“—Тоді вили вовки...

Самозакоханий друг мій вдоволено поглядав на мене і вважав, що я нервуюся нетерплячкою побачити його дружину... Я таки того й нервувався.. Але ж вона обіцяла!.. Тепер ні... Може вміє вже сказати і про романтику спорту... про дитячі іграшки... Може скептис... Може засміється й махне рукою...

Вона постукала.

— Будь ласка.

Блискуча висока корона густого волося вилискувала при світлі. Голі рожеві вушка, тонкий овал, витворні чисті рисочки і світлі очі в павутині bon-top'ного стримання застигли на мені... Біла сукенка пластично фалювалася на стану й перехоплювала колінця вузьким рубчиком. Один тufельок ступнув просто, другий затримався, наче здивований, ззаду, зачипився носком за край товстого килима й піднявся корочком, наче думав ступити далі, і застиг.

Вона схилила голову, Фіра; схилила, вклонившись, так, чуточку й дивилась на мене височенька і граційна, дивилась у чеканні, що я підійду й подам руку...

Я підвівся. Я не знав, що я скажу—чи: „здорова, Фіро,“—і засміюся; чи скажу своє прізвище; чи промовчу...

А вона тихо сказала:

— Bonsoir!

Виселок Високи й—Павлівка
1927-1928

ПОЛАМАНІ ЛЮДИ

I.

Перонний дзвінок продзвонив уже в-друге, а Тетяна тільки ще добігала до станції, хвилювалася. Що вона виїде цим же поїздом—у неї сумніву не було: квитка їй купувати не треба, бо в її маленькому портмоне лежить чоловікова провізійка. Тільки встигнути б. Тільки добігти б до найпершого вагону, і вона надовго поїде з цього провінційного міста.

Хоч там, куди вона тепер їде, ще більша глушавина, але ж там тихше. Там, забувши буденну, марудну роботу з дітьми в школі, забувши докуку свого чоловіка—рахівника міської залізничної станції, вона між пахучих сосен на пісковому гарячому сонці відпочине хоч два місяці. До того ж, те місце їй рідніше за цю провінційну ковбаню. Адже ж не дарма вона там цілих два роки вчителювала. Там її всі знають, а головне Яків. Він же на неї так нетерплячо чекає. Так нетерплячо...

Накреслюючи про себе плана відпочинку, Тетяна, поспішаючи, йшла коридором станції, обминаючи рідкі постаті візників, що стовбичили по дорозі до виходу на перон, вичікуючи ще рідших пасажирів, ішла, поспішала. І тільки вискочила з дверей, як чиясь рука міцно вхопила її за плече і знайомий байдужий голос запитав:

— Куди поспішаєш, Таню?

Озирнулася. Їй в обличчя дивилося двоє сірих очей, допитливо, лукаво.

— А-а-а, Вашук? На потяг поспішаю, Юрію. Не затримуй.

— Куди ж ти їдеш?

— В Зіршу! Відпочивати,—відповіла, і трішки замислилася.

— В Зіршу... Я завтра теж туди їду. Мо зачекаєш, то разом?

— Цього ще не було!—сердито вимовила Тетяна і, рванувши плече з-під руки Вашука, побігла що є сили до найближчого вагона.

Добігши, похапцем укинула в двері вузлика з речами, а коли поїзд рушив, і сама вже стояла на ганкові зеленого вагону, поправляла на голові капелюшка, дивлячись на задумливу й похмуру постать Вашука, що в цей час підпирала плечима маленький, сірий станційний будинок.

І от поїзд уже вискочив у степ. Тетяна зайшла до вагону, вибрала порожнє купе, сіла біля вікна й схилила голову на маленького вагонного столика. Телеграфні стовпи проскакували повз вагон, ніби верхівці і зникали десь позаду поїзда. Поля голубіли, хвилювалися сивими житами, а над ними звисали теплі й п'янючі пахощі раннього літнього дня.

Понад залізницею пригинається трава, стелється синюватими хвилями, що біжать і теж зникають за вікном. Тетяна знову поправляє на голові капелюшка, усміхається: їй пригадується минула химерна осінь. Власне, не химерна, а трішки незвичайна. Не така, як ті, що минули давно. Незабутня осінь. А потім одруження. От це справді химерна

подія, що трапилася з нею таки ж минулої осені. Та... як добре, що про це нічого ніхто не знає Яків. Це навіть більше, ніж добре. Він її відряджав із Зірші в останній день золотого листопаду до міста дівчиною, і тепер вона приїздить до нього теж дівчиною. Як це прекрасно. Навіть дуже прекрасно.

Заміжжя на неї не вплинуло, і вона знову буде для Якова такою ж в'юною, наївною дівчиною, якою й була.

Правда, Яків на неї трошки сердитий, але хіба є за що? А потім—звідкіля він міг довідатись, що крім нього, вона ще мала стосунки з Ващуком. Звідкіля? А врешті, тут же нема нічого поганого. Ващук же не гірший за нього. Він такий же, як і Яків—здоровий, сильний і м'язистий.

— Дикунство. Не що інше, як залишки допотопного ставлення до жінки, як до жінки. Ревнощі якісь,—думає вголос Тетяна й заплющує очі. А її тіло в передчутті зустрічі з Яковом напружується. Ним пробігає ніжна солодка млюсть. Уже ж більше півроку, як не бачилася з ним.

Думала, було тепло й приємно. Потім підвела голову, знову поправила на голові капелюшок. Згадала Ващука.

— Ну, чого його несе в Зіршу? Хіба він не міг поїхати на якусь іншу станцію працювати? І так уже остогидли щоденні переслідування, ниття. Що він ще від мене хоче?

Поїзд мчить, минає ліси, переліски, поля, піщані замети. А Тетяна, притулившись до стінки, сидить у порожньому купе, перегортає сторінки прожитого, гарного й негарного, що траплялося їй у житті.

І може тому, що Ващук найбільше їй остогид, вона про нього тепер і думає. І думає про Зіршу. Бо з неї почалося все це.

Минулої осені вона приїхала звідти до міста. Приїхав із Зірші до міста й Ващук. Усю зиму він не давав їй спокою. Що-дня, коли вона йшла з роботи, стрічав її біля школи, перетинав дорогу, спершу довго мовчав, а потім питав:

— Таню. Ну, доки ж це?

І плавав. Блавав:

— Таню, кинь Бориса. Залиш.

На Ващуків благання Тетяна одмовчувалася. Нічого не відповідала, а рушала з місця, ішла додому. Він завжди йшов слідком за нею, глибоко зідхав.

А по весні Ващук ще більше спохмурів. Завжди йому очі були запухлі, а при зустрічах з його рота пахло горілкою.

По весні він не плавав, не блавав, а зустріне було, перегородить дорогу і дивиться на неї гостро, зло.

— Чого він од мене хоче?—говорить сама про себе Тетяна, і знову схиляє голову на маленького столика, думає. Уявляє, як на маленькому пероні, замеченому сірими пісками, сьогодні стріне її Яків. Він же так хоче побачити... Писав...

Тетяна раптово схоплюється, бере зі столика своє маленьке портмоне, витягає листа і ще раз перечитує:

Люба Таню!..

Роботи по горло—стомлений. А оце одержав від тебе листа, що ти скоро виїдеш до нас, дуже зрадив. Ти ж, Таню, не можеш уявити, як я скучив за тобою. Скоріш приїзди. У нас саме така краса: сосни пахнуть вином. Так пахнуть, як, пам'ятаєш, пахли минулого літа. Дуже пахнуть сосни, Таню... Скоріш приїзди!

В цей час повз купе, де сиділа самотньо Тетяна, пройшла постать, хвилину постояла, подивилась на неї і зникла.

— Щось знайоме...—Тетяна похапцем ховає недочитаного листа в портмоне, підводиться, виходить навшпиньках у коридор. Бачить: біля вікна, недалеко дверей стоїть мужчина, подивилась і миттю побігла в купе, сіла. Нервово закусил губу.

— Він тут... Але як?.. Казав же, що їде завтра...

За вікном вагону вже синіє червневий вечір, прозорий, як море, і теплий, теплий.

Здалеку видніється ліс. То сосновий. Він так пахне. П'янучо пахне. Тетяна підводиться, одчиняє вікно і, глибоко дихаючи, ковтає повітря.

— Обходив усі вагони, шукаючи тебе,—зарипів голос Вашука.

Тетяна відчула, як затримтіло її тіло. Відчула, як груди налилися вщерть люттю.

— Ти ж збирався їхати завтра,—не одриваючись од вікна, врешті байдужо й холодно сказала вона.

— Так... Я збирався їхати завтра. А коли потяг рушив і переді мною був останній вагон, мені захотілося сьогодні! От і їду...

Тетяна змовчала. І що вона має відповісти на цю нахабну заяву. Адже ж це не що інше, як продовження наступу на неї. Що ж, нехай...

А за вікном повітря пахне соснами, і колеса об рейки: цок-цок, цок-цок. Поїзд мчить шалено. Спиниться на хвилину-другу, прогуде, і знову мчить. У вагоні темніє. Вашук стоїть біля купе, мов пень мовчазний, не спускає очей з Тетяни.

Поїзд мчить.

— Так значить—їдеш відпочивати?—врешті запитує Вашук, обережно і ніби байдужо.

Тетяна теж більше не може мовчати. Вона одривається од вікна, обертається до нього:

— Як бачиш, Юрію. Їду... відпочивати...—І дивиться прикро, прикро на нього.

Вашукові спалахують очі іскорками далекого степового багаття.

— До Якова ти їдеш, а не відпочивати!...

— Ну, а хоч би й до Якова. І не тільки „хоч би“, а таки до Якова. А взагалі, що ти цим хочеш довести?

— Нічого я не збираюсь тобі доводити, але мені здається, що ти жалюгідна істота... Так, як ти поводишся зі мною—можуть поводитись тільки повії!

— Ха-ха-ха... Повії! Який же ти великий дурень. Повії! Виходить, і тоді, коли я мала стосунки з тобою, теж була повією?

— Коли б тільки зі мною, тоді б...

— Великий дурню!.. Коли б тільки з тобою! А раз із Яковом, з Борисом і з тобою, значить, повія! Так тільки дикуни мислять та ще ти... Людина, що виросла на руїнах горшків, потрошених революцією, ніколи вас, чудаків, не зрозуміє. Як і я не розумію. А потім—повинен же ти зрозуміти, що нема нічого вічного. Життя таке мінливе. Воно міняється не тільки кожного дня, а кожної хвилини. Ви ж, уперті егоїсти, не хочете цього розуміти... Дикун!

— Розумію, розумію... Це буває завжди так. Людина робить якісь вчинки, а потім підводить під них життєвий ґрунт і теоретичне оформлення... Це й ти робиш... Була зі мною, з Яковом, потім одружилася з Борисом, а тепер їдеш знову до Якова, зраджувати свого чоловіка... Мінливість, що й говорити, помітна!—сердито докінчує Вашук, і замовкає.

Сидючи, він перебирає в голові те, що сказав, і турбується, що, почувши таке зауваження від нього, Тетяна захоче дізнатися, звідки в нього ці знання. Адже ж його поки що знають тільки за чорнороба на ремонті залізниці. І потім—цей випадок може зіпсувати його кар'єру.

Але Тетяна ніби не вчула цього зауваження. Вона сиділа мовчки і здається теж перевіряла те, що сказала, дивилась у вікно, глибоко дихала.

Потяг летів все далі й далі, проскакуючи бір за бором, переліски, переганяючи попелясті хмари, що пливли небом на схід.

Раптом міст. Залізні впорини скажено мигають над вікном. Тетяна зривається з місця, хутко перебігає до Ващука, сідає поруч нього, тупиться до його широких грудей.

— Знаєш, Юрію, я так боюся мостів...

Ващук дивиться на неї розгубленими очима. Дивиться й думає:— чому справді вона боїться мостів? Так тримтить... Може колись трапилось що?—І йому згадався двадцятий рік. Тоді він був у команді особливого призначення польського штабу, і була темна ніч. У супроводі двох жовнірів та офіцера Зельського тієї ночі йшов він до цього мосту, ген, тим бором, що видніється з вікна. А під ранок, коли мчав поїзд на Зіршу, мчав так, як мчить оце й тепер, моста було зірвано. Залунав вибух і полетіло в повітря залізо. Бачив тоді Ващук на власні очі, як між трісок, що лишилися від поїзда й мосту, плазували скалічені люди, валялися шматки людського м'яса, руки, ноги, голови...

Тепер його спиною пробігає прохолода, сидючи в вагоні, він закутується в старий потертий піджак, тримтить, дивиться якимось незвичайно на Тетяну.

— А знаєш, Юрію, чому я боюся мостів?

— Ні... Справді, чому?

— Це було в двадцятому році, — почала вона, пильно дивлячись у Ващуків очі.

І йому здалося, що Тетяна знає. Тіло напружилось.

— Хіба вона знає?—З очей Юрієві світиться жак.

— Тоді я теж їхала з міста в Зіршу. І от, коли поїзд зійшов на міст, його була зірвано. Прокинулася я другого дня в лікарні... А людей скільки загинуло. І знаєш, хто зірвав?—запитує Тетяна, і знову пильно дивиться у Ващуків обличчя.

Він мовчить. Пальці йому ніби стають як залізні.

— Не знаєш?

— Ні!—виривається з його рота пругке й категоричне.

— Поляки.

— Поляки?

— Так... Власне не поляки, а кажуть, якийсь гімназист.

— Гімназист?

— Еге...—І Тетяна вдається в роздуми.

Ващук з-під лоба дивиться на Тетяну, а нерви йому грають, дзвinyть.

— Я оце згадала: його прізвище схоже на твоє... Серйозно. Чи то Валащук, чи то Васенчук, забула.

— Бувають збіги...

Тетяна підводить голову, дивиться у Ващуків очі. Але вони порожні, вицвілі, тільки сіріють.

— От з того часу я й боюся мостів. Бррр... страшно!—Вона тримить і щільно горнеться до Ващуківих грудей, ніби хоче сховатись.

Поїзд мчить, а за вікнами вагону стоїть голуба, тепла ніч.

Вашукові на чоло спливають краплини холодного поту. В голові повно думок і здогадок. Вони плутаються, а в віччю робиться темно.

Тетяна, тримаючи руки на Вашукових колінах, одхиляє голову набік, знову дивиться в вікно.

— Таню,—зашепотів Вашук.—Коли ж усьому цьому кінець? Ти мушиш мені відповісти ясно, або так, або ні...

— Юрію, облиш... Поважай хоч себе, коли не хочеш мене поважати. Сором.—Вона ще щільніше горнеться до нього.—І врешті, будь ти мужчиною.

А коли в вагоні запанувала мовчанка, поїзд підходив до станції. Тоді сонний голос провідника оповістив, що прибули в Зіршу.

Тетяна, підвівшись, поправила на голові волосся, капелюшка, взяла з маленького столика портмоне, вузлика і подала Вашукові руку:

— До побачення. Прошу тебе, не роби дурниць.

Вашук хитнув головою.

— Я буду тобі дуже й дуже вдячна. А поки що — бувай. — І пішла з вагону.

Маленьким пероном вешталися люди, спішили. Тетяна, ідучи в напрямі станційного будинку, озиралася, але Якова не помічала.

А коли вже була біля станційних дверей, почула:

— Танюсю!

Озирнулася. До неї біг Яків, розставивши руки, ніби збирався вхопити її. Спинилася й стояла спокійна, вдаючи з себе сувору й холодну.

— Я ж так ждав тебе... Передивився всіх жінок, що виходили з вагонів, а тебе й не помітив.

Тетяна хотіла дотримати серйозного тону до кінця і тому сухо відповіла:

— Поганий знак, товаришу Полив'яний.

— Таню, в чім річ?.. Чому — товаришу? — спитав розгублено Полив'яний.

Тетяна мовчала довго, дивилася на нього. Бачила, як руки йому опускалися.

— Ах, ти ж, такий... злякався? Ха-ха-ха... — і кинулася до нього, обняла руками шию.—Злякався? Ах, ти ж мій, такий... Мабуть закоханий у якусь дівчину, що й не помітив?

— Таню... Ну, пусти. Годі... — пручався Полив'яний. А вона тисла його до своїх грудей.

— Я ж так за тобою скучила,—врешті випустивши голову Полив'яного, пошепки проказала вона.

— Я теж... Таню... Підемо?

— А куди?

— Не турбуйся. Я умовився з бабою Лободихою. Ти знову в неї квартируватимеш.

— А хіба ти й досі там?

— Там.

— Х-и-т-р-и-й.—І Тетяна наївно всміхається. Тепло дивиться на Якова.—Ну, а як вона? І досі така, жвава?

— Така... Пам'ятаєш, як минулої осені Вашук обізнався. А цієї весни одного разу хлопці, стрівши її, подумали, що дівчина і ну ахикати. А один, підбігши, обняв... Міцна ще... жвава!

— Тоді підемо,—і Тетяна взяла Полив'яного під руку.

А коли вони зникли в голубині теплої ночі, Вашук, що в цей час стояв у тіні станційного садка, вийшов на перон. Запалівши цигарку,

він довго стояв і дивився туди, де зникли дві людські постаті. Потім глибоко зідхнув, ще запалив цигарку й подався через станцію по-під залізницею до будошника—діда Клима.

Він квартирував там минулого літа.

II.

Рейки...

Вирвалися вони з-під перону маленької станції, проскочили повз селище і потяглись на схід, ховаючись між полів, пісків та соснових лісів.

Що-ранку, як тільки на сході з-за обрію викотиться сонце, понад рейками, несучи на плечах заступи, кайла, ломі і в торбинах костилі, ідуть робітники. Вони працюють на ремонті залізничної колії.

І що-ранку позад усіх плентається трошки згорблена, присадкувата постать Ващука.

Ось кілька днів після получки він не виходив на роботу, сидів у будошника Клима в хаті, пив самогон, а коли напивався, диспутовав. Говорив:

— Життя наше собаче... Ех!

— Бо такі, як ти, й справді скидаються на собак.. Тому й собаче,—робив висновок Клима, і запитував:

— А чого ще тобі не хватає? Трясця? Власть же, слава богу, робоча наша! Живемо, слава богу, теж непогано! Чого тобі ще треба? Холери?

— Живемо... Не диждати б!

Апотім суперечку запивали і сиділи за столом мовчки. Ващук блукав очима по хаті, а коли вони натрапляли на рушницю, що висіла на стіні, недалеко образів, звертався до Клима:

— Продайте мені оту штуку.

— На чортового батька вона тобі здалася! Чортів полохати?..

— А хоч би й чортів. Продайте. Ну?

— Як уже тобі так хочеться, купи!

— Скільки ж ви..

— Два червінці...

Торгувалися, довго. Били один одному долоні, але на ціні не сходились, і знову пили.

Найменша дочка Климова, Мотря—вже дівка, сиділа біля вікна, вишивала сорочку, поглядала інколи на Ващука, на батька, зідхала. Тоді Ващук питав її:

— Чого зідхаєш, Мотре?

Не відповідала. Тільки дивилася на нього боязько. А він пив. Кілька днів, не висихаючи, пив. І лише сьогодні йде на роботу. Похитується. Хмуристь брови.

Поруч нього йде Линва, помічник дорожнього майстра Кобзів, поглядає на Ващука, хитає головою, і що-хвилини запитує:

— Що з тобою, Юрію? Де це ти був цілий тиждень? Може хворий?

— Та, ні...—І Ващук схиляє голову.—Мати померла... Іздив додому, в місто. Але не в цьому річ.

Линва знову хитав головою.

Ішли мовчки. Під ногами хрумтів пісок, а з соснового бору пливала хвиля смоляних пахоців. Ващук перебирав у голові своє минуле. А його ж минуле таке прекрасне. Таке прекрасне. Він жалкує за ним що-дня, що-хвилини. Ну, хто б бачив його з заступом у руках на одній маленькій, глухій станції, та ще ремонтним робітником, аби не прийшла революція? Жив би оце. В гімназії довчився б. Оце вже був би повним хазяїном батькової крамниці заліза. І тоді ніяка Тетяна не

одмовилася б піти за нього. Одружився б. Сидів би зраня до вечора у великій крамниці, давав би розпорядження прикажчикам, а сам, сидючи за столиком, обклеєним білою, як сніг клейонкою, пив би чай, тут же в крамниці. І яке б усе це було прекрасне. Завжди спокійний. Тебе поважають, вклоняються тобі низенько. А тепер... Прийшла революція, і він, Юрій Порфирович Ващук, син великого купця Порфирія Парамоновича Ващука, має бути за чорнороба...

Та ще добре, що ніхто не знає його, як купецького син. А знай, тоді б що?

— Добре, що ніхто не знає, — йдучи, думає вголос Ващук, сторожко дивиться з підлога на Линву, і знову заглиблюється в минуле.

Де ділися його батьки — так він і не знає. Лишили вони його, гімназиста 4-ї класи, в якогось бідного родича на околиці великого губерніяльного міста, а самі зникли. Зникли того часу, коли по тій околиці почали ходити люди з бучними піснями та червоними прапорами. Ващук тоді теж ходив за тими гуртами і теж співав. А року 1920-го, одного дня він опинився в штабі польської армії. Його туди привів офіцер Зельський. А привівши, доповів вусатому начальникові з золотими нашивками на комірниці англійського френчу:

— Цей битиме червоних!.. Гімназист, син великого купця, пане!

Згадавши цю рекомендацію, Ващук і тепер усміхнувся, виправляючи свою присадкувату постать, і знову сторожко подивився на Линву, що йшов мовчазний і теж видно про щось думав.

Поляки втікли, а Ващук лишився на Україні. Довго блукав він по містечках, містах та станціях. А минулого року в-осени, їдуче на батьківщину, спинився ось на цій маленькій, глухій станції. Власне не спинився, а його висадили з вагону, як „зайця“.

Цілий тиждень тинявся він по станції, все намагався сісти хоч би на товарного поїзда, але його завжди зсаджували.

І от, одного вечора, після чергової висадки Ващук пішов до місцевого клубу залізничників. Людей там ще було мало. Вмостившись за столом, він нахилився над газетою. Читав.

Згодом, поруч нього сів чоловік з чорними вусиками і такою ж чорною бородою.

— Що нового вичитали? — звернувся він так просто до Ващука, ніби знав його вже кілька років.

— Пишуть, а нового нічого, — відповів байдужо Ващук.

— Я вас ще тут ніколи й не бачив. Ви мабуть недавно приїхали до Зірши? — запитав знову чорновусий чоловік.

— Так. Я приїхав тиждень тому.

— Звідкіля ж, і чого?

— Нічого і не звідкіля. Мандрую по всіх усядах. А оце попав сюди і ніяк вибратися не можу, грошей нема.

Чорновусий чоловік пильно дивився на Ващука, довго мовчав. А той, сховавши обличчя в газету, читав. Адже ж усе може трапитися. Його можуть упізнати, тоді що?

— Я безробітний!.. Роботи шукаю, — це ніби про себе.

— Роботи, — геж ніби про себе, протяг чорновусий чоловік, і дивлячись на Ващука, мислив хвилину, другу, а згодом порадив:

— Знаєте що, товаришу. Зайдіть завтра ранком до артільного майстра Кобзія, може він вас візьме на роботу. Скажіть, що вас послав Степан Линва. Тільки як найраніше зайдіть. Він живе тут, недалеко, за станцією.

Ващук роблено радів:

— Дуже вдячний вам за пораду. Не забуду...

А коли було над-північ, він уже лежав у драному вагоні, що стояв далеко од станції на запасній колії. Виходу нема,—думав він.—Обір-вався, ні одежі, ні взуття. Доведеться... Але ж я ніколи й заступа в руках не держав.

Ще його мучив допитливий погляд Линвиних чорних очей.

—Може він мене знає? Що тоді?—Думав, так і заснув. А другого ранку він уже йшов на роботу поруч з Линвою. Ідучи, розповідав йому своє минуле.

З оповідання Ващука перед Линвою промайнула робітнича сім'я. Праця батька на заводі, тяжке, нужденне його дитинство. Далі промайнули картини робітничих повстань, бої на барикадах...

Так і потоваришував Линва з Ващуком. Допомогав йому. І на роботі працювали поруч.

Спершу Ващук умів тільки шпали одкопувати, а далі Линва навчив його забивати костилі, пришивати рейки.

За кілька часу вони вже ходили разом на відкриті зібрання партійного осередку. Тому інколи, лежучи в постілі, Ващук дивувався з своїх здібностей і робив висновок:

— Все таки шлях прекрасний стелиться мені...

Линва теж інколи думав про Ващука:

—Робітник же він, і з походження робітничого. Запропоную, хай подає анкету до партії.—І одного, такого ж самого теплого й привітного ранку, як оце й сьогодні, коли вони йшли на роботу, Линва сказав йому:

— Чому б тобі не подати анкети... до партії. Ти ж робітник?

Тоді Ващуків тьохнуло серце, а в горлі було лоскотно й солодко. Але він стримано відповів:

— Ні... Боюся... Та я й малограмотний. Нічого не знаю...

— Чудак! Подавай! Я поручуся. Якова попрохаєш, Полив'яного, знаєш? Він у нас секретарем осередку. Подавай.

Ващуків розбіглися думки. Але така прекрасна нагода. Її ж може більше й не трапитись. І він вирішив подати.

А потім уже що-тижня відвідував партійні зібрання, відвідував щовечора клуб. Там і познайомився з Тетяною.

Спершу вона до нього лише усміхалася. А коли Полив'яний зникав з клубу на засідання, чи що, підходила до Ващука, мружила трішки очі й лукаво дивилася в його обличчя. Цей незвичайний зір і лагідна усмішка запалювали йому кров, вона горіла, розгоралася, шумувала в жилах, біла в скроні. А згодом він відчув, що зовсім ошалів. Завжди шукав нагоди зустріти Тетяну наодинці. Часто вставав опівночі з постілі, йшов на селище, підходив до вікна кімнати баби Лободихи, де мешкала Тетяна, пригинався до землі й довго дивився.

Якось Полив'яний поїхав до міста на цілий тиждень. Тетяна тоді теж приходила щовечора в клуб, стрічала там Ващука і так само лукаво усміхалася, мружила очі.

— Так не можна, Тавю,—не стримавшись одного разу, сказав їй Ващук.

— Хіба не можна?

— Ні...

— А я кажу, що можна... Хочеш? Я доведу, що можна.—І взявши Ващука за руку, Тетяна потягла його з клубу до станційного садка.

В-осени падають зорі і лишайють довгі золоті смуги на обріях. Тоді пахне до нестями солодко повітря, п'янить. І тоді до нестями хочеться пестощів, ніги.

Ващук сидів на лавці поруч Тетяни. Вона тулилася до нього, тримтіла.

— Поділувала б тебе, Юрію, просто, як [товариша, але... не знаю.
— Але... Яків? І Ващук дивиться на неї очима, повними жаги й пристрасти.

— Яків? А хіба лише він сам має на мене право? Смішно... Я тепер відпочиваю, Юрію, і душею і тілом... Скоро знову поїду до міста. А тепер... — Вона підводить руки, охоплює ними шию Ващука, тисне його голову до себе: — Тепер, Юрію... відпочиваю.

Падали зорі й пахло соснами. Скажено пахло соснами. Повітря було терпке, мов молоде вино, і п'яноче, п'яноче.

— Тепер я відпочиваю, Юрію, — шепотіла вона й тисла його до себе. Коли ж над станцією зацвів рожевий ранок, Тетяна і Ващук лежали на траві.

А потім вона більше не стрічалася з ним у Зірші. Приїхавши в місто, він сотні разів намагався побачити її, але вона завжди тікала. А коли вже не було виходу, спинялася і стояла мовчазна, дивилася на нього з призириством.

І лише одного разу, йдучи вулицею, стрів Тетяну й почув:

— Доброго здоров'я, Юрію. — А далі просто додала: — Знаєш, я вийшла заміж.

Похололо тоді Ващуківі в грудях, перед очима залітали чорні мухи.

— За кого?

— За Бориса Стоцького, знаєш?

Ващук його знав. Але: як? За того Стоцького? Він не міг збагнути, як це сталося. Стоцький, такий плюгавий, з рідким білим волоссям на голові й бороді, тепер чоловік Тетяни? Як це сталося? Просто загадка...

— Дивно. Як же все це? — здивовано питав він Тетяну.

— Як бачиш, сталося... І сама не знаю. Оселилась я поруч з ним у невеличкій кімнаті. Знайомих не було в мене. Навіть у тому будинку, де я мешкаю, ні одної здорової людини: жінки та інваліди. По-знайомилася з ним. А потім... заміжжя...

Після того так широко Тетяна більше не розмовляла з Ващуком. Та... він тепер згадує минулу осінь, коли падучі зорі довгими смугами золотили обрії неба, коли так міцно пахло смолою повітря. Йому тілом перебігала легенька млюсть. Але, що це? Ось уже мало не місяць, як він знову працює на станції, намагається завести стосунки з Тетяною, та нічого не виходить. Питався вже:

— Чому ти мене обминаєш? — мовчить. Махне рукою, подивиться холодно, байдужо й тікає... — чому?

— Значить у тебе померла мати? — перепитав Линва, коли артіль доходила місця робіт.

— Так... Але треба ж їй колись умерти, — заспокоююче відповів Ващук тоді, як робітники вже спинилися.

Почалась робота.

Сонце гріло спини, опікало обличчя, а гарячий вітер, що інколи вискакував з-за соснового бору, обсмажував їх.

Трухлі шпали вилітали з-під рейок одна по одній, котилися з насипу, а на їхнє місце лягали нові, чорні. Вони були облиті смолою й дуже пахли.

Надвечір, коли було положено під рейки останню шпалу, а Кобзій пришивав кистилем до неї рейки, з боку Зіршої показався поїзд. Доїтаючи до місця робіт, він попередливо прогук, зменшив ходу й пішов тихо. Линва з Ващуком стояли на насипу близько колії, палили цигарки.

На ганкові передостаннього вагону вони помітили знайому постать.

— Яків! — упізнавши, крикнув Линва.

— А-а-а, Степан... До побачення!

— Куди ж це ти?

— До міста!.. На конференцію... Бувай!—І Полив'яний, знявши голови кашкета, замахав ним у повітрі.

Поїзд ще раз прогук і, прискоривши ходу, зник за сосновими пере-лісками.

III.

Вечір. Лихтарі.

Які вони різнокольорові: золоті, червоні, зелені. Розійшлися пероном. Колією. Поставали й стоять мовчазні, замріяні, дивляться байдужо в сині далі липневої ночі.

Поміж них пероном ходять людські постаті, парами, купками, розгублюють сміх, слова радості й суму.

Раптом, недалеко станції, біля пивної інваліда невідомо якої війни, Кирила Липи, робить свій перший, сьогоднішній заспів гармонія. Згуки її мідяного співу розливаються пісковими лощинами, пливуть понад станцією, здіймаються в повітря й довго дзвинять там мотивами далекої салдатчини.

Тоді люди кидають перон, ідуть до пивної, оточують гармоніста, стають великим колом і, здіймаючи пилюгу, кружляють-кружляють, витанцьовуючи польку.

З розчиненого вікна пивної подихають пахощі пива, цибулі й чути рідкі п'яні голоси:

— Ти, братішка, не того. Наплюй на свою Тетяну... Хіба мало лахудр? Вистачить на наше життя!

— Не можу, брат... душею болю... Ти не знаєш, що таке любов, а верзеш чорт зна що!

— Да, любов—не картошка,—втручався третій голос.—Любов єто найвищое чувство чалавеческе... Вашук правду говорить, а ти—лахудр! Лахудр много йость, а вот чалавеков мало...—І голоси стихають надовго.

Лише дзвинять пляшки, шклянки, та інколи запитливо пролунає голос інваліда Липи.

— Скільки вам?—І йому в голос відповідають троє:

— Півдюжини... А трошки згодом хрипкий голос Вашука подає:

— І пляшку гіркої... Тільки гляди, не підмішай води!

Гармонія грає польки. Грає дрібно, переливчасто. На хвилину затихає, а потім зривається й ще дрібніше дзвинить під досвідченими пальцями гармоніста Кіндрата Копила. Поруч нього стоїть уже немолода людина в потертому матроському вбранні, підспівує:

Юбку кльош купі міне,

Скільки хош, любі міне...

а потім кидається в танок, підсвистує й притюкує за кожним ударом ноги об землю. Гурт шалено регоче, плеще йому в долоні, захочує.

На селищі теж гуляють, чути співи, але тягучі й сумні.

З півночі тягне вітерець, шумлять десь далеко соснові бори.

А надійшла північ—гармонія замовкла.

Тоді Вашук вийшов з пивної. Волосся на голові йому було скуйовджене, очі червоні, п'яні. Лице кривилося, а ноги переламувались. Хвилину постоявши на ганкові, він запалив цигарку, застібнув на грудах потерту зелену гімнастюрку, постояв хвилину, зіскочив з ганку й подався на селище.

Через півгодини він уже йшов у напрямі станції, в супроводі Тетяни хитався і вислухував що-хвилини докірливе:

— Ну, на що б ото так пити, а ще комуністом хочеш бути.

— Плювать мені на все... Душа в мене болить! Хіба це я п'ю? Це ти п'єш!

— Юрію, без трагікомізму. Смішно. Серйозно, Юрію, смішно.

— Тобі смішно... Ти смієшся, а в мене душа болить! А взагалі, коли я для тебе смішний, чому ти цього не сказала мені ще минулої осені? Га?

— Ах, Юрію. Ти ніяк не хочеш мене зрозуміти. Ніяк,—каже Тетяна і тисне Ващукову руку до своїх високих, опуклих грудей.—Ти ж пам'ятаєш, тоді падали зорі... Пригадуєш—золоті такі... Золоті зорі, і більше нічого я не пам'ятаю.

— Зорі... Сволоч ти!—спинившись, викрикнув Ващук, стис кулаки і підняв їх над головою Тетяни: Уб'ю... Сволоч!—Очі йому сповнилися сказом. Губи тримтіли, рот кривився, а з нього котилася піна і горілочаний пах. Тетяна ж стояла спокійна, здивовано дивилася Ващукові в очі і всміхалася.

— Юрію, що ти? Сказився?

— Годі! Остогидло!

— Юрію, що з тобою?—І знову всміхалася, мружила очі, кокетувала. Ващукові руки впали до низу й повисли зів'ялими.

— Таню, я більше не можу так. До чого ти хочеш призвести мене? До чого?!

Тетяна підійшла до нього, взяла за руку й тихо, інтригуючи промовила:

— Не хвилюйся, Юрію. Плюнь... Ходім...

Ващук плутає ногами. Іде мовчки, опустивши голову на свої широкі груди. Під ногами шарудить сірий пісок.

— Дикунчику мій... Хіба таким, як ти, робити революцію. І взагалі, до чого такі, як ти, здатні? Вам би поодружуватись, попришивати до своїх штанів жінок і милуватися з них, не виходячи зі своїх маленьких кімнат. Міщани... Дикунки ревниві. Адже ж із твоїх поглядів і вчинків видно, що в твоїй істоті живе невмирущий міщанин-власник... А ще комуністом хочеш бути. Між іншим, ти знаєш, що таке ревності? Не знаєш? Так от це культурне, назване святим, почуття, і найбільш гідке почуття власності... Так, так, Юрію; не хитай головою. Це так. Колись люди не знали ревності, доки не мали власності. А з'явилася власність, прийшла сім'я, ця найжорстокіша кара, що її принесла культура людству, і з'явилися ревності.

— Все це таке далеке од дійсності. І твоя філософія є тільки філософія для тебе. Ну, скажи, де такий дурень знайдеться, що дозволить своїй власній жінці бути жінкою для всіх? Де?

— Юрію, я нікому не збираюся нав'язувати своїх поглядів. Але цих поглядів я ніколи й не зречуся, так, як ти не зречешся своїх. Правда ж, ти ніколи не зречешся того, що жінка має належати тільки одному чоловікові чи навпаки? Правда?

— Ніколи! Мій погляд на життя сталий, виплеканий багатьма тисячоліттями, а твій—сьогоднішній! Тобі принесла його революція, що потрощила все погане, а разом з цим потрощила й сім'ю. Затишну, теплу сім'ю. Потрощила!

— І знову ж таки ти мене не розумієш. Власне, ти розумієш, але ти обороняєш стару сім'ю, не знаючи, що вона з себе є. А є вона, Юрію, оаза міщанського багна, гнилі, дріб'язковості... Як ти цього не розумієш.—Твердо підкреслювала кожне слово Тетяна.

Вони йшли помаленьку й доходили вже до станції. Ващук почував, як хміль йому зникає, голова легшає.

— Умерти б краще!—вимовив він.

— Юрію, а ти знаєш, що, крім усього старого, я ще ненавиджу й рюмсаїв.

— Не можу, Таню...

— Пхе, кисля!—І Тетяна спльовує так, ніби вона з'їла щось гідке.

— Ну, на що ото так пити? Нащо?

Згодом вони опинилися на маленькому пероні, що тмяно світився різнокольоровими лихтариками.

— Як тут привітно й хороше,—сказала Тетяна, коли вони спинилися біля огорожі станційного садка.—Правда, Юрію, привітно?

Вашук мовчить.

— Чи мабуть ти на таких прекрасних ночах не розумієшся? Га?

— Ні!—зло відповідає Вашук.—Але я тобі маю сказати серйозніше.—Він останнє слово вимовив так твердо, що Тетяна навіть підготувалася вислухати його. Але почекавши хвилину, іронічно перепитала:

— Хіба ти й про серйозні речі вмієш говорити?

— Я гадаю, Тетяно, що саме тепер не до жартів.

— Ого!

— Так! Тепер не до жартів! Я вже кілька разів робив спроби поговорити з тобою серйозно, але...

— Ну, ну, ну? Ти й справді говориш, як доросла людина.

— Безглуздий жарт!

— Овва!—Трошки глузливо вимовила Тетяна, і ніжно-ніжно гладить долонею Вашукове лице.

— Жартуєш...

— А що ж мені робити?

І справді, чого ради вона має вислухувати Вашука. Він знову ж співатиме старої, що й так уже остогидла їй. Знову прохатиме порвати за ради нього звязки з Яковом, Борисом. Набридло... І потім вона приїхала сюди відпочивати, а не шукати якихось романтичних пригод. А ще Тетяна знає, що жарті—найкращий спосіб змінити серйозність питання на справу незначну, ба навіть смішну, і в крайньому разі—другорядну, про яку саме тепер, в таку пахучу ніч, коли так міцно й п'янючо пахне смолою повітря, не варт розмовляти. Тетяна це знає і тому жартує, кокетливо й принадно заглядає Вашукові в обличчя, гладить гарячою долонею його щоки й міцно тисне його праву руку до своїх високих грудей.

Десь далеко німо й протяжно гуде, розливаючи по безкраїх просторах квиління міді, паровозний гудок. І шумить десь журно-журно сосновий бір.

Вашук іде поруч Тетяни, похнюпивши голову, часто й глибоко відхає.

— Ну, на що б ото так напиватися,—докоряє Тетяна і трішки помовчавши, продовжує.—Наприклад, Яків... він...

— Що Яків?!—викрикує Вашук і спинається. Відчуває, як в його голосі продзвинів необґрунтований ляк. Тетяна теж спинається, здивовано дивиться на нього, здивовано всміхається, мовчить. Груди Вашукові не дихають, він у напрузі чекає відповіді й думає:

— Адже ж анкети в його руках, в його руках і майбутнє моє.

— Що Яків?..—Тепер уже обережно й трошки трагічно перепитує він Тетяну, що ще й досі дивиться на нього здивованими очима.

— Нічого... Я хотіла сказати, що, наприклад, Яків зовсім не п'є...

Вашукове підозріння розлетілося, мов пір'я од вітру, й він кривить губи:

— Таню... Не розумію... Що це зі мною...

— Кинь... Кинь, кажу, Юрію, — шепоче Тетяна, бере його за руку й веде до маленького станційного садка. — Кинь, Юрію, — трішки серйозно й трішки цинічно повторює вона. А сама думає: — хіба це кохання. Ні... Це справді квіт-есенція дикунства... Великого дикунства... Ващук — це поламана людина. — Підводить голову й з острахом оглядає його. Саме тепер лице Ващукові скривлене, щоки і губи тримтять. Справді, він таки поламана людина, — робить висновок Тетяна й спинається.

Перед ними стоїть та ж сама, що й минулої осені, злиняла від дощів і сонця, колись голуба лавка. Над садком тихо, і лише на тополях таємничо перешіптується листя.

— Старе місце... Пам'ятав, Юрію?

Ващук благоливо подивився на Тетяну, підійшов до лавки, сів. Тетяна теж, і застигла в мовчазності, оглядаючи безкраю глибину синього липневого неба. Бігли хвилини.

— Юрію, мені чомусь так сумно.

— Мабуть тому, що Якова нема, — рипить Ващуків голос.

— Юрію, годі про Якова. Його нема. І ця пахуча ніч... Ти почуваш, яка вона пахуча?.. Юрію, вона належить нам. — Вимовила Тетяна, а потім відчула, що це в неї вийшло так недоречно. Адже ж вона не опереткова героїня. Так недоречно, їй зробилося соромно за себе. Та... як добре, що він не розуміє цього. Хвилина, і вона міцно охоплює руками Ващуківу шию, тисне до себе: — Юрію, правда ж прекрасна ніч? — І впивається губами в його шию. Дихає швидко й гаряче. Тіло їй напружується.

— Таню, в останній раз прошу. Дай мені слово, що ти кинеш Якова.

— А Бориса? — іронічно, як завжди в таких випадках, тихим голосом питає Тетяна, жадібно дивиться йому в лице.

— І Бориса.

— І Бориса?.. Чи ж не забагато ти хочеш, мій дикунчику? Га? Чи не забагато?

Ващук мовчить. Він відчуває, як йому запалюється кров, як тіло починає тримтяти, як починає шумувати в голові. А Тетяна: вона теж тримтить, тисне Ващука до своїх грудей: — Чи не забагато хочеш, мій дикунчику? Га?

Лице їй горить, очі іскряться, а губи тугі — вогонь.

— Кинеш... Таню... — шепоче благально Ващук.

— Кину... Юрію... — відповідає Тетяна, і, трішки помовчавши, знову питає:

— Чи не забагато, дикунчику?..

На вершках тополі ніжно шарудів вітер, перешіптувався з листям. І шаруділа трава біля видвілої од дощів і сонця лавочки. Десь далеко гув паровоз. Пахло соснами.

А коли на східньому небосхилі розлилася рожева, передранкова імла, з садка вийшли дві постаті, хвилину постояли на пероні а потім подалися на селище.

Надходив ранок.

IV.

Вже вечоріло і по станції з написом на великому будинкові „Київ-Пасажи́рський“ в усіх кінцях спалахували електричні лихтарі.

Під навісом — великий годинник: 9 годин. А перон шумить. Ним поміж людей з кінця в кінець бігають службові люди, заклопотані.

Вашук хвилину спостерігає цю картину, а потім іде до вагону № 8. Ходить ним, заглядає в усі купе, в усі закутки, але Тетяни нема.

— Дивно. Де ж вона? Може вийшла на перон?—і виходить з вагону.

Через чверть години поїзд має вийти з Києва до Харкова. Станція шумить, а біля вагону № 8 уже товпляться пасажери. Коло дверей стоїть вусатий провідник; перевіряє квитки. Вашук скрізь розглядає, але Тетяни нема. Тоді він оглядає кожну жіночу постать, що підходить до провідника, вдивляється кожній в обличчя—Тетяни нема. А хвилини йдуть швидко. До нестями швидко.

Ще п'ять, і поїзд піде. Тільки п'ять хвилин...

Вашук кидається в людську гущавину, біжить до станційного будинку.

— Де квитки на Харків?—спиняє він і питає в людини, що біжить йому назустріч з червоним лихтариком у руці.

— Там,—показує вона рукою і миттю зникає в людському натовпі. Вашук біжить у будинок, розшукує касу, але вона вже зачинена. Він знову повертає на перон, і тільки вискакує з дверей, як поїзд, прогудивши, рушає, швидко одходить од станції й зникає за високими будівлями в напрямі Дніпра.

Оповитий сумом, знервований, стоїть Вашук, дивиться потягові вслід, а потім схиляє голову. Вона йому болить і трішки холодно. В грудях порожньо. Хвилини йдуть нудно й довго, здаються місяцями. Тоді він починає ходити довгим пероном з кінця в кінець, заплющивши очі... Думає, і ніяк не може збагнути, як усе це сталося.

Всю минулу ніч він не спав, дарма, що повернувся з роботи дуже стомлений.

Тетяна вчора ввечері сказала йому, що сьогодні їде до столиці просто заради прогулянки. Але хіба для цього треба їхати до столиці, коли і в Зірші це можливе? Там же така краса. А потім—у неї ж ще є цілий вільний місяць, і поїхати до Харкова можна за тиждень перед від'їздом на працю в школу.

Може, кинувши Якова, вона хоче кинути й Вашука. Поїде в столицю, а звідтіля просто додому?

Не спав Вашук цілу ніч, і тому ранком на роботі відчув, що тіло його безсиле, в'яле, а з рук що-хвилини падає заступ. Дивився на це майстер Кобзій і ехидно глузував. Увесь день перепитував:

— Е-е-е, брат... Це ж котора тебе так викрутила?.. Вим'яла, мов ганчірку!

Вашукові було не до жартів. Він мовчав. А коли сонце почало хилитися на захід, пішов до Кобзія.

— Григорє Іоновичу, я хворий... Дозвольте піти.

— Ге-х! Викрутила, хе-хе-хе... А ще й молодий такий... Не добре, не добре... Ну, а якщо ти не брешеш, а таки справді хворий, то йди, виспись.

Подякувавши Кобзієві та попрощавшись з Линовою, він пішов помаленьку, похитуючись. А коли сховався за сосновими перелісками, спішив, інколи навіть біг.

О шостій же відходив потяг, а йому конче було треба побачити Тетяну. Треба було довідатися, чого саме вона їде до Харкова сьогодні...

Спішив. І дійшов станції, коли вже поїзд лагодився до відходу, а на маленькому пероні товпилися пасажири.

На ганкові вагону № 8 він помітив Тетяну. Вона стояла, нахилившись, а напроти неї Полив'яний. Серце Вашукові тоді запалилося гнівом і люттю: як сміє ображати? А в голову шибнула думка...

поговорити з нею раз і назавжди. Сказати їй, що після цього вона не більше, як розпутна жінка. Але як? Підійти просто до вагону? Але чи встигне він? Поїзд же зараз відходить...

І Ващук вирішив теж їхати. В крайньому разі хоч до найближчої станції. Крадькома він проліз до вагону, а як поїзд рушив і почали перевіряти квитки, вийшов у коридор, сховався до вбиральні, замкнувся. Потім, коли поминули першу станцію, хотів перейти до вагону № 8, але двері на ганках були позамикані і він знову ховався в убиральню. Так їхав аж до Києва. Думав, що тут уже обов'язково побачить її і скаже все.

І от тепер він ходить пероном з кінця в кінець, думає і ніяк не може збагнути, як усе це сталося.

Стрілка на перонному великому годинникові вже підповзла до цифри 12. Над станцією звисла тиша. Нудна тиша. І тільки біля станційних дверей інколи зірветься монотонно „сюди не можна“, розпливеться пероном, розгубиться поміж сотен рейок і стихне. А Ващук ходить помалу, ледви переступаючи з ноги на ногу. Доходить до стіни, спотикається, підводить очі, перед ним дошка з написом червоними літерами „Розпис потягів“. Підймає високо голову, стає навшипиньки, читає:

— На Шепетівку: 21 годину 40 хвилин... Так. Значить завтра поїзд на Зіршу?—І знову ходить, думає.

Втома в'ялить йому тіло, хочеться спати. Тоді він простує до станційного будинку. Біля дверей до виходу на місто стовбичать люди, хитаються, ніби сонні, в білих фартухах, з бляшанками на грудях. Це носії. Ващук підходить до них.

— Де б тут переночувати... Щоб близько.

— Вам що... готель?—до нього підходить високий, уже немолодий носій.

— Можна і в готель... Далеко?

— Ні, ось тут. П'ять хвилин ходи... Може вам щось піднести? Де ваші речі?

— Ні, ні... Дякую. У мене ніяких речей. Дякую,—і вийшов зі станції.

На порозі готелю його зустріла людина. На голові їй світилася велика блискуча лисина, лице сірого кольору, все в зморшках, погляд очей і посміх привітні, принадні. Це хазяїн.

— Номерок накажете запропонувати?

— Так. Тільки недорогий.

— Прошу, прошу. В нас на всяку ціну є,—промовив привітно хазяїн, повів Ващука на другий поверх.—Ось цей,—спинившись, показав він на двері.—Цей коштує три карбованці на добу.

Ващук підняв голову, подивився на двері, там стояло: № 8.

— Номер вісім,—многозначно вимовив Ващук і подивився на хазяїна, а потім знову на двері. Цифра й номер були такого розміру й так вилискували на білому тлі дверей, як вилискували номер і цифра на білій маленькій дошці вагону, в якому Тетяна поїхала до Харкова.

— Так накажете одімкнути? — чемно довідався хазяїн.

— Одмикайте...

Зайшовши до кімнати, Ващук зразу ж упав на канапу. Довго лежав. Думав. Особливо настирливо йому в голову лізла сьогоднішня його гонитба за Тетяною. Все це він робив серйозно. А врешті вийшло смішне. І він лишився смішним. Хіба смішним? Він же ще завтра може її наздогнати, виїхавши ранком до Харкова. Але де її там знайти? Це ж не Зірша, а столиця.

В кімнаті було тихо, і лише з низини готелю, крізь щілини дверей інколи пролазили згуки музики. Було тоскно. До нестерпимости тоскно й холодно. Щось хотілося зробити таке, щоб забути про все, ні про що не думати. Заснути. А завтра... О, завтра він в отакий саме час, як тепер, буде аж у столиці. Завтра він має відшукати Тетяну, поговорити з нею одверто. Ващук ніколи не був смішним кіно-героєм. Бути ним він теж не збирається.

— Я їй доведу... Мене дурити? Мене так зневажати?—І він схоплюється з ліжка, ходить по кімнаті довго, мовчазний. А потім підходить до дверей, відчиняє, гукає:

— Хазяїн... Хазяїн.

З темного глибокого коридору до дверей підходить постать служника готелю:

— Що накажете?

— Принесіть мені з буфету пляшку горілки і закусити щось.

— Можна,—байдужо каже служник, іде коридором, завертає на східці й зникає десь униз.

А коли на столі стояла порожня пляшка від горілки, Ващук ходив по кімнаті з кутка в кут, щось говорив про себе. Було п'яно й весело, було сумно й тоскно. Потім він упав на ліжко, мріяв. Про що він тільки не мріяв. Заплющував очі і перед ним проходили осінні ночі, коли з неба падали золоті зорі й міцно пахли сосни. Думав про недавні теплі вечори, що пройшли в маленькому станційному садку заметеної пісками Зірши. Думав про Тетяну, й тому кров починала хвилювати. Тілом перебігало маленьке триміння. Думав. І раптом у двері його кімнати постукало.

— Хто?—кинув Ващук, не встаючи з канапи.

— Я... Хазяїн. Можна до вас?

— В якій би це справі до мене?—Хвилину подумав, а потім знову, не встаючи з ліжка, гукнув:

— Зайдіть...

Двері відчинилися й до кімнати, потираючи долоні, посвічуючи великою лисиною й усміхаючись, навшпиньках зайшов хазяїн. Наблизившись до канапи, він спинився, і трошки таємничим тоном звернувся до Ващука:

— Дозвольте вам запропонувати...

— Що... Чаю? Я вже пив. Не треба.—І продовжував лежати в такий же позі, як і раніш, встромивши очі в стелю.

— Чаю... Хе-хе-хе... Чаю...

Принадливий сміх і загадковість слів вразили Ващука. Він схопився з ліжка, допитливо подивився хазяїнові в лице.

— Який тут, громадянине, чай, хе-хе-хе,—сміявся хазяїн.

— Що ж ви хочете мені запропонувати?

— Хе-хе-хе... чай... Там такий чайок, що сам пив би, та... грошей треба, хе-хе-хе,—повідомляє хазяїн таємничо й інтригуючо.

— Що ж таке? Ну? Що?—не витримавши, викрикує Ващук на всю кімнату.

Тепер зморшки на хазяїновому лиці зникають, розпливаються. Вигляд йому робиться строго діловий. Він підходить близьенько канапи і, схиливши голову до Ващукowego вуха, шепче:

— Тут зупинилася дівчина... В дванадцятому номері. Красуня...

— Ну, і що ж? Ти пропонуєш мені повію?! Геть звідси!

— Ні, ні, ні. Це не повія. Приїхала... Вона просить мужчину, без грошей. Здорового мужчину просить... Ну, а я знаю, хто в мене зупинився, і знаю, що здоровішого за вас нема.. Підете?

Вашук стоїть хвилину мовчазний, задуманий. Для нього це така несподіванка.

Давно колись, ще будучи гімназистом, він читав про такі випадки у Винниченка... А ще йому пригадалося рідне, далеке місто. В уяві пропливли пахучі весняні вечори, кручі й Дніпро. В такі вечори він після романтичних розмов і палких поцілунків з гімназистками, повертаючи після гулянки додому, довго блукав темними завулками в надії зустріти дівчину, що підійде до нього й скаже:

— Маєте охоту до готелю зі мною?

Шукав Винниченківських героїнь, заходив до готелю „Золотая Юность“ і, як мужчина, прохав жінчину й кімнату з червоним лихтари-ком. А тут зовсім навпаки. Тут він має нагоду побачити справжню, давно ним омріяну загадкову жінчину.

— Підете?—принадно питає і разом пропонує хазяїн.

Вашук ще хвилину стоїть, думає, вагається. А потім—чому б і не піти? Справді, це ж так інтересно. Жінчина хоче його взяти на ніч. Це дуже інтересно.

— Добре. Піду. Кажете, вона в дванадцятому?

— В дванадцятому.

— Добре,—і Вашук іде слідом за хазяїном. Той показує на двері, зникає, а він спиняється. Хвилину поправляє на собі одяг, пригладжує долонями на голові волосся, а потім тихенько стукає пальцем у двері.

— Можна?

— Прошу,—чути з-за дверей тоненький, ніжний голос.

Вашук ще пригладжує на голові волосся, бере рукою за голубу шклянну ручку, одчиняє двері й хвилину стоїть, застигши. Лице йому зробилося бліде. Ноги підламуються.—Може помилка?..—шепочуть його губи, а очі впираються в дзеркало, в якому відбивається лице напівголої дівчини. Вона сидить на маленькій канапі, заплющивши очі, всміхається. А через хвилину знову каже:

— Прошу... Проходьте.

Вашук не рухається. Він, ніби прикований до дубових одвірків, вхопився за них руками. Тоді дівчина розплющує очі і з-під її чорних вій у дзеркалі вимальовується двоє голубих великих очей. Дивляться вони з дзеркала на Вашукову німу постать, вії над ними кліпають швидко й нервово. Потім постать дівчини миттю схоплюється з канапи, миттю обертається:

— Ти? Ти й тут? Геть! Геть звідси! Геть!!!

— Таню... Таню...—ледви видавлює з рота Вашук.

— Геть!!! Геть!!!—дзвинить трагічно її голос, а тіло падає на канапу, хлипає, ридає.

Вашук, схиливши голову, хитаючись, виходить із кімнати. Вийшовши, він стоїть хвилину біля дверей. А потім зривається, біжить до свого номера, падає на ліжко й теж ридає нестримно, голосно.

Ніч...

V.

Уже три тижні, як Вашук не виходить на роботу. Повернувшись з Києва, він цілими днями й ночами ходить по Зірші, мов неприкаяний. Лице йому набрякло, голос хрипить, мов драний чавун, волосся на голові закошлане. Коли його стрічає Линва—тікає, ховається в бір за станцію і лежить там, припавши грудьми до землі, зідхає, інколи плаче. А як надходить вечір і починає темніти, підводиться, йде на станцію, прокрадається в пивну інваліда Кирила Липи, сідає там у темному кутку за порожнього столика, замовляє пива, горілки, і п'є.

Напивається, охоплює долонями скуйовджену голову, заплющує очі і, застигши, просиджує цілі години. А як хміль починає зникати з голови, знову замовляє горілки, знову п'є і знову, зігнувшись над столиком, сидить нерухомо, мовчазно.

Як уже він не підходив до Тетяни, скільки разів він уже намагався поговорити з Тетяною про все, що трапилося з ними в Києві, але вона тікала од нього. Останнього ж часу навіть не приходять вечорами на станцію в клуб, як колись, а сидить у кімнаті квартири баби Лободихи з Полив'яним, знервована й сумна. Ващук уже переказував їй, щоб вийшла до нього, і через хлопців, і через Лободиху, навіть Климову Мотрю посилав до неї, писав їй листи, благав, молив, загрожував, а Тетяна не виходить. Навіть не відповідає, мовчить.

Вчора він уже сам спробував піти до неї. А прийшов—не пустила в хату. Просидів цілу ніч на перелазі проти вікна її кімнати, схилившись на тин. Так і заснув. Прокинувся, коли вже сонце сходило. Потім пішов на станцію, блукав садком, сидів на вицвілій лавці, блукав пероном.

Сьогодні неділя, і по обіді все селище вийде на станцію гуляти. Вийдуть і артільні робітники. А він? Куди він має дітися? Сховатися знову в бір на цілий день? Піти блукати перелісками? Але ж можливо, що й Тетяна вийде. Це ж, нарешті, така нагода поговорити з нею. І може поговорити в останній раз, і назавжди.

І він знову ходить пероном, а потім спинається, бачить—пивна Кирила Липи вже відчинена. Велика вивіска на ній чомно запрошує до себе: „Какая б не была аварія—пей пиво Новая Баварія“.

Тоді Ващук рішучо зривається з місця, йде туди. Іде, щоб залити горілкою горе. Рішає не виходити цілий день з пивної, щоб не бачити веселих людських облич, щоб не чути веселих дівочих співів.

— Раненько, раненько сьогодні,—привітався Липа, коли Ващуківі ноги переступили поріг, і запитав:—Може боржок приніс?

— Завтра... А тепер дай пляшку білої,—вмощуючись за порожнього столика в глибокому кутку, відповів Ващук.

Потім бігли хвилини, години. Пивна наповнювалася людьми і п'яним гомоном. А він сидів на одинці у кутку, пив, шепотів щось про себе, виривав пальцями з голови волосинки й нервово скреготав зубами.

Коли ж над станцією запахло соснами надвечір'я, гармоніст Кіндрат Копил розлив мелодійні співи своєї двохранки по піскових лощинах. Грі гармонії й на цей раз підспівував давно вже знайомий усім голос немолодої людини в потертій матроській одежі. Часами він брав дуже високу ноту і порепаним плаксивим тенором тяг:

Во-хі што машина,
Свіл-стом, свіл-ст-о-ом,
А-а-а мой мі-і-лай,
Ма-а-аші-і-ні-істом.
Што машина
Па!-ром, па!-ром,
А-а-а мой м-і-лай
К-а-а-ча-а-га-а-аром...

Потім спів на хвилину обривався, стихав і знову здіймався, мов вихор у пісках:

Ма-аю мілку ди с-ва-а-та-алі,
Міне под лавку спр-я-я-т-алі,
Ди-я под лавка-ю-ю лі-ежу
Ди на сва!-аю міл-у-у глі-і-е-жу-у-у...

З усіх кінців селища і станції на мелодійну гру гармонії й порепаний спів тенора сходилися люди. Гамір зростав. Ішли полька, метелиця, гопак. Гула земля, а сірий пісок стовпом здіймався над гуртом, при-трушував білі хусточки дівчат, сині кепки молодих майстерових.

Із сходу до станції наближався вечір, теплий і прозорий.

Вашук тоді підвівся з-за столика й, похитуючись, пішов на ганок. Протерши запухлі очі, він боязко й сторожко оглядав гурт. Але знайомих йому нікого не було. Не було й Тетяни. Постояв ще хвилину, а потім крадькома, зіскочивши з ганку, пішов на станцію.

На шляху він помітив—ішла окутана вечірнім серпанком, поперед нього, скорою ходою, ніби втікаючи, жіноча постать. Хода її була дуже знайома Вашукові.

— Тетяна. Але чому сама? Чому не йде з нею Полив'яний? Може він там на неї чекає? В садку, на тій лавочці, де просиджувала зі мною цілі ночі? Так, так. Вона йде туди. Вашукові робиться моторошно. В очах темніє, а хміль ще більше шумить у голові.

Тоді він прискорює ходу, біжить, наближається до постати й, не дихаючи, йде за нею навшпиньках:—Здається вона. Хода ж її...

Порівнявся, заглянув у лице й здивовано одвернувся. Зашарів. Поруч нього йшла Лободиха. Але... яка схожість...

Минулої осені Вашук теж обізнався. Та ще ж як. В очі Лободихи й тепер не може дивитися. Соромно.

Того вечора він стояв біля перелазу Лободишиного города, чекав на Тетяну. А як рипнули хатні двері, і з них вийшла жіноча в'юнка постать, сховався за тин, в радісному чеканні причаївся в бур'яні. Постать переступила перелаза, пройшла трошки й, обернувшись до нього спиною, стала. Він тихо-тихо вирушив з бур'яна, підбіг і, затуливши долонями очі, поцілував у шию. Фігура рванулася, обернулася, і перед ним, підперши боки міцно стиснутими кулаками, випрямившись, стояла на весь зріст Лободиха. Тоді він, крутнувшись, побіг що було сили поза хатою через город на піски, почувавши себе героєм з водевіля „На перші гулі“.

Ось і тепер—яка схожість... Знову обізнався.

Вашук повертає зі шляху на вузьку стежку і, пригнувшись, біжить до залізниці, збігає на насип і скорою ходою йде в напрямі будки будошника Кліма. Почуває: серце йому в грудях стукотить так, ніби хоче вискочити. Під ногами гупають шпали і гупають якось глухо, ніби десь далеко, далеко.

Біля воріт будки його, як завжди рано чи пізно ввечері, стріла дочка Кліма Мотря. Очі їй були сумні, вогкі. Лице заплакане.

— Батько вдома?

— В хаті!—відповіла Мотря.

А коли Вашук зник за дверима, вона сумно, болючим зором подивилася йому вслід. Потім двері рипнули й маленька кімната сповніла повітрям вечірніх соснових пахоців. Лихтарик залізничий, що стояв на столі, замиготів, заблимав, розливаючи тмяне світло по темних кутках.

— Хочу випити, діду!—підійшовши до припічка, де лежав Клим, безапеляційно сказав Вашук, і сів на маленького ослона.

— Куди вже тобі пити... І так через край видно наливавсь. Ледви язиком ворочаєш...

— Нічого! На сон можна ще ковтнути...

— Та як на сон, то мабуть можна,—дав згоду Клим і гукнув:

— Мотре, а внеси лишень нам глечика. Там у чуланчику на полиці...

Згодом маленьку будошникову кімнату залив кислий пах самогону, а за столиком, обпершись ліктями, сидів Вашук. Пив. Сперечався з Климом, як завжди. А далі знову, як завжди, його очі блукали по хаті.

— Ну, що ж, продасте, діду?

— Рушницю?

— Еге ж.

— Продам.

— Скільки ж ви хочете? Тільки кажіть ділом... Щоб без лишнього.

— Я вже тобі говорив—два червінці і ні копійки менше...

— Добре! Держіть руку!—вставши з-за столу, рішучо підійшов до Кліма Ващук.

— На...

Плеснули раз, другий, стиснули один одному долоні. А далі пили могорич.

І коли вже була пізня ніч, Клим, сп'янілий, виліз з-за столу, підійшов до припічка, впав і захріп. Ващук, посидівши ще хвилину, встав і собі, зняв зі стіни рушницю, патронташ, пішов з хати. Біля воріт його спинила Мотря. Благально зазираючи в його сірі очі, вона жалібно спитала:

— Юрку, куди це ви так пізно?

— Полювати! Чортів глушити буду! Ха-ха-ха...—істерично зареготав він і, вийшовши на колію, подався шпалами в напрямі станції.

Небом розповзалися клаптики чорних хмар, пливли, переганяючи одна одну і спадали за обрії. Над станцією й селищем висіла ніч, тиха й тепла. Повітря пахло смолами й доспілими житами.

Дійшовши станції, Ващук спинився й стояв довго, похнюпивши голову. Потім навшпиньках, крадькома підійшов до садка. Схилився обережно на залізну огорожу, блукав очима поміж дерев.

На лавці, що виділа від дощів і сонця, він помітив—сиділо дві постаті, посхилявши до землі голови, нерухомі й мовчазні. А на вершках тополь тихо й ніжно шепотіло листя. Тоді губи Ващуків взялися смагою. Голова зробилася важка, ніби її налито свинцем. Серце забилося ще дужче. Важко було дихати.

Ващук пригинається, хвилину сидить нерухомий. Потім знімає з плечей рушницю, оглядає її й, пригнувшись ще нижче, плазує назад по під залізною огорожею до станційного будинку.

Хвилину, і кам'яна стіна закриває йому садок. Ващук підводиться й потихеньку, навшпиньках, через перон, через рейки виходить на шлях, і повертає на селище.

Іде. Ноги йому ледви ступають, а голова, почуває, ніби чужа. Навкруги тиша, ні подиху вітру, ні маленького шелесту. Страшно. Але ж він має з нею поговорити. Він її почекає тут, біля хати баби Лободихи.

Сівши на перилах, Ващук довго дивиться в вікно кімнати, де живе Тетяна. Там порожньо, темно. Лише зірки, що плывуть небесною блакиттю, відбиваються в ньому, тримтять, плывуть, пропливають і ховаються в густій тьмі за рамами.

Із шляху до селища плыве легенька прохолодь, а згодом звідтіля ж долітають і згуки жіночого голосу. Тоді Ващук насторожується, прислухається. Але чому тільки жіночий? Хіба вона сама йде додому? Хіба без Полив'яного?

Голос наближається. Ващук зіскакує з перелазу, зігнувшись біжить на другий бік вулиці й падає в тіні береста, що похилився з-за тину на шлях. Підводить голову, бачить: на білому тлі піскової лощини, залитої срібними сьйвами місяця, вимальовується низенька постать. Ващук напружує зір:—Вона... Але, чому сама?

В голові плутається. Тіло холодне, він припадає до землі, лежить нерухомо. Руки тримтять, мацають рушницю.

Постать ішла мовчазно. А коли порівнялася з місцем, де лежить Ващук, з бур'яну на неї виглянуло чорне дуло рушниці, мить,—і залунав

постріл, сполошивши смертельну тишу. Постать закрутилася, ойкнула і впала, повисши ниць біля воріт двора баби Лободихи.

Ващук вискочив з-під берестової тіни й подався по-під тинами. Вийшов із селища, повернув на піскові лощини, пішов поміж лозняками, туди, де стоїть мовчазний сосновий бір.

* * *

Тоді, як поїзд, одійшовши од станції, потонув у передранковій рожевій блакиті десь за сосновим бором. Полив'яний повертав на селище, трошки засмучений і трошки знервований.

Тепер для нього все було ясно. Навіть більше. Але як він не міг помітити цього раніш?

Може тому, що на цю, для багатьох болючу тему сьогоднішнього дня, ніколи не говорив з нею?

Та ще Линва ранком нарзповідав такого про Тетяну, що просто жах узяв. Думав, що перебільшене і пішов надвечір до неї поговорити, довідатись. Стріла, як завжди:

— Думала, що забув, або чергова конференція, і не прийдеш,— підлетіла метеликом, вхопила за руку й закружляла навкруги себе.

Така простота й невинність...

А коли він, нахмуривши брови, зосереджено й серйозно розповідав їй усе те, що знав про її взаємини з Ващуком, про неетичність її вчинків, вона навіть здивувалася:

— Невже ти тільки сьогодні про це довідався? Я думала...— недокінчила і винувато опустила долу очі. Хвилину помовчала, потім випросталася й серйозно:— хіба ти не знав моїх поглядів на життя? До того ж неville ти, комуніст, в добу воєнного комунізму, не думав так само про взаємини мужчини й жінки, про сім'ю, як я тепер роблю? Думав же?..

— Інтелігенти так думали, це раз! А по-друге...

— Що по-друге?

— По-друге, тоді були інші обставини. Руїна всього, а тепер... І взагалі, Таню, я не маю наміру тебе агітувати, але повинен сказати, що вся ця романтика, якою ти пройнялася, є чужа нам!

— Цеб то дрібно-буржуазна—ти хочеш сказати?

— Так! Навіть гірше..

— Дурниця... А втім, Якове, як собі хочеш, але я такою була, такою є й такою буду назавжди. Чуєш? Назавжди!

— Що ж, тоді нам не по дорозі. Я рідко коли помилявся. Але тут помилився...

Тетяна, схилившись на маленького столика, мовчала й дивилася в далеку голубинь степового неба, що заглядало у вікно її невеличкої дачної кімнати.

— Так... Я помилився... Ви, Таню...

Вона швидко підвелася й здивовано подивилася на Полив'яного:

— Чому це ви, а не ти?

— Просто...

— Але що ти хотів сказати цим?

— Я хотів сказати, що ви подібна до гусени. Розумієте? Ви гусинь, що лежала в кокону кілька років замороженою. А тепер пригріло сонце—ожила і спішить жити. Поїдає все, що попадає з молодих паростків під ваші полапки... Жирієте! Спішите наздогнати загублене.

— Розумію... Якове, я добре розумію це... Але я не гусинь. Метелик уже. Ти правду сказав. Я один з тих багатьох метеликів, що живуть сьогодні, поспішають у передчутті завтрашньої загибелі... А може

й катастрофи...—сказала вона й подивилася на нього очима, повними жалю й безпорадності.

Попрощавшись, він хотів піти, але вона, догнавши його біля воріт, спинила:

— Я сьогодні від'їжджаю. Проведеш мене на станцію? Просто з людського жалю. Проведеш?

Дав згоду. І от, майже всю ніч висидів з нею на станції, чекаючи поїзда. Але як усе чудно. Ще вчора вони були такі близькі, рідні, а сьогодні далекі, чужі одне одному. Всю ніч промовчали, сидючи в станційному садку. Лише перед одходом поїзда вона холодно простягла йому руку і так само холодно сказала:

— Я метелик... Завтра загину... Листів не пиши більше...

Але як він міг не помітити цього раніш?..

... Біля перелазу двору, де Полив'яний квартирує, він спинився.

— Що таке? Жіноча постать... Спить чи що?..

Підійшов. Узяв руками голову, повернув до себе і застиг. Його тілом проплазував жак. Голова задзвиніла, закрутилася. Він стояв ніби вкопаний у землю й почував, як волосся на голові лізе догори. Потім стрепенувся, подивився ще раз в обличчя.

— Лободиха... Але кому й що вона зробила? Хто це її?..

І закружляло в голові знову. І знову він стояв застиглий.

А десь далеко гув паровоз. То доходив поїзд до першої станції, везучи Тетяну в глухе провінційальне місто.

ЛІТЕРАТУРНІ ПАРОДІЇ

ФЕДЬКА ГУСКА ПРО ПИСЬМЕННИКІВ

Гумореска Вухія Рухналя

Зустрів я недавно свого давнього приятеля Федьку Гуску. Сумний та невеселий. Ледви впізнав його. Постарів і лице зморшками взялося. Питаю:

— Чого, Федю, так невесело на взгляд жисті дивишся?

А він голосом початкуючого поета:

— Затирають, товариш Рухналь, нашого брата... Кожен тобі ножку норовить підстроїти, неуком, графоманом узивають.

Далі Федька по давній звичці чвіркнув крізь зуби і ввічливо та обережно мене запитав:

— Чи не можете, тов. Рухналь, протекції зробити, щоб значить у письменники записати?

Признатись, я не сподівався такого нахабства з боку Федьки Гуски. Не те, щоб я там конкуренції боявся. Я не з боязких. Мене читачі знають. Але ж ви розумієте: письменник—культурна, начитана людина, а мій приятель тільки з лікнепу вийшов, куди я його ще позаторік, у гуморесці „Федька Гуска про лікнеп“, послав.

— Яких же ти, Федю, письменників читав і що це підбило твій пролетарсько-селянський світогляд про творчість замислитись?

Тут мій приятель підсів до мене ближче, взявся за гудзика, і вже сміливіше, по-письменницькому, навіть волосся догори рукою закинув, почав:

— З сучасних пролетарських письменників, браток, я найдужче люблю Івана Ковтуна. Ми, правда, з ним земляки, з одного села і разом, по ширості кажучи, талант свій розвивали ще у „Просвіті“. Він за суфльора, а я за того артиста, що за сценою всякі згуки міг подавати. Ну, а потім, правда, шляхи розійшлись...

— Постій, Федю,—перебив я його.—Тут мені спало на думку: чи не бреше мій приятель, як і раніше, не бере він мене на бога по давній звичці?

— Що ж,—питаю,—друже, найбільше тобі сподобалося з творів цього пролетарського письменника (а сам думаю: о тут мій Федя й засипався!).

— Що прочитав? Багато прочитав. Одну книжку оповідань мені сам письменник подарував і власною рукою надписав: „моєму землякові Федору Йовичу Гусці на спогад про колишню спільну роботу на культурно-ідеологічному фронті“. Пише він якось особливо, жалісливо, зі сльозою

в голосі, як на скрипку грає. Музика, а не оповідання! Кожен рядок на пісню проситься. Раз ми гуртом читали оповідання „Аборт“. Поки про кохання йшла мова, ще якось тримались, а вже як до наслідків дійшли, ну, просто ревом заревли всі. Як один...

— Чого ви,—кажу,—свинота малокультурна, фабулу зриваєте? Ще ж невідомо, чим закінчиться, а ви й за труною готові заголосити?

— Ех, браток! Ти масу нашу знаєш? Тонкосльозі! Недаремно моя ленінська твердока... (тут Федя не витримав і вдарив себе в груди)— не витримала такої атмосфери.

— Ну, так ото,—спитав я, а одна дівчина, дивлюсь—схлипує і не відважилась рота розстулити (у нас, браток, порядок: усі запитання і дискусії після засідання) та:

— Раз баба,—каже,—аборт робила, то навряд, чи фабула витримає.

— Тут, брат ти мій, як піднялась дискусія. Просто конференція, а не голосне читання. Одні доказують, що, дивлячись, яка баба буде робити, коли, кажуть, письменник мав на увазі бабу Конониху з Курячого Рожка, то конешно да, а коли Свиридику, то ще невідомо.

Якийсь товариш почав було фактами доводити і навіть прізвища спробував розкривати, та я по-культурному його встиг зупинити:

— Ти що, зараза,—кажу,—не розумієш, що тут самокритикою не місце займатись. Та—раз по столу кулаком, а маса, дивлюсь...

Признатись, на останній репліці мій приятель такий вигляд зробив, що в мене мурашки по тілі забігали.

— Чого ж,—питаю вже згодом,—цей Ковтун нічим не допоміг тобі у письменники вилізти?

— Такі якраз допоможуть!—мовив голосом пролетарської зневаги Федька Гуска.—Зустрів я не так давно його в Харкові, по центральній вулиці, а він, браток, з краваткою такою, в пальті закордонного матеріалу і черевички з гострими носками. Чи давно, думаю, зануда, галушки шпичкою колов, а тепер яким паном зробився.

— Хіба не пізнаєш?—звертаюсь до нього.

— Та так щось ніби трішки знайоме...

— А, вже „трішки“, гад,—думаю про себе.

— Ну, як воно там і взагалі?

— Та так якось усе...—А очі так і бігають і лице міниться, мовляв, і де ти мені взявся на вулиці Карла Лібкнехта.

Правда, згодом я дізнався, що він мені таки дійсно не рівня. Ти сам, браток, подумай: із секретарями ЦК він за ручку, на трамваях роз'їжджає, із самим Коряком на „ти“. Романи вже пише. „Яструби“ читав?

— Не встиг...

— Жалко! Оце, брат, твір. Авантурний! Там усі герої не з якогось там села Занудівки, а кожен, брат, у районному масштабі, та все відповідальні робітники. Начальник міліції з орденами червоного прапора, бандити на пантаминах поміж собою розмовляють. „Молодняк“, я чув, 200 крб. за аркуш пропонував, так і дивитись не хоче:

— Не хочу,—каже,—фабули розривати, однаково ж в один журнал не влізе. Одному тільки „Комсомольцеві України“ пощастило видрукувати, і то в порядку комсомольської дисципліни.

Може ще довго Федя Гуска розповідав би мені про свого земляка, та прийшов редактор (читачі знають його) і запитав—в якій справі Федька Гуска.

— У письменники запишіть, товаришу редакторе. За талант не турбуйтеся. Ось тов. Рухналь може поручитись за мене, а ось і мої твори,—і поклав перед редактором кілька зошитів, з яких посипались крихти хліба.

Вчора в дачному поїзді я знову зустрів Федю Гуску. Він похмуро глянув на мене, і на моє запитання—чи записався у письменники—холодно відповів:

— Затирають, гади!—А вже згодом, підчас виходу додав:

— Порадили звернутись до „Плугу“. Він щось і цей рік міцно стоїть на своїх ногах, так що письменників скорочувати не буде. До того ще й місце за № 148 звільнилось.

— Як звільнилось?—питаю.

— Та вроді того, що письменник за цим номером узявся роман на 46 аркушів писати і на 38 знепритомнів. Згодом лікарі визнали, що стався розрив серця. Дуже спішив.

Ех, як не говори—тяжкий обов'язок письменника.

ВОЛОДИМИР КУЗЬМИЧ

5.000 КЛМ. НА РАДЯНСЬКОМУ ЛІТАКУ

Нотатки з повітряної подорожи

I.

Одного ясного дня в травні місяці на аеродромі в Харкові...

Тов. Калінін—відомий авіоконструктор, упертий до чортиків, відданий справі, допомагав мені вказівками та порадами ще тоді, коли я починав писати „Авіо-спіралі“; влаштував він мені і перший польот над Харковом.

Можна вгадати, що я почував, готуючись удосвіта до пішої мандрівки на аеродром, де мене чекав пілот тов. Кудрин—освічена людина, з іронічною посмішкою і хитрими манірами.

— Як себе маєте цим холодним ранком?—запитує мене один з механіків, підходячи до літака „Фокер АО“.

— Чи не доведеться йому їхати в Ригу?—жартуючи, розмовляють знайомі літуни. Я твердо дивлюсь на них і вони змовкають, але через хвилю мовчання розповідають про польот однієї московської літератки, яка наробила в аероплані гвалту і закінчила конфуз вимогою повернутися на землю.

Власне, це дурниці. Головне те, що 30 травня ледви не згорів у польоті літак „АО“ системи „Фокер“ під орудою т. Кудрина.

Я щасливо мчав над Харковом—уперше в житті на аероплані, захопився краєвидами, віражами і навіть повітряними ямами.

А в цей час біля пілота, з правого боку од штурвалу, в курточці біля фанери, там, де виходить вихлопна газова рура—тіла ганчірка, що була выквацiana в олії і бензині.

Я радів неосяжним далям, сонцеві, занурював погляд у фантастичний паркет великого індустріального міста і зовсім не думав про якусь ганчірку, яка могла б зупинити цю машину і та упала б огненим клубком на землю.

Словом, перші хвилини ми щасливо майорили над серпанковими прожилками вулиць, а ганчірка тіла й тіла, і давно горіла б, якби вистачило повітря. А то якось затискало зустрічним скаженим вітром.

А внизу розкинувся невиданим ніколи троїстим фасадом Будинок Промисловости.

І ось пілот Кудрин перехилився у правий бік і... остовпів. Ганчірка палала—тихим напівпотушеним полум'ям.

Нагнути? Вихопити? Куди там. Мудрий Фокер (от іще авіо-іхтіозавр допотопний!) так погано збудував конструкцію аероплана, що крісло літуна знаходиться збоку двигуна і він нічого не може бачити або робити праворуч себе.

Значить, уявіть собі картину: ліворуч—літун, посередині—мотор і праворуч—проклята ганчірка в олії, і вихлопна рура з бензиновими газами температурою до 300°.

Відкіля взялася вона?

І не встиг я роздивитися на Харків, як наш „Фокер АО“ стрибнув у безодню і двоххвилинним рейдом зіскочив на аеродром.

Де поділася далина? Де сивизна Петінських заводів, де Люботин, що його я бачив перед собою?

Ми—на землі. Кудрин вискакує з кабіни пілота і витягає ганчірку, як чорного кота, що його впіймали над глечиком сметани.

Ганчірка отримує дожджанного повітря і горить смілим вогнем. А що було б з нами, коли б вона спалахнула там, на височині 750 метрів над Будинком Промисловости?

Я виходжу щасливий од вражінь і сяю такою радістю (це мені потім сказали), що присутні не зважилися навіть натякнути на небезпеку.

Кудрин—блідий, високолобий, стояв осторонь і похмуро прощався зі мною.

... Щастя першого польоту залишилося незайманим, чистим, незабутнім. А перший польот міг би стати останнім.

Де ж узялася ганчірка?

Калінін сказав, що її забув борт-механик, коли змазував двигуна.

II.

Поринаючи в небо, я проходив тяжку літературну школу. „Авіоспіралі“ змусили мене пережити кілька цікавих тижнів.

Вашого твору ніхто не рекомендуватиме читачам.

Я вирішив працювати над твором і налітати принаймні п'ять тисяч кілометрів, щоб побачити, пізнати, вивчити життя літунів, авіо-робітників, побут авіо-станцій у деталях.

Сто днів я чекав такого одного дня, викохував, пестив надію, що я можу і мушу полетіти на радянському літаку навкруги Кавказького Хребта.

Доти я знав дві літературні школи.

Першу, якої я не визнавав і не визнаю і яка поклала собі за норму:

1) всі дні безплотно вештатися по редакціях і дивитися на обридлі пики секретарів журналів, помбуків та касирів, що для кожного талановитого хлопця мають дві стереотипні відповіді: „ваш рукопис—у запасі“, „грошей нема“, або: „гроші будуть завтра“;

2) щоб починати найкраще літературну кар'єру, усі прихильники цієї школи визнали, що кращого успіху можна досягти таким чином: обідати в Будинку Літератури і знайомитися з редакторами, частувати їх пивом, а коли не вистачає грошей, то „Міррадом“.

Ми зарані можемо рекомендувати смаки ватажків журналів. „Плуг“ любить пиво, бо його виробляється з селянської продукції (ячмінь). „Гарт“ „гіркої“ не поважає і йому треба ледви солонуватого „Мірраду“. Принаймні, провінціал, побачивши ярлика на пляшці, подумає, що це „Миргородський радій“. Все таки натяк на індустрію. „Червоний Шлях“ не долюблює ідальні Будинку Літератури, і я досі не вловив його смаку, проте, можемо вгадати: як товстому журналові, йому потрібне не пиво і не „Міррад“, а щось таке, що нині заборонене для продажу в Будинку Блакитного. Бо, мовляв, прийде один великий поет—обов'язково налижеться і буде ходити та, б'ючи себе в груди, кричатиме:

— Сукини коти! На що нам—письменникам, платите такі великі гонорари? Щоб ми пили? А!..

Не буду розповсюджуватися про смаки першої школи (принаймні, мені відомо, що в ідальні Будинку Літератури літератор веде тонку дипломатію не з помбухом і не з касиром, а з товстим господарем ідальні, що, як йоркширський почитатель жолудів, дивиться на всіх і рахує гроші).

Другу школу знають не всі. Її знає трішки Сосюра, більше Микитенко, Панч та інші. Ця школа—заводи і побут. Я вирішив—оцією школою мусить бути для мене польот на Кавказ на „К-4“. Черговим ступнем, був для мене польот на „К-4“—на височинь 4.500 метрів по-за всілякі хмари...

Вечір 20.VIII—...10 годин...

Квартира І. І. Касяненка — голови акційного товариства „Укрповітряшляху“.

Дзвінок... Раз, два... 3, 4, 5... На 10-му дзвінку я вхожу і лишаю записку. Івана Івановича нема.

А на ранок я бачу в одній із кімнат Харківського аеро-порту по-стать стомленого до неможливого мужчину з просіддю в вусах.

— Коли відльот?

— О 10 годині ранку точно,—одповідає Іван Іванович.

В коритарі зустрічаю Калініна, трохи схвильованого, задуманого і немов цілком підлеглого думкам про чергові авіо-роботи.

Зустрівши мене, він посміхається і дарує на спомин три авіо-світлини: польот „К-4“ над Харковом і конструкторське бюро. Я дякую, умовляюся про польот.

— Ви полетите як представник асоціації пролетписьменників. У вас же є папірець?—питає Костянтин Олексійович.

— Єсть. Од Відділу Преси.

Я цілком заспокоююсь, і Павловський—перший начальник першого авіо-порта в СРСР виписує мені авіо-квитка.

А перед тим у мене була маленька сутичка з дружиною.

— Ти не полетиш.

— Ні, полечу.

— Ні, не полетиш. Хіба можна так напрохуватися на польот? Це нахабство,—говорить Іна Сеніна.

— Мене самого просять.

— Давай парі, що не полетиш. Я не пушу, я сховаю чемодана і не дам білизни. Раз я прошу, хіба ти не зважиш на моє прохання?

Я мовчу і сміюся. На мене дивляться сірі добрі очі. Я не знаю—чи починати бій з нею—старою воячкою-червоноармійкою, що близько од себе не раз бачила смерть комунарів. Я знаю, вона зрозуміє мене і звичайно, лише для слова... сховає чемодана і білизну.

Але сьогодні Іна весело виряджала мене в далеку путь і, звичайно, ніяких валізок не ховала.

Всі формальності закінчено. Я зважений, записаний, занумерований, застрахований на 5000 крб... З Москви прилітає Баранов—член Реввійськради СРСР, начальник усіх повітряних сил.

Після огляду заводу і аероплана „К-4“ т. Баранов дає добрий відзив. Нас знімають три фотографі по кілька разів.

Стрілка циферблату доповзає до 10 годин. „К-4“ стернить у поле. Ми всідаємось. Нас проводжають, прощаються і під гучний м'який гомін мотору „БМВ-4“ ми злітаємо в повітря.

Прощай, Молодняк, ВУСПП... Під нами вже поповзли зменшені квартали мініатюрних вулиць. Димом пливе Петінка та індустріальні райони Харкова.

Он майнула десь позаду жовта пляма Театральної пласці, кирха, театр Франка.

З привітним веселим виглядом повстали мури Будинку Промисловости. Корпуси розвернули свої фасади і гнутим півколом височать на півночі, цілком осяяні серпневим сонцем.

Ми припадаємо до вікон кабіни і довго-довго стежимо очима майористий збіг шорстких будинків, вулиць, кварталів.

А кабіна аероплана оздоблена в українському стилі: ковдрами і голубим саянчатим шовком.

В літаку: Касяненко І. І.—голова „УПШ“, Гоппе В. В.—начальник льотно-експлуатаційного відділу „Укрповітряляху“ і я. За пілота тов. Снегірьов і борт-механик т. Стасюк.

Я розкриваю блокнота і нотую.

III.

Великий маршрут обрали ми для „К-4“: Харків—Ростов—Армавір—Мінеральні Води—Кавказ—Грозний—Махач-Кала—Баку—Тифліс—Сухум—Туапсе—Краснодар—Мінеральні Води і знов Харків.

Мимоволі виникає думка: а чи витримає такий довгий польот наша радянська машина? Чи не перехвалюємо ми її в наших газетах? Та даремні сумніви.

Тов. Калінін—6 років уперто працював над власними конструкціями і нарешті таки переміг закордонних ідолопоклонників, як от Юнгмейстера і йому подібних.

Ці черезгубоплюї, „наукова“ каста—довго заважали працювати т. Калініну і доходили до того, що називала Калініна крадіжником чужої ідеї. Вони обдурювали робітників усіма засобами, і одного разу, знаючи, що з Київa летить „К-1“ до Харкова, вони не приготували технічної зустрічі аероплана.

А в цей самий час летіли відомі японські літуни Міріхіко та Або з Москви. Наші зустріли чужинців банкетом і промовами, а Калінінського літака зустріла на аеродромі... самотня королева, що злякано тікала з задертим хвостом од самолёта.

Та ці часи минули.

Юнгмейстери—потерпіли поразку.

А т. Калінін отримав визнання світових авторитетів у Нью-Йорку.

До речі, „К-4“ тиждень перед цим літав у Москву з письменником Кириленком, Калініним, Майковським, І. І. Касянком та головою Укр. Червоного Хреста.

З Москви він повертався разом з „Дорн'є-Меркуром“—найкращою машиною найкращої німецької авіо-фірми.

„К-4“—вилетів на хвилину пізніше з Москви і прилетів на хвилину пізніше за „Меркура“ до Харкова. А „Меркур“ має мотора в 500 кінських сил, „К-4“ на 240. Навантаження в „Меркура“—1000 кілограм, у „К-4“—960 кілограм.

І це в найгірших атмосферних умовах.

Тому цілком ясно, що раз „К-4“ з мотором 240 к. с. мав швидкість у 185 кілометрів, таку, як і „Меркур“—раз він 710 кілометрів покрити за 3 години і 50 хвилин у густому тумані від Орла до Харкова, то ми можемо сподіватися на перемогу і в цьому далекому маршруті довжиною в 4500 кілометрів.

Так думав я, сидячи в кабіні „К-4“.

Таким літаком, як „К-4“, мусить пишатися увесь СРСР.

Він не лише корисний з технічно-наукового боку, але й красивий своїми еліптичними крилами. Виходить, що красу поєднано з користю.

Коли б ви бачили „К-4“ в польоті, напевно сказали б:

— Гляньте, який прекрасний, оригінальний літак мчить під радянським небом!..

Тим часом, великий неосязний шлях лісостепової смуги слався й під нами.

— Ви не збираєтеся в Ригу?—запитав мене т. Гоппе, показуючи на товстеньку пачку парафінових конвертиків з паперу.

— Ні,—відмовив я і посміхнувся. На диво в нашому літаку можна розмовляти, чого не можна робити в чужоземному літаку.

Мотор його воркоче, як великий голуб і злегка тріпотить гострими крилами.

За три хвилини льоту ми біля Есхару (Харків Електростанція). Довга поплутана нитка Донця раптом переривається пінястим вузлом бетонних плотин і грудочками сірих будинків, що посіли своє місце на самому березі річки.

А височінь? Ви підноситеся вище і вище, і ось ви мчите просто під хмарами—немов під грандіозною білою стелею і зачаровано оглядаєте широчезний виднокруг лісостепової України.

Трохи дивними здаються голубі тіні зелених лісів, що розташувалися на кольористій мапі великої природи.

А, хмара? Ми влетіли в тебе і ти закрила увесь світ напоною білої пари!

Що ж, здрастуй. Тебе вітає простий смертний і просто дивиться в твоє безбарвне туманне обличчя.

Ти пропливла вже давно над Харковом, а ми враз наздогнали і перетнули твою путь.

Я стежу за землею. Відділя видно, якої шкоди зазнали ми од черезполосиці. Нині ж вигляд землі—змінюється. Настирливі агрономи геометризують її, планують прямокутниками, трапеціями, ромбами.

Діавольську тяжку роботу проробили вони, але корисну. Тепер лани—ніщо інше, як смугастий, фантастичний, зелено-чорний паркет. І над цим паркетом весело вальсував срібляний аероплан української будови.

Млини, як метелики, махають чудернацькими крилами.

— Ви справжній авіо-вовк!—говорить очима мій сусіда, вітаючи мене з тим, що мій організм легко виносить, так звані, повітряні ями.

Згадуючи їх, мені дивно стає, чому багато людей боїться літати.

Повітряні ями—це легеньке колювання машини, і ви відчуваєте себе в кабіні літака краще, ніж в автобусі, автомобілі, та навіть і в харківському трамваї.

Повітряні ями—це приємний тимчасовий спуск аероплана, без усяких штовхунів то-що.

Хто плавав на морі і літав, той зразу скаже, що морська колиса в десять разів неприємніша за повітряну. Загалом колиса на морі—розмашиста, ритмічна, обридлива, од неї нікуди не сховаєшся. А повітряна—епізодична: колює раз, підкине вгору і знову спустить легенько і тихенько.

До речі зауважу, що над рівниною ми потрапляли в повітряні ями частіше, ніж над горами. Особливо колювало нас на Донбасі.

Одного разу так кинуло, що мої руки вдарили мене в підборіддя і книга (я читав) вискочила з рук. „К-4“—нахилився на 45°—50° і всі речі з крісел упали додола.

Але це був єдиний раз за 12 днів на протязі 4500 клм.

Скільки краєвидів простелялося під „К-4“. Ось Артемівське—густе, задимарене, тихо суне в безодні товстими розчерками білих вулиць. Де-не-де солоні озера кристалюють на півдні. То недалеко Слав'янське.

Похмурі прямокутні піраміди чорного вугілля виростають у низу і, мов Хеопсові титани, мозоліють на весь виднокруг.

Ніде ви не побачите такої краси електрифікації, як з височини 700 метрів. Ось вам електростанція біля Дебальцева.

Лискуватий вузол будинків уп'явся в землю, припав до неї сіророжевими підшвами і далі радіально розбігся тонесенькими мідяними стрічками електро-естокад.

Це—не скидається на павука. Ні. Навпаки, далина проковтнула бронзовий дріт допомоги і тягне, як несите немовля, електромолоко по проводах.

Шахові вежі плывуть низенькими конусами і пропадають за спиною. Сивим еліпсом з'являється Озівське море з димною підковою Ростова та Нахичевани.

До Ростова ми долетіли за 2 г. і 25 хвилин.

Після короткої зупинки і привітної зустрічі з місцевими ТДО-Авіо-хемом та владою, ми рушаємо далі...

... Кубань. Рівна, мов зелений біліярдний стіл.

Сонце схиляється на захід і вже заглядає в кабіну.

За 1 г. 50 хвилин ми в Армавірі. Ще 1 г. 09 хвилин—і ми в Мінеральних Водах.

Шлях проходить неглибокою долиною.

Обрії потроху підносяться по краях гнутими узгір'ями і раптом перед Мінводами вистрибують перші вісники Кавказького Хребта—Гадюча гора, Кинджал, Машук та інші.

Зміна—разюча. Рівнина кінчається, як зелене море, біля підшов сірих кремезних верховин. За ними туманіють снігові гори, але їх закриває хмара великого дощу, що пішла гостювати на Кисловодське.

В темряві знижується наш літак.

Горить вогонь. Довгий полотняний мішок надувається і показує напрям вітру. „К-4“ нахиляється, обрій падає під ноги.

Це—віраж—„скольжение на крыло“.

Цього не можуть зробити ні „Юнкерс“, ні ширококрилий „Дорн'є“.

— Ура!—кричать осторонь повітряної станції.

— Краса, а не польот,—зауважує Іван Іванович, порівнюючи його з польотами інших машин.

— Сідає на 3 точки! (на колеса і хвіст)—докладає т. Снегирьов-виходячи з кабіни. Щасливі, ми прямуємо до повітряної станції. Малесенька халупка з невеличким реманентом, зі щоголою для метеорологічних потреб.

— А, т. Бубоб?—обзивається один з пілотів до літуна, що прибув сьогодні на „Червоному“ аероплані „Хавелянд-34“. В Мінеральних Водах сьогодні ночують 4 аероплани.

Пілоти оточують нас, і з вуст злітають вигуки подиву, радості. Після коротенького мітингу ми їдемо автомобілем до вокзалу.

— На цій лінії іноді літаки літають порожні,—говорить Іван Іванович. Замість пасажирів возять по п'ять-шість пудів звичайного каміння.

Я здивовано вглядаюсь у темряву автомобільної кабіни.

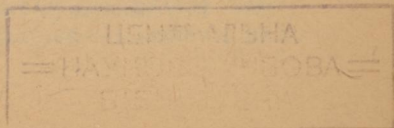
— Який це аероплан возить каміння?

— „Дорн'є“. Він не має рухомого стабілізатора, щоб врівноважувати хвіст і тому бере безплатний вантаж граніту.

Справді, я тепер пригадую, що літаки „Дорн'є“ беруть із собою солідні кавалки каміння. Це—немов іронія природи над перемогою людини.

— А як калінінські аероплани?

— Вони позбавлені цього обов'язку.

От, як бачите. І тут наш радянський краще. Розмова вже точиться навколо авіаційних проблем і я мимохіть „накачуюсь“ частинками авіознань.

Через дві години приходять „капітани повітряного корабля“—Снегірьов та Стасюк.

— Завтра пролетимо над Кисловодським і потім у Баку. За 5 год. і 24 хвилини ми пролетіли 900 кілометрів од Харкова до Мінвод.

... За вікном чорний оксамит кавказької ночі. Спати. Завтра о 3 годині в путь.

І Снегірьов простує до ліжка, натягає ковдру: хутко засипає.

IV.

Вранці 22-го мене штовхнули в бік і я, продираючи очі, глянув на небо, впопеловане білими хмарами. Гори, що оточують Мінеральні Води з півдня, трохи диміли тонесеньким серпанковим пилом. Гадюча височина—прямо перед очима і, мов ніс величезного корабля без щогол та труби, немов насувалася на аеродром.

За нею мовчазніли Машук, Бештау і, як недобрі сусіди, стежили через тин узгір'я за нами і за самолетами. Мотори фурчали на „Червоному“ самолёті (Хавелянд), і пізніше—на нашому.

Дві години ми вовтузилися на повітряній станції. То перевіряли двигуна, то доливали бензини.

— А коли ж будуть гості?—Запитує пілот Снегірьов. Нарешті на станцію приїхали наші... але лише з одним гостем—Євг. Івановичем Касяненком—редактором „Вістей“.

— А де ж решта?

— Та сплять. Не приїхали з Кисловодського.

Словом, ми, не чекаючи більше, знімаємося і летимо круговим рейсом—на Кисловодське через П'ятигорське та Єсентуки. Долина і солідний галузний вузол Мінеральних Вод провалюються під нами. Хвилина... наш самолёт обходить лівий схил Гадючої гори. Сонце викочується, як футбол, з-за хмари, і коли ми влітаємо в невеличку хмаринку—нам справді здається, що сонце стрибає м'ячем по горах та блакиті.

Краєвид враз змінюється. Ледви зеленаві лани Мін. Вод розтають у серпанку глибини і десь у безодні починають виринати і потопати провалля, яруги, гори.

Попереду—узгір'я пнеться в небо довгою піднятою скатертиною, окремі верхів'я пливуть, оточені туманом і блисками скупого проміння. А в даліні—в безкрайній даліні—висить тяжка сиза примара. Обрії зникли десь: гори і хмари злилися в холодних обіймах. Тому це стає схожим на синій пустельний самум. Он—здається вітер крутнув хмарою навкруги похмурих скель та скубнув хвойні ліси за їхнє колюче волосся. Долина загойдалася і все повітря немов зарухалося назустріч нам.

А вниз... О, що робиться вниз.

Якесь селище розкришилося білими крихтами будиночків у долині і припало до річечки—тонюсінької покрученої ниточки. Не тільки людей, а великих возів чи гарб не помітно.

На височині трішки гоїдає. Крила ледви не торкаються хмар. І без звички це трохи дивно. Пара розрівнялася і висить, мов біла стеля над білим світом на десятки верстов, як би не зачипити її. Тоді ми не бачитимемо землі.

Єв. Касяненко улаштовує фотоапарата (чудовий!—хвалиться) і чекає, коли з'явиться з-за гори П'ятигорське.

Ми повільно спускаємося, і от — невеличке мальоване місто розстиляється вниз. П'ятигорське, мов гречана крупа: взяла ото баба полив'яну миску та й посипала дно крупами, а зернятка то — вкупі, то окремо розсипалися по кручах.

Тут „К-4“ летить тихо й спокійно. Навіть вітер не дошкуляє. Бештау (1200 м.) байдужо хитає хмариною-хусткою. Наші „авіо-вовки“ притулилися до вікон і дивляться на всі сторони.

Через десять хвилин ми над Єсентуками.

Вражіння трішки краще за П'ятигорське. Більше зелені, хмарочосних узгір.

Ми знижуємося — ще нижче майоримо над землею білим залізним птахом. Навіть видно, у який бік хитаються тополі та кипариси. Люди вискакують з будинків і вітають нас.

Особливо швидко сдгуюються на гуркіт мотору — хлопці, молодь взагалі.

Вони підкидують шапки, кашкети, іноді шпурляють камінці. Літуні не раз сторожко позирають у натовпи халамидників, коли літак спускається на землю.

200 метрів височини, от де краса. І обрії з'явилися, і земля наблизилася, і рухи курортників стало помітно.

Т. Касяненко кладає апаратом кілька разів і задоволено закриває вікно. На хороші краєвиди потрапив. Іван Іванович — брат Євгена — помітно веселішає і молодіє.

Я тільки встигаю пересідати з лівого боку на правий, щоб бачити все-все. Мотор воркоче тихо. Розмовляти можна, і ми користуємося з цього.

За Єсентуками випливає, мов німфа з зеленої хвилі — зеленокучеряве прекрасне Кисловодське. Місто наближається до нас і здається — од зелених хвиль зриваються сині бризки і падають на краєвид. Кисловодське розбуджене мурмотінням „К-4“, підводиться на кольористому ліжку, повертається, але не хоче вставати — ліниво стежить за нами ще сонними очима.

Ми салютуємо йому, роблячи три спіралі над містом. Повертаючись назад, ми робимо те саме над Єсентуками і П'ятигорським.

— „К-4“, це перший самолёт, що з'являється над Кисловодським, — кричить із кутка кабіни Євген Іванович.

Ми розглядаємо гори. Кабан — славетне узгір'я, майже не помітне з височини. Бугурустанські гори лишаються праворуч. Лише Велике Сідло маячило, як довгий косогір на рівні польоту. А інші скупчилися за довжелезним обрієм і шепотіли щось недобре. Вони заздрили нам. А ми хвилювалися радо, пролітаючи над кількома гідростанціями на річці Подкумок.

Ми ухилилися у бік на 200 кілометрів і повертаємо назад в Мінер. Води. Тут ми розлучаємося з Є. І. Касяненком і на прощання він фотографує „повітряний екіпаж“ на тлі повітряного корабля.

В 9 г. 15 хв. ми лишаємо Мін. Води і пролітаємо над величезним узгір'ям, поритим яругами, ярами і цілком засмуженим вузькими каламутними жовтими річечками.

Дивні оці річки. Вони скажено злітають з гір і то водоспадами, то великими закрутинами пробивають собі шлях до моря. Їх — безліч. Здається ви не пройдете й двох кілометрів, щоб не переходити разів сім у брід оці річки.

Владикавказ — оточений з півдня похмурими великими горами. Він наближається до нас і, коли ми спускаємося, земля зустрічає нас бризками, що немов грудки кришталевої соли зриваються з коліс.

Тут пройшов тропічний дощ.

Зацікавлено всі стежать за машиною. Нова, радянська, як не радіти? Небо радянське починає належати не німецьким пасажирським самольотам, а радянським.

— Коли ж ми побачимо Казбек?—питаю я з нетерплячкою.

— Поки хмари не звільнять неба; Казбек ви побачите напевне в Тифлісі,—одповідають мені.

Трохи досадно, що погода ніяк не встановлюється. І до самого Махач-Кала ми бачимо ту саму картину. Гори йдуть полками на обрій. Але обрії затулені попоною хмар і лише де-не-де поза „самумною“ млою вирине фіолетове верхів'я далекої гори.

На північ тягнеться сірий степ.

За Владикавказом я в-перше бачу нафтові вежі в Грозному.

— Сьогодні будемо в Баку,—думаю я.

Перед Махач-Калою, коли майжили на височині 800 метрів — на сході зненацька випливає синьо-молочна смуга. Вона виростає і зовсім нищить, закриває обрій. Він тікає з очей, пропадає. Тоді мимохідь очі надібувають берегову лінію Каспія і по звичці вважають її за обрій. Та це помилка.

Даремно шукати його. Ви серед неба. Небо—згори, небо—знизу, а хмарини—як певний проділ, розрізують цей блакитний світ на дві половини. Коли настала б ніч, то зірки обов'язково вискочили б на рівень спокійного, дзеркального моря.

— Ми летимо на місяць,—фантазую я і кричу до моїх сусідів. Але вони захоплені краєвидом і на мій вигук ледви звертають увагу.

Під гучні посвисти Норду ми сідаємо на кам'янисте порожнє поле—аеродром.

І якийсь сум раптом оволодіває вами. Немов ви опинилися десь далеко на краю світу, немов зараз стародавні часи дикунства і вся культура, вся боротьба—це старий сон. Таке враження навіває вигляд цієї вітристої місцевості. Навіть розпливається образ мужнього енергійного Калініна.

... Махач-Кала—пустельна столиця. Сумно тут. Десь невеличке місто, повітря пахне бензиною. Я згадую слова одного товариша-письменника:

— Вся наша епоха пахне бензиною... Правдиві слова. Самольоти, трактори, автодорські машини, все це—рух. Все це потребує бензини. А наша доба без руху, без прискороного ритму життя—ніщо.

На стінах маленької авіо-станції об'яви „Огонька“ про передплату творів Л. Толстого.

— А Толстой не любив авіації.

— Він не розумів епохи,—додаю я. Не випадково він сказав у 1909 році: „Что? аероплани?.. Глупості. Бог не давал крильев человеку, чтобы летать“.

Ця згадка звучить дисонансом нашому урочистому польоту і славетним словам Леонардо-да-Вінчі: „Все життя я говоритиму про крила“.

Виходить, можна жити в XV столітті і бути поступовішим за славетну людину XX віку.

Після Махач-Кали ми летимо над хвилями поміж горами і морем.

Пустеля—дика, непривітна проводить нас. Одне сонце веселить. Вискочить із хмар, розколе білу стелю пари і кине довгий косий промінь. Гори проясніють і жовтогарячо усміхнуться нам—гостям блакити.

... Височина—1400. Ми—за Дербентом. Внизу страшна скеля—Монах. Як зламаний зуб, на трикутній горі стирчить він. Страшенне провалля синіє під його підшвою. Лише чорні орли знайшли собі житло на ньому і полюють на дрібних птахів.

Орел. Що з тобою сталося? Не спроможешся підлетіти вище за нас? Ага, ти—шляхетного роду і не хочеш навіть дивитися на „К-4“.

Годині о п'ятій вечора 22-VIII ми перетинаємо великий півострів і починаємо шукати Баку.

От, горе. Щось його не видно. Гори й сопки так обступили його, що Баку—велике місто, не менше за Харків (430.000 мешканців)—непомітним притулилося біля затоки. Збоку випростують вежі три великі нафтові містечка, це—численні промисли.

Густим гаєм виросли вони на безводній землі і струмочать із себе зелено-брунаві потьoki густої липкої рідини.

Ми—в Баку... А нас тут чекають: преса, робітники, ТДО-Авіокем то-що. При спуску Норд (вітер 20 метрів на секунду) підкидає нас і ми в-друге спускаємося на аеродром.

— Сідає на три точки!—радіє тов. Гопа—начальник лінії.

За 10 годин і 11 хвилин ми перелетіли 1.800 з гаком кілометрів. Коли ми порівнюємо з цифрами польоту машин „Дорнье“ між Владикавказом і Баку, то „К-4“ обганяє їх на 57 хвилин. Цеб-то, перевівши на кілометри—перегнав їх на 175 кілометрів (на одну четверту частину всього шляху). Між Владикавказом та Баку—700 кілометрів.

... В Баку нас затримують справи. Уряд Азербейджана зацікавився радянською машиною і його представники раз за разом приїждять на аеродром. Кіно Азербейджана знімає „К-4“ для фільму і самолёт кілька разів літає над містом.

— Бачите, чужі краще зустрічають,—заявляє борт-механик Стасюк. А наше ВУФКУ так не зацікавилася „К-4“.

До речі скажемо, що в кожному місті з „К-4“ знімали фото, а в Баку і в Тифлісі—двічі на кіно-фільм. Повстає питання, а чому ВУФКУ спить? Нема кіно-кореспондента в Харкові?

23-го, 24-го, 25-го і 26-го ми все сидимо в Баку. Мотор справний. Ми гуляємо по місту. Обдивляємося його старовину—Дівочу Башту, палаци ханів, чудовий електро-вокзал у персидському стилі, збудований 1926-го року. От Харкову чи Київу мати б такий ідеальний вокзал! Краса!

Світла—досить. Чотири електро-станції. Про Баку можна написати багато цікавого.

Між іншим (ледви не забув) польот наш настільки спокійний, що я написав дві статті в „Бакинский рабочий“ і „Вышку“—в літаку, на височині 850 метрів.

„Повітря—краща точка опори, ніж земля“—занотував я, здивований дивним спокоєм, що панував на височині—на рівні гір.

Статті я написав, і не встиг „К-4“ вихолонити після польоту, мої твори лежали в кешені представника преси і були на завтра надруковані в газетах. Статті я підписав, як полагалося—„Між небом і землею—в просторах над Дербентом“.

Робітники бакинських промислів звернули на це увагу, і коли я потрапив на Сабунчі, то один з них—Байран-Бей Баба-Огли—з великою охотою згодився показувати мені все цікаве.

— Так ти літаєш? На совєцькому самолёті? О, який! Душа—друг мой, пайдьом са мной. Я тобі покажу, тобі розкажу.

І він довго мандрував зі мною поміж різних веж, серед зелених олійних струмків густої нафти.

— Друг—душа любезний. Вот мой адрес—18-й промисел команда. Приєдеш на той год. Єдь з жінкою. Ти будеш ночувати в моєму домі, жінка буде ночувати в моєму домі і я тебе і їй угощу вином

„Цінандалі“—пил такої вино? Нет, не пил? Випей „Цінандалі“—в Баку навсїгда жить будеш.

Бей-Баба—партієць і щиро розказував мені. Коли ми прощалися, то він ні за що не хотів частуватися за мій рахунок ні боржомом, ні цигарками—нічим.

І коли прощався, посадив мене в потяг електричної залізниці. Такий чудний, екзотичний чоловік.

Забрат, Сурахуни, Сабунчі—ці промисли трьома гаями стояли на обрїях.

Тюркизацію в Баку переведено краще за українізацію в нас. Все—по-тюркському—новим, латинським шрифтом.

Гуляємо по місту—не почуєте руської мови. Немов потрапили за кордон. Те саме явище і в Тифлісі. Все по-грузинському. По-руськомому мало хто розуміє. 25-го в помешканні „Укрвоздухпуті“ увечері відбулася цікава нарада. З Тифлісу приїхав представник федерального уряду тов. Кибурія—сам пілот, з радістю підтримує пропозицію правління „Укрповітрошляху“ відкрити зимову авіо-лінію Баку—Тифліс—Сухум—Туапсе—Краснодар—Мінводи.

На стіні висить велика мапа Кавказу (десятиверстка) і вже перетнув її синій товстий олівєць. Тут буде іти нова авіо-лінія. Старий пілот робить доповідь про стан аеродромів і посадних майданчиків на протязі Баку—Краснодар через Тифліс. Директор „Укрповітрошляху“ тов. І. І. Касяненко розповідає про перспективи акційного т-ва, про заходи правління то-що.

За головне в нараді—відкриття лінії Баку—Сухум—Мін. Води. Ця лінія матиме величезне значіння для всього Закавказзя. Мало того, що вона зв'яже політично три столиці дальніх Закавказьких республік, як от Баку, Тифліс, Сухум, вона прискорить темп економічного життя. А в сучасних умовах—це надзвичайно потрібно. Директиви центрального уряду швидче переводитимуться в життя. Мусимо зауважити, що шляхи між Тифлісом—Баку, Тифлісом—Сухумом—зимою незручні.

Крім того, кавказькі курорти функціонують переважно зимою і тому курортникові буде легко, зручно і дешево (квитки на польот в „Укрповітрошляху“ і—найдешевші в СРСР і, можливо, у всьому світі) прилетіти на літаку. Швидко, цікаво й економічно.

Нарада це занотувала і тепер справа за трьома урядами Закавказзя. Хоч вони й ідуть назустріч, та не дуже швидко. В Баку—ми „відпочили“, як висловився т. Гопе—3½ дні. В Тифлісі—„відпочили“ (цеб-то „согласовували“ п'ять днів).

— А як же Казбек? Летимо над Воєнно-Грузинською?—тихо питаю я в тов. Кибурія, прилетівши до Тифлісу.

— О, мій друже. Ви хочете нервового зворушення?

— Дурниця. Коли ми в небезпечі, то завжди дивимосся їй у вічі—тоді вона лякається і не турбує нас.

Словом—це значить, що летіти дві години з Тифлісу на Владикавказ—дурниця. Наші самолёти вже літали через Казбек. Тут—200 кілометрів. А нам, звичайно, цікаво пролетіти—ще 1.000 клм. Кавказу над курортами, Сухумом, Туапсе і перемахнути Кавказький Хребет біля Туапсе (це полетимо недалеко од Ельбруса).

— Яке головне завдання у „К-4“?—питає симпатичний дідусь Кибурія.

— Пробний пасажирний рейс,—одповідає тов. Гопе.

Про цього дідуса мені розповіли цікаву історію за його упертість і відданість науці.

— До революції він мав два будинки в Тифлісі і приданого за дружиною—60.000 золотих. 1908 рік був перши роком авіації. А в 1909 році

він збудував свій аероплан і за день розбив його. Повний рішучості, він будує другий, третій, четвертий—витрачає гроші, свариться з жінкою, з тещою. П'ятий літак щасливо одривається од землі і летить над Курою.

Раптом на повороті впливає моторний човен. Аероплан чіпляється за щоглу, розриває свої крила і падає простісінько в воду. Човен—цілий, літак—на дні Кури.

Протягом двох років Кибурія встигає розорити себе, потім жінку і на закуску—тещу. Що було од жінки—уявляйте самі... В 1914 році він (перший піонер авіації на Закавказзі)—пілот військової флоти і вступає до партії більшовиків. Нині він член уряду—і представник до правління „Укрповітряляху“. Світла, симпатична, самовіддана людина—типу героїв.

З Баку ми вилетіли о 12 г. 45 хвилин дня і через 3 години 10 хв. були в Тифлісі. Ми легко перестрибнули через вулканові сопки і вийшли в долину Кури, що мчить поміж двома хребтами.

Горці в аулах (а ми спеціально летіли низько, до 100 метрів височини) вітали нас. Кидали роботу і гуртом підкидали шапки вгору.

Над Тифлісом ми зробили коло-спіраль. Я милуюся з красивого краєвиду на північ. Там, у далині, мов алмазний велетень, красуються Казбек та його далекий сусід Дих-Тау. А на захід од них прозоріє ніжний фіялковий конус з двома сніговими горбами—Ельбрус.

Ельбрус—немов льодовий верблюд—тихо суне по обрїю і простягає синювату голову до Чорного ультрамаринного моря.

V.

— Як же ви не боїтеся літати?—питають у нас тифлісці, прощаючися з нами напередодні відльоту.

Боїтеся?—Мовляв, як згоріли на аероплані „Юнкерс“ Атарбеков, М'ясников з товаришами, так усім мешканцям Тифлісу стало страшно не то що літати, а й дивитися.

Я іронічно замовкаю і витягаю з кешені бакинську газету „Вышку“, од 23 серпня і читаю вголос абзац на четвертій сторінці.

— Слухайте. Ось поряд дві телеграми. Перша сповіщає: Радянський аероплан „К-4“ прилетів 22 серпня в Баку, щасливо спустився на аеродром, коли завивав Норд ост 16 метр. на секунду.

Друга пише: „Катастрофа з поштовим поїздом № 4“. 21 серпня, о 4 год. дня, на перегоні Хачмас-Чархит сталася катастрофа з поштовим поїздом № 4, що йшов з Ростова в Баку. Під локомотив поїзда потрапив буйвол, від чого два вагони зійшли з рейок. Трьох пасажирів легко поранено, 10—тяжко. Рух поїздів припинено на 10 годин.

Обличчя моїх слухачів витягуються. Погляди зацікавлено направлені в газету.

— Виходить, що ми—на аероплані „К-4“ маємо менше небезпеки, ніж пасажири поїзда № 4. А ми і вони майже одночасно покинули Ростов, маючи один напрям—до Баку. Ми летіли над залізницею. Вони повзли 60 верст на годину по землі. І що ми маємо? 22 серпня поїзд № 4 мусив прибути до Баку, а ми, добре переспавши в Мінеральних Водах, прибули до Баку. Поїзд № 4 до Баку не дійшов, а Калінінський літак № 4 прибув за розписом, не зважаючи на ураганний Норд в 16 метрів на секунду.

— Браво,—одгукується по-грузинському один із слухачів.

Більше ніхто не питав нас, чи ми боїмося літати. А принаймні смерть однаково можна знайти і в ліжку, і в аероплані, і в поїзді. Коли смерть лякає своїм нахабством обивателя, то в нас—навпаки.

П'ять днів ми в Тифлісі. Все влаштовували з Раднаркомом Закавказзя льотну зимову лінію по маршруту Баку—Тифліс—Сухум—Краснодар—Мінводи. Та й повезло нам що до відпочинку: в Баку—день відпочинку—п'ятниця (мусульмани), а в Тифлісі—неділя. За ці дні ми встигли зробити і побачити багато: стародавню фортецю, зруйновану персами в кінці XVIII століття, фунікульор—підйомну залізницю на Давидову гору. Національну галерею Грузії, музеї, замки, сірчані лазні, ЗАГЕС то-що.

Ніколи мені не забути сірчаных ванн. Пушкин першого дня перебування в Тифлісі—спершу пішов у лазні.

— Хой Хуртласа Кепек лере масхара олур! (Паршивий баран—собакам на глум—говорить турецьке прислів'я).—Цими словами зустрічає мене вогкий „мекисе“—ванщик. Він роз'яснює їх мені і Стасюку і пропонує лягати на камінне ліжко.

Гаряча сірчана вода, що тече просто з землі температурою в 38°—55°, ллється на ваше тіло. „Мекисе“ виймає гігієнічний пакунок з рукавицею і шорсткою ковдрою—розтирає груди, спину.

Після кількох цікавих процедур, „мекисе“ роздуває полотняний лантушок, стискує його, і на вас тихо падає тоненьке мережево невиданої мильної піни. Вона, як хмара, вкриває вас і солодкими кусками сповзає вниз. В цей час ви в раю, ви серед гурій, що туманним роєм уже оточили вашу голову.

— Хочеш здоров бить, хочеш девочке наравиться—води не бойся. Йди до нас!—промовляє „мекисе“.

Скупавшись в сірчаному гарячому басейні, я і Стасюк (ледви нас не обікрали) помандрували в свій готель „Оріант“.

Не маючи товаришів, я сам подерся на кручі стародавньої фортеці. Нікого там не було. Навіть туристів. Пустка, руїни.

П'ять разів я дерся на п'ять мурів, що стояли один над одним, аж поки не опинився на найвищій площині горішньої розбитої вежі.

200 метрів піді мною—слався Тпїлісі.

... Повертаючись, я ледви не розбився, зачепившись ботинком за гострий камінь крутого схилу.

... Ботанічний сад з його тринадцятисантиметровими квітами айстрами, тунель—і це лишило великий спомин.

І от знову настав день відльоту. 31-го серпня, коли зелений ранок—тропічний екзотичний ранок обняв далекі схили кавказького узгір'я, ми вже були на військовому аеродромі. Малахитове півколо вставало, як куля на сході і темно-жовтою райдугою охоплювало клапоть неба. Як я не чекав червоних смуг зорі, тих звичайних у нас, я не дочекався. Сонце вийшло із зеленого озера світла і несподівано вистрибнуло із за гори.

Великий віраж зробив „К-4“ над Тифлісом і, мов комарик, поплив над містом, над його дивовижними кварталами, де стародавній Схід межує зі справжньою Європою. „Навтлуг“ (частина міста) уже сховався в опаловому серпанку. Гора з фортецею заступила його, і коли Тифліс розіслав під нами свою багатофарбну ковдру, перед нами розіслалася велика своєрідна рівнина, що поєднала зеленими обручами електро-естокати, земоавчальської станції з містом Тпїлісі та аулами.

Буйнолісий Мцхет з його мрійною руїною монастиря Мцїрі ліг осторонь Кури і слухав, як зачарований, бетонні мелодії запрудженої річки.

І яка різниця! Ви ось-ось залишили східні дахи стародавнього городища і бачите раптом, як прозоріє під вами електрмістечко. Воно кипить внизу трьома білими биндами піни, присосалося до запруд і живе новим життям. Воно, як квадратні клітини новонародженого

організму, дихає, жевріє під сонцем і, як рожеве немовлятко, простягає догори бетонну руку Ленінського монументу.

Десь за 16 км. оддаленів Тілісі.

А Мдирі? Похмурий, брунавий велетень що-року вгрюзає в землю глибше і мовчить, немов еолова арфа на березі позабутої Елади. Непочувається його височини. Він без життя, без руху. Одна руїна—серед якої досі доживає свої роки єдиний чернець Іларіон, що з ним розмовляли Калінін і Риков, коли з монастиря милувалися ЗАГЕС'ом.

Я згадав за Казбека. О, цей дідусь хитро виставив своє ліве плече й неначе кличе до себе в свої паморозні снігові шати. Три його молодші брати й десяток небожів стали в довгу крижану лаву й побігли на схід до Баку, розтягнувшись у багатогірну „довгу лозу“.

Ми летимо надзвичайно хутко, і на височині двох кілометрів бачимо весь гребінь, весь (літерально) Кавказький Хребет в його найвищій частині.

Гори ховалися, то виринали, як білі крижасті Айзберги і спокійно оглядали широчінь. А іноді здавалося, що північ споруджує віолетний корабель, натягає на блакитні щогли льодисті вітрила і з першим подихом позахмарного Гольфштрому посилає до нас.

„К-4“ боровся з височиною Уперто, настирливо й упевнено. Крила, що розпласталися по обидва боки кабіни, як змахи двох великих полотняних рук, різали холодну височину і смужили її прозорими струмками скуйовдженого, розмолотого повітря.

85 кілометрів за Сурамським малопривітним перевалом тягнеться мішанина всіх геометричних форм. 85 кілометрів жодної змоги посадки. Ці кілометри висіли над нами, як смертна погроза. І зіпсувся мотор, або потрап орел у повітряний гвинт—на завтра радіо кричало б про загибель.

Кутаїс. Смуга туману, ніжного й тонкого, як пелюстки троянди. Смуга простяглася долиною Ріону і розпливлася, як справжня дельта хмарних рік.

Сухум випливає тихо й повільно. Він розлягається під нами широкою кольористою ковдрою. Три снігові верховини вітають його з півночі і здається—хочуть зіпхнути Сухум у хвилі Чорного моря. Берегова лінія гнеться троїстою зафарбленою ниткою. Хвилі тихесенько набігають на береги й підкидають гальку.

Яке красиве місто Сухум! Особливо його кіпариси і надбережжя, над яким спускався „К 4“. 476 верст ми пролетіли за 2 год. 25 хв.

Особливо оригінальними здалися нам численні складки землі, її схили і дуже суворий вигляд Кавказького Хребта поміж Сухумом і Туапсе.

Геленджик, Новий Афон, з білим монастирем і водоспадом, Сочі й інші маленькі містечка майорили під нами і зникали поміж схилами гір. Туапсе з'явився нам, оплутаний залізничними лініями, з великими нафтовими баками, з цементовим заводом, з невеличкою, але міцною індустрією.

На півночі лежав Михайлівський перевал.

Раптом мотор чихнув і за кілька секунд знову залився воркотом свого пропелера. Літак на мить сковзнув у безодню й потім знов помчав просто-просто на Кубань.

Біля Краснодару ми зустріли стару картину: широкі лани Кубани, немов фантастичний паркет, обклали земні простори.

На другий день ми знову були в Мінеральних Водах. Побачили старих знайомих: Бештау, Машука і Гадючу Гору. Радість мимохить оводіла нашими серцями і ми вже мріяли про закінчення нашої щасливої рідкої авіаподорожі.

Вранці 2-го вересня ми покинули Мінводи і, перетинаючи товсту стелю туману, подалися прямим рейсом на Харків. Ми не бажали спуститись ні в Армавірі, ні в Ростові, де, між іншим, нас зустріла гроза.

Увесь шлях нас супроводив спершу попутний вітер, потім він розсердився і став щипати нас збоку, похитуючи еліптичними крилами Калінінського літака. І нарешті, розлютований, став перепиняти нас, налітаючи з півночі і разів шість насилаючи на нас то дощ, то град, то великий безпрозорий туман.

За 6 годин 6 хвилин ми пройшли без посадки 900 кілометрів од Мінеральних Вод до Харкова.

Особливо тяжкі, як ніколи, були останні години перельоту од Артемівського до Харкова.

Пілот Снегірьов блискучо вів аероплана. Він відчуттям відшукував дорогу й ні разу не звернув зі справжнього шляху. Мапа мало говорила про напрям, один компас допомагав у цій справі. І яке велике було наше здивування, коли ми, не пролітаючи над Харковом, потрапили на військовий аеродром, біля товстої кам'яної вежі, що здалася нам за рятівничий маяк серед бурного, затуманеного й злючого моря.

Пілот Снегірьов не даремно літає 13 років і за цей час має вже великий досвід—500 тисяч кілометрів налітає він за своє життя.

— Це мистецтво,—гукнули ми майже разом, коли „К-4“ простернив до ангара і підплив до гурту інженерів і робітників на чолі з тов. К. О. Калініним. Нас радо зустріли. Представники преси оточили нас.

Тепер кілька слів про загальні висновки польоту навкруги Кавказького Хребта.

Радянський літак „К-4“ блискучо витримав іспита, небувалого для української авіації. Мало того, що він технічно переважає закордонні системи літаків, він дає змогу улаштувати авіолінію в тяжких обставинах Кавказького Хребта, де на сотні кілометрів ви не знайдете єдиного посадного майданчика. Візьмемо кілька цифр. За десять годин і 11 хвилин „К-4“ пролетів 1.800 кілометрів з гаком до Баку. А коли взяти загальний шлях, то 4.279 кілометрів він пройшов за 26 годин 27 хвилин. Це в тяжких обставинах і з зустрічним вітром, туманом, дощем то що. Це треба додати, що між Мінводами й Армавіром він жартівливо перегнав літака „АЕ“ типу „Дорн'є 2“, що в той час ще не долетів до Армавіру біля 70 кілометрів.

Що до вантажу, то „К-4“ бере 960 кілограмів чистого навантаження, а „Дорн'є-Меркур“—найкращий літак німецької авіафірми—бере до 1.000 кілограмів. Але ж бо мотор у „К-4“ має 240 кінських сил, а „Дорн'є Меркур“ 500 кінських сил. „К-4“ вихоплюється на височину 1.000 кілометрів за 5 хвилин 40 секунд, а „Дорн'є“ за 14 хвилин.

Ми не будемо нотувати всіх цифр, але зазначимо, що з усіх сучасних систем найкраща в СРСР і в Європі це „К-4“. Ми сподіваємось, що через кілька місяців українські авіозаводи збудують аероплани „К-4“ не на 5, а на 8 пасажирних місць.

Найціннішою похвалою всім літакам „К-4“ буде відзив товстого американського журналу „Тзі-Фляйт“ № 806, що присвятив Калінінському літакові спеціальну передову. „Тзі-Фляйт“ писав: „еліптичне крило комуніста Калініна—найцінніший вклад у передові позиції світової авіації“.

Радянська техніка прискореним темпом перемагає закордонну. Людолом „Красін“, радянське радіо (т. Шмідт) і Калінінські аероплани—перші перемогли на цьому фронті.

„СЬОГОДНІ“ РАДЯНСЬКОЇ КІНЕМАТОГРАФІЇ

„За капіталістичного устрою кінематографія має лише одну мету—„робити гроші“, не зважаючи на засоби.

За комуністичного устрою завдання кіно—хвилювати, розважати, повчати, виховувати.

Тільки революція дасть змогу кіно, за допомогою його інтернаціональних засобів виразу, іти шляхом свого справжнього розвитку“.

(Леон Мусінак—французький кіно-теоретик).

Проблема соціальної якості в радянському кіні, особливо в сучасний момент, встає у весь свій грізний зріст. Тривожні відомості про неймовірно низьку якість останньої кіно-продукції заповнили радянську пресу.

Останні роботи Ейзенштейна, Пудовкіна, Довженка, Дзиги Вертова та Є. Шуба свідчать про те, що старому, звичному, інтимному фільмові загрожує велика небезпека. Принаймні, так можна міркувати, проглянувши продукцію вищезгаданих майстрів та зазнайомившись з творчістю решти наших режисерів.

Чи ж так воно є й насправді, чи не є ми свідками загибелі „малих“ форм кіно-твору й зросту продукції „великих полотен“, над'ігрових надфільмів і такого іншого з категорії „всесвітніх майстрів“.

Як, звичайно, і слід було чекати—всі кращі майстри радянського кіна, засуджуючи старий фільм, розходяться в думках що до прогнозів на теорію та практику майбутньої радянської кінематографічної форми.

Прем'єр „генераль“ радянського кіна, режисер Ейзенштейн, після невдачі з фільмом „Жовтень“ (треба нарешті в цьому одверто й чесно признатись), мріє на сторінках „Кіно“ про майбутню свою працю над фільмом „Капітал“, а за сценариста правитиме „небезізнаний“ Карл Маркс. Це має бути трактат з матеріалістичної філософії, перекладений на екранний еквівалент. Відкидаючи елементи фабульно-ігрового порядку, одмітаючи геть дотеперішні прийоми вживання засобів екранного виразу, оперуючи виключно „екранними“ ідеями-поняттями (сіреч—символами), Ейзенштейн обіцяє створити новий вид фільмотвору—„над'ігровий“ фільм.

Логікою протиставлень перетворених контрастів, новими комбінаціями динаміки зорових образів зі своєї режисерської політики, Ейзенштейн збирається викликати у глядача ті чи інші асоціації та моторно-емоціональні відчуття соціально-філософської та політико-економічної категорії.

Деякі фрагменти з „Октябрі“, що не доходять до свідомості навіть кваліфікованого глядача, що межують із абстракцією і що їх сам Ейзенштейн одверто кваліфікує, як „заум“, правитимуть за відправні формальні точки в праці над майбутнім „над'ігровим“ фільмом.

Не боячись зажити слави „неука“ та „консерватора“, не збираючись ставати в позу пророка-віщуна, ми все ж таки дозволимо собі висловити побоювання та сумніви (згадуючи сумні приклади „Стачки“ та

„Октября“), що до майбутнього успіху цього нового „надфільму“ серед широких кол основного контингенту споживачів радянської кінопродукції—глядача робітничо-селянського.

Ні для одного серйозного кіно-робітника не секрет, що в нормальний, обґрунтований законами сприймання в часі фільм—найкраще, найдодільніше, з найбільшим глядацько-зоровим ефектом—вміщується дуже проста й конкретна тема—зміст. Цим ми не збираємось заперечувати конкретності Карлу Марксу, чи твердити, що кіно-тема мусить бути примітивною з ідейно-філософського або формально-конструктивного боку, ні,—цим ми хочемо нагадати, що практика реалізації кінопобуту свідчить про найбільший ефект від фільмів з простою, чітко накресленою фабульною структурою і з нормальним, що до кількісного обсягу, ідейно-філософським навантаженням. Обсяг тематично-фабульного матеріалу в фільмі має прикмети новели, дуже рідко—повісти; спроби розгортання фільмової архітектури до масштабів роману майже завжди приводять до катастрофічних наслідків.

Логіка архітектоніки фільму потребує за матеріал не „Войну и мир“—Л. Толстого, не „Пригоди бравого вояки Швейка“—Я. Гашека, а тільки окремі кінематографічно-придатні епізоди з цих літературних творів.

Щоб викласти аналіз організму класового суспільства, щоб покласти підвалини того, що ми звемо марксівською наукою, Карлу Марксу довелося написати три грубесних томи in folio. Яким же чином режисер Ейзенштейн збирається все це вкласти в 1½—2 години нормального кіно-сеансу? Адже ж „Октябрь“ у першу чергу стратив на тому, що був надто розтягнутий, хоча й тривав у проекції дві нормальні години.

Очевидячки „заявка“ на розробку Марксового „Капіталу“ є показником відсутності почуття масштабу, почуття міри; є наслідком звичайніснього режисерського ажіотажу вкупі з темпераментом рекордсмени.

Коли це не очмаріння від розрекламованості, а справжнє режисерове устремління, то решті режисерів лишається або луснути від заздрощів (це вже помічається), або найхутчіше взятись до „кінофікації“ решти класиків матеріялістичної науки.

Мимоволі повстає запитання:

— А що ж далі?

Адже, беручи до уваги „світовий масштаб“ кіно-режисерів, цього „нового“ матеріалу їм вистачить на один зуб.

— А що ж потім?

Чи не є логічним шляхом радянського режисера Ейзенштейна, після „кінофікації“ ним Карла Маркса, чи не є, питаємо, конечно Ейзенштейновою метою одверта „безрічевість“, „супрематизм“, чи, так зване, „чисте кіно“, апологетами якого є деякі соціально-сумнівні митці з французького „Авангарду“?

Чи не переживає, часом, Ейзенштейн „кризу змісту“?

І чи не є „Капітал“ останньою спробою, останнім рекордом?

Бо ж будемо, нарешті, одвертими до краю: де візьме цей режисер слідууючою позарекордної теми? Не „спускатися“ ж йому до звичайного „буденного“ фільму, змістом якого є повсякденне „нецікаве“ робітниче та селянське життя.

„Рожденный летать“ не захоче плазувати—так можна перефразувати М. Горького, застосовуючи цей вислів до Ейзенштейна.

З цього виходить, що творець „Панцерника Потьомкіна“, не зважаючи на сміливі зазіхання на Карла Маркса, не зважаючи на „громопобедные“ статті й промови, переживає глибоку внутрішню кризу, що сигналізує небезпеку розкладу соціально-мистецьких устремлінь цього талановитого майстра.

Співчуття в цій справі не допоможуть. Потрібні рішучі урядові заходи, щоб не сталася друга велика поразка на ідеологічному фронті нашої кінематографії. Форма знівельовала, вихолостила зміст в „Октябрі“—декларативні виступи, які з'ясовують формальні тенденції що до роботи над кінофікацією „Капітала“, сигналізують одрив режисера від робітничо-селянської глядацької бази, а разом з тим загрозу дискредитації та провалу, в очах цього найважливішого глядацького контингенту, твору Карла Маркса, бо, ніде правди діти, значна частина нашого робітництва й селянства „Капіталу“ не читала, і Ейзенштейнаною „зауми“ не зрозуміє. А незрозуміле кіномистецтво для нас задороге та й непотрібне.

* * *

Поява на екрані фільму „Одинадцятий“ і галас, що знявся довкола цього твору, примушує нас роздивитись, у межах журнальної статті, звичайно, принципіальні устремління на практичні досягнення „кіноків“.

В свій час, за загальної деструкції так політично-економічних, як і мистецьких норм, коли без пайків сутуженько було існувати, проголошувалось силу силенну всіляких нових мистецьких формул. Зараз, на порозі дванадцятого року революції, важко й згадати всі оті декларації, маніфести та універсали.—Отже, ми наводимо зміст першого маніфесту кіноків „МИ“.

„1. Ми йдемо до майбутнього кіна через заперечення теперішнього. Смерть „кінематографії“ необхідна, щоб жило кіно-мистецтво.

Ми закликаємо прискорювати цю смерть.

2. Ми тимчасово виключаємо людину, яко об'єкт кіно-знімання, за його невміння керувати своїми рухами. Наш шлях від незграбного громадянина через поезію машин до вдосконаленої електричної людини. Викриваючи душу машин, закохуючи робітника у варстат, селянина в трактор, машиніста в паротяг—вносимо творчу радість до кожної механічної праці. Ми споріднюємо людей з машинами, ми виховуємо нових людей. Нова людина, визволена від важкості та незграбності, з точними й легкими машиновими рухами, буде вдячним об'єктом для кіно-знімання.

3. Кіноцтво—мистецтво організації необхідних рухів речей у просторі й часі—(ритмічне художнє ціле, відповідне до властивостей матеріалу та внутрішнього ритму кожної речі).

4. Хай живе динамічна географія. Хай живе поезія ричагів, коліс і сталених крил; життєвий крик рухів, сліпучі гримаси розпечених металевих цівок“.

Згодом, на початку НЕП'и, з неба перестала падати пайкова манна, по всьому мистецькому фронту почалася спішна перетруска та провітрювання програмово-декларативного барахла. Треба було якось пристосуватись до життя, до нових економічно-господарських взаємин і „кіноки“ на чолі зі своїм лідером і проводирем Дзігою Вертовим змушені були серйозніше й ґрунтовніше поставитись до розв'язання проklamованих першим маніфестом завдань.

З'являється кіноцька „система“, вихідні точки якої такі:

„1. Використання кіно-апарату, яко „кіно-ока“, досконалішого, ніж око людське, для дослідів над хаосом життєвих явищ.

2. Заперечення попереднього „літературного“ сценарія, та заміна його монтажем, яко організації видимого світу.

3. Заперечення кіно-актора. Об'єктом для знімання має бути саме життя—життя, схоплене зненацька.

4. Зміна ролі кіно-режисера, що має з постановщика „художнього“ фільму стати організатором, керовником знімання, та кінока-монтажора,

який замість сурогатів життя—кіно-драм-роману, подає працюючим масам старано підібрані, зафіксовані та зорганізовані факти, так із життя самих працюючих, як і з класових ворогів“.

Як бачимо, між першою й другою програмовою формулюванням є поважне розходження. Епатаційність, гола фразеологія першого маніфесту замінюється спробами, правда, дуже схематичними, умотивувати „деградацію“ від перших кіноцьких вигуків до утворення справжніх, установлених засад, перевіреної життям, системи.

Не беручись критикувати теоретичних передумов ідеологічно-формальних устремлінь кіноцької течії, перейдемо до аналізу практичних наслідків їхньої праці.

За керівництвом Дзиги Вертова кіноки зробили цілу низку фільмів. З них найзначніші: „Кіно-тиждень“ (біля 40 номерів), „Держкіно-Календар“ (біля 50 номерів), „Кіно-правда“ (більше, як 20 номерів), „Радоступай“, „Шоста частина світу“ та нарешті останній великий фільм „Одинадцятий“, що присвячений економічному будівництву України.

Щоб не затягти справи, зупинимось на двох останніх роботах Дзиги Вертова, що, так би мовити, документально характеризують творчість кіноків.

Здавалось би, що елементи публіцистичного порядку, які властиві кіно-мистецтву взагалі, а кінокам найбільше, втримують Дзигу Вертова від непотрібного фальшивого позування, від зайвої патетики естетизму, ліричного „сахарину“ і визначають у підході до оформлення теми не „кіно-драмо-романи“ засоби,—що вищезгаданими кіноцькими маніфестами засуджені на автодафе, а єдино правильні засоби кіно-статті, кіно-напису чи кіно-розвідки.

Сталось щось парадоксальне: максимально заперечуючи принципи художнього фільму, Дзіга Вертов як найретельніше вживає саме цих принципів.

— „Світова пожежа мистецтва почнеться завтра вранці, а може ще й сьогодні після обіду“,—істерично вигукує Дзіга Вертов. Театральні робітники, художники, літератори, балетмейстери й інші канарейки, передчувачи свою загибель, панічно тікають зі своїх позицій і ховаються в кіно...

— Рятуйте кіно від театру!—верещить Дзіга Вертов, і невміло, без натяку на режисерський хист „хапає“ „зненацька“ погано поставлені й погано зняті сцени фокстротного „розкладу“ буржуазії в „Шостій частині світу“.

З піною коло рота заперечуючи „сурогати життя“, пропагуючи знити тільки „саме життя—життя, скоплене зненацька“, відкидаючи кіно-актора, як непотрібний і шкідливий архаїзм, Дзіга Вертов старанно муштрує мисливців у сценах полювання на далекий півночі.

Цькуючи серед інших робітників мистецтва і літераторів, Дзіга Вертов, „нічтоже сумняшеся“, намагається врятувати „Шосту частину світу“ безконечними, дуже сумнівної літературної якості, написами.

Мимоволі виникає запитання: для чого здався весь цей галас? Для чого плямувати принципи ігрового фільму і в роботі над „неігровим“ використовувати найбільш затаскані архаїчні прийоми, що їх давно відкинули передові майстри радянського кіна. Чим з'ясувати отакий принципіальний розгاردіаш?

Адже ж кінець-кінцем, при найбільшій активності „ворогів“ неігрового фільму, його дуже важко заперечувати, продивившись справжні неігрові фільми, як „Падіння династії Романових“ „Великий шлях“ та „Шанхайський документ“.

Чи не є цей принципіальний істеризм комерційним засобом звичайнісінької самореклами?

Проглянувши останній фільм кіноцького апостола „Одинадцятий“, мимоволі впевнюєшся, що вищезгадане запитання не безпідставне. Цей фільм є найбільше, що може дати Дзіга Вертов. За творення „Одинадцятого“ у Дзіги Вертова був широченний і тематичний і організаційно-матеріальний простір. ВУФКУ, що тримає в чорному тілі свій режисерський молодняк, що іноді примушує молодих „не акредитивних“ режисерів звужувати до примітиву, до безглуздя творчий задум—ВУФКУ відкрило перед Дзігою Вертовим усі можливі можливості. Нарікати на матеріально-господарчий бік Дзігі Вертову не доводилось. І „Одинадцятий“ треба розглядати як максимальний вияв кіноцької творчості.

Що ж ми бачимо в цьому розафішизованому, „шумливому бойовику“, як рекомендує його в рекламі прокатний сектор ВУФКУ?

Відмічаючи виключну операторську роботу Кауфмана, як техника фотографа, відзначаючи небувалу рекордну різноманітність засобів операторської подачі матеріалу, ми мусимо заявити, що з режисерсько-творчого боку фільм імпотентний і бездарний.

На „Одинадцятomu“ яскраво позначились:

Відсутність твердого ідеологічно-політичного настановлення;

Звуження велетенської теми. Захоплення матеріалом з його „цінністю в собі“ за рахунок ідеї;

Відсутність у фільмі пролетаріату—творця всіх матеріальних цінностей;

Естетико-інтелігентська інтерпретація засобів виробництва. Деформація та вихолощення конструктиву машини і фетишизація її;

„Трагічний рецидив „кіно-атавізму“, спільний з „Шостою частиною світу“.

Зловживання кінематографічними технічними фокусами (кількаразові експозиції, напливи й т. ін.), що межують з дешевою символікою, порушують і без того нечіткий ритм фільму і не пасують, як засіб оформлення, до поставленої теми. Так само фільмові шкодить „патетика за всяку ціну“, що на неї хворий Дзіга Вертов.

Перелічуючи хибі та „ухили“ в роботі Дзіги Вертова, ми зовсім не збираємось заперечувати неігрового фільму. Невелика творча обдарованість кіноцького вождя не дає нам права ганити кіноцькі принципи, що до можливості застосування їх, як певної життєздатної мистецької течії. Очевидно, прийдуть інші більш обдаровані індивідуальності і, скориставши зі створеної кіноками системи, подарують світові справжні мистецькі кіно-цінності.

Вже появу на екрані таких фільмів, як „Падіння династії Романових“, „Великий шлях“ та „Шанхайський документ“—треба відмітити, як факт позитивний, що непереборно стверджує стабільні тенденції неігрового фільму.

* * *

Проглядаючи актив радянського кіна, не можна без почуття гордості зупинитись перед іменами О. Довженка та В. Пудовкина.

Не будемо повторювати всіх отих про і contra, що точилися й точаться зараз іще за одної згадки про Довженків фільм „Звенигору“. Час загального визнання „Звенигори“ ще прийде. Цінність цього першого, справді українського й справді революційного фільму, не на один сезон. „Звенигора“ належить до категорії таких творів, що мають перспективу в майбутнє. І коли для режисера Довженка „Звенигора“ є вже вчорашнім днем, то завтрашній день, що ясніє нам крізь непереможний хід культурної революції—цей новий завтрашній день готується щойно зустріти „Звенигору“.

Для нас „Звенигора“ є не тільки першим талановитим кіно-твором, першим позаперечним досягненням українського революційного кіна— для нас „Звенигора“ є стимулом, що надає віри в творчі сили українського мистецтва взагалі, а кіно-мистецтва—зокрема.

Зараз Довженко закінчує другу свою велику режисерську роботу— „Арсенал“. Як це завжди буває, кіно-преса дуже багато віддає уваги другорядній продукції і зовсім замовчує роботу Довженка. Так само було зі „Звенигорою“, так само ведеться й з „Арсеналом“. З коротенької хронікальної замітки в журналі „Кіно“ довідуємось, що Довженко поклав на себе величезне завдання:

„Про вагу його, складність, важливість годі писати. До того ще не зі звичайним мірилом художності й глибини, не зі звичайними вимогами мусить підходити наше суспільство до цього фільму“.

Решта замітки коротко подає зміст „Арсеналу“, що малює січнєве більшовицьке повстання в Києві та й по всій Україні.

Ми не сумніваємось у тому, що О. Довженко зуміє дати мистецьку аналізу тричі складних, неймовірно переплутаних соціальних протиріч доби першої соціальної завірюхи на Україні. Ми переконані в тому, що Довженко знайде властиві йому засоби виразу для побудування героїчної поеми „про те, як гинув український робітник у боротьбі за свою, за соціалістичну Україну“. Але ми маємо право вимагати ширших відомостей про те, як твориться цей, не аби-якої ваги, кіно-твір. Ми, не криючись, висловлюємо побоювання й тривогу що до формальних тенденцій О. Довженка. Приклад „Октябрі“ та до певної міри й самої „Звенигори“ говорить за те, що відрив од основної глядацької бази, орієнтація на кіно-гурманів—неминучо катастрофічні.

За відсутністю інших аргументацій, нам лишається запорукою правдивості мистецько-формальних устремлінь О. Довженка його здорове соціальне світосприймання.

Другим режисером, що на його творчість, на нашу думку, мусить орієнтуватись радянська кінематографія, є В. Пудовкин. Як і О. Довженко, В. Пудовкин у минулому художник. Як і Довженко, Пудовкин працює тільки-но над третьою картиною. Як і Довженко, Пудовкин працює над соціальною тематикою великого обсягу.

Вже першою своєю режисерською роботою в фільмі „Мати“, Пудовкин визначився високою кінематографічною культурою. Вже з випуском цього першого фільму Пудовкин по праву зайняв одне з перших місць серед радянських кіно-режисерів.

„Кінець Санкт-Петербургу“, друга робота Пудовкина, є найбільш видатний фільм, що за тему має жовтнєве повстання 1917 року.

Не зважаючи на схожість соціально-мистецьких устремлінь Довженка й Пудовкина, формальні шляхи цих двох найвидатніших режисерів радянського кіно-мистецтва цілком різні.

Якщо Довженко не боїться загострювати окремі фабульні вузли до ексцентризму парадокса, якщо за головний лейтмотив Довженкової творчості править широко-народний ліричний гумор, що не заважає йому, однак, в певних моментах підноситись до верхівель справжнього революційного патосу, то цілком інші ознаки творчості Пудовкина.

Не відкидаючи зі своєї палітри ні їдкої іронії, ні гострої сатири, Пудовкин все ж найкраще опановує планом кіно-епопеї, стилем монументального реалізму. Його „Кінець Санкт-Петербургу“—математично вивірена, до кінця виправдана логічна конструкція. Не зважаючи на деякі фабульні зриви, що органічно не вміщувались у фільм, „Кінець Санкт-Петербургу“ вражає своїм залізним ритмом. Це кіно-твір, побудований за композиційними законами музичної симфонії.

З творчої партитури цього режисера б'є невичерпане джерело надзвичайно простих, зрозумілих і разом з тим завжди нових, гострих, високо мистецьких засобів та прийомів подачі зорового матеріалу.

Ні один радянський режисер не вміє так тонко, скупі й разом з тим максимально вражаючо насичувати свої твори ідеально опрацьованим акторським матеріалом. Пудовкин не боїться працювати з театральними акторами. Він уміє зчищати з них увесь театральницький намул. Його школа найправдивіша, найбільш кінематографічна для праці перед знімальним апаратом.

Зараз В. Пудовкин закінчує працю свій новий великий фільм за назвою „Нащадок Чингіз-Хана“. Про цю роботу видатнішого радянського режисера не можемо нічого сказати, бо, як і про Довженків „Арсенал“, крім глухих інформацій десь на задвірках кіно-преси, ніяких більш-менш детальних відомостей ще, на жаль, не маємо.

Переглядаючи доробок радянської режисури за останній час, доводиться з сумом констатувати, що за невеликим винятком майже всю цьогорічну продукцію треба віднести до пасиву.

Якщо можна зарахувати до активу такі фільми, як: „Джиммі Гігінс“, „Дон Дієго та Пелагея“, „Інженер Єлагін“, „Альбідум“, „Мереживо“, „Два друга, модель та подруга“; якщо є надія на „Арсенал“—Довженка, „Нащадка Чингіз-Хана“—Пудовкина та з великим сумнівом на „Генеральну лінію“—Ейзенштейна, то про решту нашої кінопродукції, у переважній більшості, треба бити тривогу у усі дзвони.

Проблема форми у першорядних майстрів, що маємо їх одиниці, на решті кіноробітників позначається, як „проблема“ елементарної і суспільно-політичної і технічно-мистецької письменности.

Безупинна злива кіно-макулатури, що заповнює наші екрани, не вщує, не зважаючи ні на обурення, ні на незаперечні постанови Всесоюзної партнаради в справах кіно.

Рекламна веремія з усієї сили намагається затушувати цей грізний прорив на фронті культурної революції, але невпинне зростання пролетарського глядача свідчить, що його з кожним днем стає важче впіймати на „шумливий“, „світовий“ та інший „бойовий“ гачок.

При найсумнінішому бажанню дати собі тверезий відчит про „моральний“ стан радянської кінематографії, про її шукання, шляхи, напрямки та устремління—ми не можемо цього стану інакше схарактеризувати, як провал дотеперішньої системи порядкування цим найважливішим з усіх мистецтв, що повинно бути найбільшим інтенсифікатором культурної революції.

Коли послухати виправдань заправил нашої кінематографії, то в тисячний раз доводиться чути, що причиною всіх нащаст є „сценарна криза“.

Коли їм повірити, то всі оті „Поети й царі“, „Лавіни“, „Містери Ллойд“, „Отрути“ та „Поцілунки Мері“ є тільки неминучим, непереборним наслідком цієї проклятущої „сценарної кризи“.

Правда, останнім часом у звязку з постановами партнарад іноді можна прочитати десь у мало популярних і не дуже авторитетних „спеціальних“ органах, що бракує людських кадрів, що нема ким замінити „досвідчених“ і т. д. Але цей, вимушений обставинами, шепіт губиться в галасі рекламного екстазу та у вереску про сценарну кризу. Ніяких заходів, щоб зарадити справі, не робиться. А коли й точаться „балачки“, то в такому млявому темпі, в такий безрезультатний спосіб, що надії на поліпшення кінопродукції, на підвищення якості наших кіно-творів та на надбання теперішніми „кіно-творцями“ потрібної суспільно-політичної та мистецької кваліфікації дуже й дуже замало.

Все це носить характер чергової „відписки“, і від цього стан речей не кращає, навпаки—з кожним днем гіршає.

А в той же час окремі, в більшості від керівників незалежні, кіноявища свідчать, що шлях, яким нашої кінематографії настирливо радять іти громадськість та партія, цілком правдивий. Бо інакше чим можна з'ясувати успіх таких фільмів, як „Дон Дієго та Пелагея“, „Мереживо“, „Альбідум“ та інші?

Чи не краще спотикатись на певному шляху, ніж іти в запевно протилежний бік.

Чи не краще, нарешті, робити помилки в потрібній справі, ніж уперто й переконано діяти цій справі всупереч?

* * *

Перед радянською кінематографією стоїть ще багато нерозв'язаних проблем.

До цього часу не звертається належної уваги на виховання потрібного кадру майстрів своєї справи, кіноакторів. Особливо гостро стоїть ця справа у нас на Україні в ВУФКУ. Режисерській вакханалії в цій справі треба покласти нарешті край. Радянській кінематографії потрібні такі актори, що змогли б з честю протиставити свою майстерність усяким „Мерям“ та „Дугласам“. Режисерську безграмотність у поводженні з акторським матеріалом час уже ліквідувати, а тим більше годі цю безграмотність переносити на рахунок актора.

Аж ніяк не виховується режисерська зміна.

Безпорадно поставлено сценарну справу. Тематичні плани, що їх рекламують зараз кіно-виробництва, не дають жадної запоруки, що справу буде поладжено. Доки сценариста не буде введено до виробничої режисерської групи, так само, як оператора чи помрежа, справа не поліпшиться. Копійчана економія в цій справі загрожує мільйоном.

Ще багато пекучих питань стоїть перед радянською кінематографією. Відсутність місця дозволяє нам тільки перелічити деякі з них: кінофікація села й селянський фільм, розрив поміж організованою кіногромадськістю та кіно-виробниками, хаотичні організаційні форми на виробництві і в прокаті, відсутність орієнтації на нового кіноглядача, що для виробників є справжнім *terra incognita* і т. д. й т. інш.

Що ж ми маємо сьогодні в балансі радянської кінематографії, нарешті?

„Проблему форми“ чи „Проблему змісту“?

Твереза аналіза дає таку конкретну відповідь: за дуже незначним винятком, що безславно гине в трясині інертності та міщанської стихії, наше кіно тяжко хворе. Над ним тяжить „традиція всіх померлих поколінь, як кошмар тяжить над поколінням сущих“ (К. Маркс).

Творчі „високості“ радянського кіна в лабетах привидів, у пазурах „досвідчення“ мерців, що своїм заразливим смородом отруюють, паралізують, вихолощують все здорове, свіже, молоде.

Від цього—криза форми й криза змісту, що сумується в одній загальній кризі соціальної якості.

Людям, що займають командні високості в нашому кіні, час опам'ятатись, час провітрити задушливу „творчо-досвідчену“ атмосферу, час поховати живих мертвяків і вжити дизенфекційних заходів.

Той, невеликий поки що, загін активу дійсно радянських кіномитців, не зважаючи на помилки та спотикання, виведе революційне кіно на шлях його справжнього розвитку.

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКА ХРОНИКА

ДЕКЛАРАЦІЯ АРМУ

ЦБ Асоціації Революційного Мистецтва України оголосило таку декларацію в справі утворення Всеукраїнської Федерації радянських художників*:

І. Первісний процес збирання й організації українських мистецьких образотворчих сил, що розпочався на Україні інтенсивно й широко з 1925 року, йдучи за матеріально-господарчим піднесенням рад. республіки нині в цілому закінчено: перейдено шлях від величезного розпорошення, розгублення й дезорієнтованості (матеріальної й моральної) до організації дужих і міцних об'єднань з певною цілеспрямованістю, усвідомленими ідеологічними позиціями й мистецькою практикою, що об'єднали майже всіх художників України (по-за об'єднаннями нині не залишилось будь-яких визначних сил).

Виразним і вельми показовим явищем в сучасному українському мистецькому житті, поруч із зазначеними тенденціями й рухом до організації, об'єднання та консолідації мистецьких сил, є також деклароване теоретично й виявлене практично стремління всіх мистецьких об'єднань до спрямування своєї діяльності в річище радянського й соціалістичного будівництва, що треба гаряче вітати й всіляко стимулювати, як важливе радянське досягнення та ідеологічну перемогу в цій галузі культурного будівництва.

Організація художніх сил проходила ряд літ у формі загостреної ідеологічної боротьби мистецьких угруповань і об'єднань поміж собою за методи роботи, за саме розуміння ролі й завдань мистецтва в радянській сучасності, диференціюючи мистецтво й мистців на групи відповідно їхньому ідеологічному й соціальному самовизначенню. Ця боротьба нині закінчилася цілковитою перемогою радянської ідеологічної установки в мистецькій роботі, як основної передумови дальшого розвитку, втягненням в цю установку всієї маси художників УСРР, величезним кількісним і якісним піднесенням українського образотворчого мистецтва й мистецької культури на десяту річницю Жовтня, якісною домінантою в мистецькій роботі й значним нагромадженням формально-культурних і технічних передумов для дальнішого успішного мистецького розвитку й творчості, поруч з переборенням і дискредитацією традиційної української провінційної відсталості й кустарщини, націоналістичних збочень так російсько-централістичних (навала АХРР'у), як і спрощеної українсько-етнографічної обмеженості (рецидиви досить ще значних мистецьких кол), переборенням недооцінки виробничого мистецтва то-що.

Зазначені організаційні, ідеологічні й практично-творчі досягнення й здобутки українського образотворчого мистецтва, до яких треба ще додати зростання здорового художнього молодняка, що стає помітною силою в сучасному мистецтві— роблять наше образотворче мистецтво спроможним і значно підготовленим до виконання відповідних завдань у плані великої культурної

* Подаємо трохи скорочену. *Ред.*

революції, що стоять нині на реальному порядку дня, вимагають від усіх художніх угруповань та об'єднань максимального контактування й скупчення своєї уваги та об'єднаних зусиль на спільних радянських завданнях, замість групового суперництва й дрібної конкуренції.

Назрілою й доцільною формою такого співробітництва й об'єднаної контактної роботи існуючих мистецьких об'єднань, що стоять на радянських позиціях, є Всеукраїнська Федерація цих об'єднань, яка матиме завданням:

1) Максимально широко втягнути всі мистецькі сили й угруповання в практичну радянську мистецько-культурну роботу і використати їх для радянського й соціалістичного будівництва, скеровуючи весь процес по виразному пролетарському комуністичному річизу.

2) Охопити всі художні угруповання й об'єднання партійним впливом і керівництвом разом з підсиленням ідейного керівництва внутрішнім життєм об'єднань і консолідацією їх пролетарських кадрів, що дасть можливість скерувати увагу й цілих об'єднань і окремих мистців на продуктивну творчу роботу.

3) Упорядкувати справу художнього ринку та організованого планомірного художнього обслуговування робітничо-селянських мас.

II. Оскільки в основі затяжної кризи сучасного мистецтва лежать процеси боротьби й змагання культур буржуазно-капіталістичної й пролетарсько-соціалістичної, що живляться соціально-класовою боротьбою в усіх ділянках нашого будівництва, зокрема й особливо будівництва культурного—остільки боротьба на мистецькому фронті, боротьба формальних художніх угруповань не може в той чи інший спосіб не відбивати боротьби соціально-класової, а значить не може ліквідувати соціально-ідеологічну боротьбу, яка не знімається, а лише переходить в іншу фазу, набуває нових соціально більш корисних культурно-організаційних форм. Тому Федерація не мусить ані в якій мірі спричинитись до затушовання ідейної боротьби й виявлення процесів соціально-класового самовизначення, диференціації мистецьких сил і мистецької творчості. Навпаки, вона повинна дати простір і вихід для наближеного змагання формально-стильових підходів, течій, шкіл з точки зору майстерності, підвищення художньої та ідеологічної якості мистецької творчості.

Зокрема засадами Федерації мусять передбачатись такі моменти.

На тлі нечуваного зросту в наш час культурної революції, активності мас у споживанню та творенню культурних і мистецьких цінностей, черговою справою мистців радянських республік повстає практичне й свідоме будівництво радянської мистецької культури. Це будівництво можна реалізувати і йти вірним шляхом лише за умови найщільнішого зв'язку мистців з робітничо-селянськими масами, за умови активної співучасті мас у творенню нових мистецько-культурних цінностей.

Органічний і безпосередній зв'язок з робітничо-селянськими масами, який забезпечив би дійсний вплив їх на творення нової мистецької культури є можливий і реальний лише за умови наявності організованих відносин між художником і масами в розумінні організованого задоволення художниками соціально-колективного замовлення мас на мистецьку продукцію.

Федерація ставить завданням організувати наш художній ринок, поширювати масові та колективні форми його, просувати мистецтво глибше у маси, вишукати організовані форми споживання мистецтва й мистецької продукції в житті та побуті, як і вишукувати соціально-організовані форми роботи художника.

Федерація розглядає мистецтво, як суспільну ідеологію й заперечує всякий класовий нейтралітет мистецтва, тому вимагає підпорядкування мистецької роботи ідеології й інтересам класової боротьби пролетаріату та її проводиря—компартії.

Федерація заперечує відокремлення в мистецькому творі форми від змісту, ставлячи твердження, що форма в мистецтві є завжди продуктом соціально-класової психології й виявленням класової ідеології (зміст), а тому, як актуальне завдання радянської сучасності, Федерація висуває боротьбу за стильові шукання й мистецьку форму, що в сумі своїх властивостей становить якість мистецького твору.

Орієнтуючись на новий побут і робітничо-селянські маси, ставлячи завданням органічне вrostання мистецтва в побут та активну участь мистця в організації нового колективного побуту, засобами мистецтва, Федерація розглядає в цьому плані виробниче індустріальне мистецтво, як цілком рівноцінне з іншими (суто-ідеологічними й суто-образотворчими) формами мистецької роботи, маючи в перспективі цілковите злиття мистецтва з життям і виробництвом.

В галузі суто-образотворчого мистецтва (станковізм то-що), Федерація ставить проблему максимального використання існуючих форм і методів образотворчості, перевіряючи їх з точки зору революційно-творчого, активно-організуючого впливу на життя та волю й свідомість мас. В зв'язку з цим Федерація висуває до поглибленої практичної розробки проблему образотворчого пролетарського активного реалізму, як одно з важливіших завдань мистецтва нашої доби.

Федерація мусить взяти активну й організовану участь в підйомі широкого руху самодіяльного мистецтва робітничо-селянських мас, стимулюючи розвиток та поглиблюючи самодіяльність, ідучи цій масовій хвилі назустріч—силою, досвідом і званням кваліфікованого, професійного мистецтва.

Базуючись на інтернаціональній класовій ідеології марксизму, на інтернаціональних досягненнях світового мистецтва, Федерація українських радянських художників повинна однак практично творчу працю просякати шуканням форм, що відповідають національним особливостям робітничо-селянських мас України, пам'ятаючи, що піднесення національної культури є неодмінною умовою будівництва соціалізму.

Федерація, об'єднуючи широку масу мистців УСРР, має стреміти до братнього співробітництва з федераціями інших радянських республік, що вже творяться, маючи метою об'єднання їх у спілку федерацій всіх республік Радянського Союзу.

Являючи собою доброхотне об'єднання організованих в Асоціації груп мистців та художників України, Федерація ставить умовою праці радянського художника безкомпромісний критицизм що до буржуазного мистецтва минулого й сучасності та методичний перегляд усіх форм мистецтва з метою використання їх здобутків у плані підготовки нових синтетичних форм і досягнень, пам'ятаючи, що нова епоха соціалізму витворить свій стиль і форму.

Висуваючи наведені ідеологічні засади для організації Всеукраїнської Федерації радянських художників, ЦБ АРМУ звертається до всіх існуючих на Україні художніх об'єднань з закликом приступити до практичного здійснення ідеї Федерації, як основи й запоруки дальшого успішного потужного розвитку революційного мистецтва України.

До цієї ж декларації цілком і повністю приєдналась ініціативна група спілки робітників-художників Донбасу ІЗО—Забой.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ВУФКУ

ВУФКУ складо орієнтовного тематичного плану своєї роботи на 1928-29 рік. За цим планом ВУФКУ потрібне таких сценаріїв:

I. СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІ ТЕМИ.

А. Теми з робітничого життя:

Раціоналізація виробництва. Культурна революція й новий побут. Робітниче винахідництво. Робітниця-активістка. Дві вільні теми.

Б. Теми з селянського життя:

Культурна революція на селі. Сільсько-господарський колектив та комуна. Радгосп і селянство. Використання природних багатств. Жінка—громадський діяч на селі.

В. Теми з життя молоді:

Кохання й робітнича молодь. Над гранітом науки. Комсомольці.

Г. Теми з червоноармійського побуту:

Червона армія й село. Вільна тема.

Д. Теми з життя радянської інтелігенції:

Розклад української інтелігентської родини. Вільна тема.

II. ТЕМИ, ЩО ВИСВІТЛЯЮТЬ НАЦ. ПОЛІТИКУ.

Дніпрельстан. Нацменшості на Україні. Вільна тема.

III. ТЕМИ З ІСТОРІЇ СОЦІАЛЬНИХ РУХІВ НА УКРАЇНІ.

Декабристи на Україні (1825 р.) Селянська трагедія (1905 р.) Під Карпатами (1915 р.)

IV. ТЕМИ З ДАВНЬОГО МИНУЛОГО УКРАЇНИ.

Бондарівна (XVII століття). Кабала (Історія Почепинської межі). Маруся Богуславка.

V. ТЕМИ ДИТЯЧИХ ФІЛЬМІВ.

Радянський Робінзон. Лис Микита. В школі. Дитяча комуна. Олив'яний перетень.

* * *

Отже тематичний план складається з кількох відділів, що між ними центральне місце займає відділ тем соціально-побутових. В фільмах на ці теми мусить бути всебічно висвітлено основні процеси, що нині відбуваються в нашому громадському житті й побуті. В нашому сьогоднішньому побуті є вже чимало нових елементів, що склалися під час революції в наслідок зміни соціально-політичних та економічно-культурних умов. Сценарист мусить показати, як ці нові умови змінювали окремі елементи в побуті, яку боротьбу треба було витримати, щоб ці зміни в побуті стали масовими, як старі елементи побуту чипляються за все нове, змагаються за життя й помалу відмирають. Потрібно всебічно висвітлити побут робітників і селян, як з погляду позитивних, так і негативних моментів.

Побутовий фільм мусить агітувати за нові елементи побуту своїм художнім змістом, а не поверхово, при чому висвітлення побуту повинно бути зрозуміле й доступне для широкого масового кіно-глядача, а не бути психологічно-заплутаним мереживом зі всіма відтінками індивідуалістичних переживань.

Між іншим, ВУФКУ звернуло увагу на те, щоб соціально-побутові сценарії будувалися на українському тлі. Адже досі сценаристи з далеких закутків Союзу, що не знають українського селянського і міського побуту, давали для ВУФКУ сценарії, які малюють побут інших країн і народів. ВУФКУ декілька таких сценаріїв поставило, але всі вони вийшли невдалі, бо наші кіно-робітники незнайомі з етнографічно-далеким від нас побутом.

Що ж стосується тем з робітничого життя, то ці теми набирають зараз особливої ваги. Крім висвітлення наших певних здобутків, у сценаріях на ці теми повинно повести рішучу боротьбу з негативними явищами, що трапляються на наших фабриках та заводах у робітничій сім'ї та взагалі в робітничому житті. Випадки бюрократичного ставлення до справи виробництва, негарного поводження з людиною, різні ухили, етичні збочення, прогули, кепська продукція й т. д.—це ті негативні явища, що їх повинні наші картини висвітлити і з ними боротись. Поруч з від'ємними сторонами робітничого побуту сценарії повинні показувати й нові позитивні риси побуту робітника—його свідомість, громадську працю, культурні розваги, потяг до знання, активність, зацікавлення у кращій якості продукції то-що.

В такій же мірі, коли не в більшій, все, що було сказано про трудність тем з робітничого життя, стосується й до селянської тематики. Для того, щоб не скотитися в бік теми-агітки і малої художності, сценаристові треба дуже докладно знати особливості й своєрідність умов життя українського села, яке значно різниться, наприклад, від сучасного російського села не тільки в етнографії й побуті, але і в економіці.

Сучасне село економічно перебудовується. Істотні зміни в економіці села викликають перебудову культуру. Але ж культурно село стоїть нижче, ніж місто. Спадщина минулого, темрява, забобони, громадська відсталість—це й досі живіють у побуті темних закутків українського села. Отже, в сценарії фільму, що присвячений селу, треба віддати головну увагу тій боротьбі нового зі старим, що зараз відбувається на селі.

Трохи окремо стоять теми з життя молоді. Одною стороною ці теми впираються в тематику робітничу, а другою в селянську, але ж вони мають окреме актуальне значіння—це справа виховування молоді. Головні питання цієї групи—статеві взаємини між молоддю, побут вишівської молоді і його від'ємні сторони та боротьба з хуліганством серед молоді старшого віку. Сценарії

теми мусять бути просякнуті ідеєю культурної революції нашого побуту.

Теми з побуту радянської інтелігенції треба трактувати під аспектом висвітлення досягнень радянської влади в справі національної політики на Україні. Сценарії на цю тему повинні показати зріст національної української культури, культури радянської, якій ставлять певний опір шовіністичні елементи з кола старої українофільсько-народницької інтелігенції, що не розуміє або й не хоче розуміти національну політику радвлади і компартії на Україні.

Під упливом революційних подій і нових соціально-економічних умов на Україні колишня суцільна ніби то сім'я української інтелігенції розкладається на два табори: реакційно-консервативно настроєні батьки, що не можуть позбутися смішної в наші часи і шкідливої для радянської України національної романтики, яка часами переходить в національний шовінізм. Діти, які вирости в умовах всевітньої імперіалістичної війни та громадянської класової боротьби на Україні, відходять від поглядів батьків. Виникають часті суперечки і конфлікти в патріархальному колісї побуту інтелігентів, що нарешті приводить до розриву. В цьому сценарії треба показати успішність радянзації молоді української інтелігенції, яка солідаризується з пролетаріатом та співробітничав з радянською владою.

Надзвичайно важлива справа—розробка тем для дитячих фільмів. За планом ВУФКУ дано п'ять тем для дитячих фільмів. Перша з них „Радянський Робінзон“ має своїм завданням розвінчати дитячу романтику пригодництва, якою діти іноді надто захоплюються. Основна ідея сценарія повинна полягати в тому, що одиниця, яка цілком відокремлена від колективу—завжди безпорадна й слаба. Сценарій повинен підкреслити дитячу ініціативу в гурті інших дітей, самообслуговування, дотепність, здорове суперництво й т. ін.

Із зазначених тем ВУФКУ уже має розроблені сценарії на такі теми: „Декабристи на Україні“, „Селянська трагедія“, „Бондарівна“, „Кабала“ та „Олив'яний перстень“.

66 КУЛЬТУРФІЛЬМІВ

З наступного 1928-29 року ВУФКУ починає в широкому масштабі виробляти культурфільми. Подаючи на громадське обговорення попередній тематичний план цієї галузі кінематографії, цього ж року ВУФКУ збільшує продукцію культурфільмів у кільканадцять разів проти попереднього 27-28 року. Збільшено асигнування на цю роботу і план збудовано в розмірі 56800 метрів корисного метражу.

ПРО ЖУРНАЛ „МОНД“ (Лист Анрі Барбюса)

Анрі Барбюс нещодавно закликав одвертим листом усіх своїх друзів у СРСР звернути увагу на новий щотижневик „Монд“ що

Передбачається зробити такі культурфільми:

Промислові: „Від руди до металу“, „Вугіль“, „Хемічна промисловість“, „Соляна промисловість“, „Українські силікати“, „Цукрова промисловість“, „Шкіряна промисловість“, „С.-г. машино-будівництво“. Разом на 5.600 метрів.

Сільсько-господарські: „Товарів культури“, „Картопля й її використання“, „Олійні рослини“, „Продуктивне скотарство“, „Птахівництво“, „Догляда лікування худоби“, „Культурне молочарство“, „Хлібна фабрика“ (радгосп), „Колективне господарювання“, „Інтенсивні культури“, „Кустарні промисли“, „Виробництво й рибальство“, „Переробка с.-г. продуктів. Всього 7.600 метрів.

Загально-господарчі: „Корисні копалини“, „Ліс“, „Торф“, „Господарство великого міста“, „Кооперація—шлях до соціалізму“, „Меліорація“, „Що Україна вивозить за кордон“, „Хто дбає—той має“ (страхування будівель, посівів та худоби), „Як працює споживча кооперація“. Разом 9.000 метрів.

Краєзнавчі: „Кіно-атака України“, „Донбас“, „Українська столиця“, „Культурний Донбас“, „Дніпро“, „Заповідники“ (надморські, Софіївка, Ольвія, Кам'яні могили), „Українські курорти“, „Пам'ятники старовини на Україні“. Разом 9.600 метрів.

Крім того, соціально-культурних 12 культурфільмів на 9.000 метрів.

Агітаційно-освітніх—5 на 4.200 метр. та навчальних—11 на 6.000 метрів.

АЛЬБОМ УКРАЇНСЬКОЇ КІНЕМАТОГРАФІЇ

Правління ВУФКУ ухвалило видати альбома української кінематографії. У ньому буде вміщено найкращі кадри з картин українського виробництва, а також портрети видатних українських кіно-режисерів, артистів та сценаристів. Альбома буде видано українською, російською, французькою й німецькою мовами.

КОНКУРС НА МОДРІВСЬКИЙ КІНОСЦЕНАРІЙ

За постановою другого всесоюзного з'їзду МОДР'у ЦК МОДР'у оголосив конкурс на кіно-сценарія. Сценарій мусить висвітлити значіння МОДР'у в класовій боротьбі закордонного пролетаріату й пролетарської громадськості Радянського Союзу. Зміст сценарія в основному мусить бути побудований на фактичному матеріалі окремих епізодів сучасної революційної боротьби, фашизма й білого терора.

Майбутня картина являтиме з себе тип найкращих героїчних картин 1928 р.

лише місяць почав виходити за його редакцією.—„Монд“, що йому я цілком присвятив себе,— пише А. Барбюс,— в міжнародній

журнал, який має за мету давати широку об'єктивну інформацію.

Одне з перших завдань цього журналу — дати яскраву картину сучасності. „Монд“ намагатиметься стати трибуною, що з неї буде показано життя світу без будь-яких упереджень та прикрас. Він буде правдиво відбивати життя світу з науковою точністю, не ухиляючись на користь кого б то не було і без компромісу. На думку організаторів журналу, „Монд“ мусить бути журналом боротьби, ставлячи своєю метою боротьбу за правду і протиставляючи її тій брехні, що її поширює реакційна пропаганда.

Хоч „Монд“ почав друкуватись французькою мовою, проте, він має виразний міжнародний характер. В цьому журналі уділятиметься значне місце науковому літературно-художньому та соціально-суспільному світові.

До складу співробітників „Монда“ входять видатні громадські діячі, письменники та вчені: Роме́н-Ролан, Кнут Гамсун, Генріх Манн, Ептон Сінклер, Рабіндрант Тагор, Максим

Горький, Панаїт Істраті, Жорж Дюамель, Ернст Толлер, Леонард Франк, Серафімович, І. Беккер, Ейнштейн, м-м Кюрі, академик Лонжевєн, проф. Йоффе, академик Павлович, Кетте Колвіц, Дієго Рівера, Піскатор, Меврхольд, Луначарський, Каменєва, Коган та ін.

В своєму листі А. Барбюс пише, що новий журнал буде провадити постійну кампанію проти фашизму, імперіалізму, експлоатації та пригнічення народів. Він також буде постійно висвітлювати досягнення СРСР в їх справжньому вигляді.

А. Барбюс закликає всіх своїх друзів активно допомагати новому журналу, встановити з ним зв'язок і передплачувати його.

Кореспонденції надсилаються до редакції „Монда“ по такій адресі: Москва, ВОПС, Мала Никитинська 6.

Передплату надіслати по адресі: Москва, Межрабпома 1-я Тверская-Ямская, дом № 13.

Умови передплати: на рік—6 крб.; на півроку—3 крб.; на 3 місяці—1 крб. 50 коп.; Ціна окремого номера 15 коп.

ПО НАШИХ ВИДАВНИЦТВАХ

„ДВУ“ видаватиме в 1928-29 р.

Н.-Левицького, П. Мирного, Квітку-Основ'яненка, Щоголіва, Кропивницького, Тобілевича, Старицького—повні збірки творів. Також буде видано пролетарських письменників та поетів—понад 40 томів.

Зі світової літератури буде видано: Есхила, Петрарка, Данте, Шекспіра, Шілера, Байрона та інш. понад 40 томів.

„Книгоспілка“ видаватиме в 1928-29 р.

Романи:

Слісаренко—Чорний янгол; Юліан Шпол—Золоті лисинята; Ковтун—Яструби; Бальвас—

Музика мас; Плужник—Родина кашкарів; Антоненко-Давидович—Січ-Мати; Яновський—Майстер корабля та інші.

Повісті, поеми та оповідання:

Сосюра—Записки—повість; К. Гордієнко—Славгород—повість; П. Іванов—Щастя інтелігента—повість; Полішук—Роден і Роза—поема; Йогансен—Майборода—повість; Слісаренко—Бунт—повість та інші.

Зі світової літератури:

Мопасан—7-й і 8-й томи творів; Гоголя—чотири томи творів; Кіплінга—Маленький Тумай; Джек Лондон—Бук; Піменова—На волосок від смерті; Кез—Том з Мирної Долини; Буш—Макс і Мориц та інші.

НОВА ЗБІРКА ПОЕЗІЙ О. ВЛИЗЬКА

Поет Ол. Влизько виготовував до друку нову книгу поезій під назвою—„Живу, працюю“. Підрозділи книги: Трамонтана, Романтичний словник, Саркастичне романцєро, Памфлети, Матеріяли до епопеї, Плакати й Атака фактів.

НАЙБІЛЬШИЙ СЛОВНИК У СВІТІ

19 квітня 1928 р. вийшов з друку останній випуск знаменного Оксфордського словника англійської мови.

Над першим випуском цього словника почали працювати 70 років тому. Це найбільший у світі словник лексикографіки за всю історію. Перший том його вийшов 1884 року. Крім того, поза словником було видано кілька додатків, що складають матеріал, який не був виданий в окремих томах.

Словник має 10 грубесних томів інкварту. Він мав 414.825 слів, 500.000 определень і 1.827.306 цитат.

Найбільше слів припало на літеру S (57.420). Собівартість словника 300.000 фунтів стерлінгів.

КОНКУРС НА ПАМ'ЯТНИК КОЛУМБОВІ

Америка оголосила міжнародний конкурс на пам'ятник Колумбові, що його поставлять у республіці Домініко. Київський художній інститут одержав запрошення взяти участь у цьому конкурсі. Конкурс складається з двох частин. На першу частину архітектори мають подати тільки ескізи, що їх з 1 вересня до 1 грудня розглядатиме міжнародне бюро в Мадриді. Бюро схвалить 10 ескізів і автори їх повинні будуть опрацювати проекти пам'ятника до 1 квітня 1929 р. Друга частина—розгляд цих десяти проектів і вибір найкращих.

БІБЛІОГРАФІЯ

МИХ. РУДЕРМАН

ПРО ДВА ЖУРНАЛИ

Художня проза червневої та липневої книжок „Красной Нови“ різноманітна і неоднорідна. Поряд з речами великого значіння вміщено твори досить сумнівної якості. До останніх у першу чергу треба віднести початок роману Хаджі-Мурат-Мугуєва „Огненная лапа“.

Вже перші сторінки кажуть за те, що роман повинен мати за мету „легке читання“, оскільки є всі дані авантурно-екзотичного жанру. Подія відбувається біля кордонів Індії, в східному куті Месопотамії. Дійові особи: бувший російський офіцер, що застряв на Заході в час світової війни—тепер сержант англійської колоніальної армії, емігрантка—княгиня Строгова, француз Вільбуа, начальство сержанта—майор Кауте, лейтенант Гільденбрандт. На лоні екзотичної східної природи спостерегаємо любовне захоплення сержантом Строговою і ревнющі Гільденбрандта. Строгову введено в образі сучасної Клеопатри, що міняє своїх коханців з рекордною швидкістю. Подібних жінок ми зустрічаєм не раз у Фаррера та в інших письменників-орієнталістів, і їхня опереточна демонічність уже досить надокучила. Сподіватимемось, що в дальнішому автор* зробить свою героїню менш надуманою і шаблонною.

Несподівано слабкий Леонід Леонов у психологічному етюді „Месть“, що намагався показати і обґрунтувати поводження безпритульного Никітки. Оповідання має багато гарних, яскравих своїм натуралізмом місць (сцена гри в футбол, з котятком), але надмірне психологізування і чванливо-надумана мова оповідання значно псує цей твір. У порівнянні з цим оповіданням, оповідання Сейфуліної, Ковальської та інших письменників, що писали про безпритульних, здаються шедеврами.

Н. Нікандров у повісті „Мирные жители“ змальовує побут радянського міщанства, гнітючу нудоту його існування, лицемірство і побожність його представників. Портрети подружжя Корешкових і Кузіних, що зненавиділи один одного, але схороняють „теплі взаємини“, розроблено до дрібниць детально і цей аналіз дрібниць і дрібязковості міщан доскональний. Повість написано переважно діалогічною формою, від чого дієві особи виграють і в образності. Нікандров не дав героям готових характеристик, а показує їх діалогом.

Цікава також повість Л. Раковського „Ємарай Ємаревич“. Її герой—старий єврей Шендер Фікс—одного разу одержує з селянським виконавцем свого побічного сина напівдіота Митрохвана.

Він пригадує про „гріх юности“—про свій звязок з померлою матір'ю Митрофана Галиною і готовий поставитись до Митрофана побатьківському. Але дружина Шендера Соре-Лее, довідавшись ще про одну зраду свого чоловіка, тримає Митрофана в чорному тілі. Перебування „кошерного“ християнина в патріархальній квартирі Фікса—

* Хаджі-Мурат-Мугуєв—автор непоганої книжки „Врата Багдада“, що вийшла недавно в „Зіф'ї“.

переповнене раптовими комічними епізодами. Повість кінчається загибеллю Шендера („блудливого Ємарай Ємаревича“), коли він під час пожежі кинувся рятувати сина.

Серед великої кількості повістей і оповідань так званого містечкового жанру „Ємарай Ємаревич“ відокремлюється органічністю як персонажів, так і кону. Побут єврейського містечка не показав письменник як щось екзотичне, а показав як необхідне оточення живих, художньо правдивих людей.

Серед видрукованих уривків у різних журналах другої частини „Жизнь Клима Самгина“—М. Горького, особливої уваги заслуговує уривок надрукований у 7-й книзі „Красной Нови“. Його перечитуєш із великим задоволенням можливо тому, що тематично цей уривок надто значний. Тут зосереджено всі ті події п'ятого року—страйки, 9-те Січня і т. д.—побутовий художник-письменник, яким Горький зарекомендував себе здавна. Ніби то ті ж події, що й „9-е Января“ і в романі „Мать“ та інш., але тут перелом психіки межеумовного інтелігента Самгіна. Тут події набувають ще більшої яскравості, ще більшої переконаності, не тільки для об'єктивного автора, але і для нерішучого загриженого рефлексією Самгіна. Такі постаті, як наприклад Гапон, безсумнівні. Його істеричні вихватки, його маніякальне самолюбство і разом з тим повна безпорадність як проводиря і організатора, зразу ж впадають в очі. Безсумнівний і героїзм робочих мас, які не вірили до останнього моменту, що салдати за наказом уряду будуть стріляти. Коли ж залунали випали, робітники заспокоювали товаришів, вигукуючи, що стріляють холостими. Картина масового розстрілу вражлива. Горький малює окремих робітників, деталі мордування, що ніби довершують характеристику кожного робітника зокрема.

„Кочегар зупинився, але відстань між ним і робітниками збільшувалась, він стояв у позі кулачного вояки, що чекав на ворога, ліву руку притискуючи до грудей, праву з шапкою простягнувши вперед. Але рука впала, він похитнувся, ступнув уперед, і теж впав грудьми на сніг, упав, не зігнувшись, як дошка, і тут підвів голову, б'ючи шапкою по снігу; нелюдсько сильно закричав, посунувся вперед, витяг ноги і зарив обличчя в сніг.

Цілком незрозумілою була болісна повільність усього, що відбувалося навколо—очі бачили, що кожна хвилина переповнена рухом, однак усе справляло враження повільності“.

Цей уривок найцінніший в останніх книжках журналу. Оповідання Сергєєва-Ценського, Заянцого, П. Романова й Глеба Алексєєва середньої вартості з більш-менш захоплюючими сюжетами.

Зі статейного матеріалу треба відзначити „Литературные очерки“ Д. Тальнікова, де цілком вірно розглянуто гасло так званої живої людини в літературі. Літературі потрібна художня правдоподібність, а не голий натуралізм, живі образи, живе мистецтво. Тут джерело всіх балачок про живу людину. Прикладом живого мистецтва автор вважає роман Ю. Ольоші „Зависть“, протиставляючи його „Преступленію Мартына“ В. Бахметьєва.

Крім цього, в критичному розділі вміщено статті А. Дівільковського „Наша деревня в зеркале романа“, Л. Й. Рузер „Плохие обращения с историей или мистика крови“, С. Мстіславського „На крови“.

Л. Кнейнборт у нарисі „Максим Горький как собиратель творческих сил“ подає багатий матеріал для висвітлення ролі письменника в історії літературного руху в Росії.

Віршований розділ заповнено І. Сельвінським (2-а частина роману „Пушторг“) і Б. Пастернаком (уривок зі „Спекторського“).

Гарну повість дав в останніх книжках „Нового Мира“ Сергеев-Ценський.

Повість ця має наголовок „Поет и чернь“—змальовує історію перебування М. Ю. Лермонтова в П'ятигорському, його дуель з Мартиновим і смерть поета. Тепер багато письменників узялися за історико-літературні теми, але не всі вдало. Коли „Кюхля“ і „Смерть Визира Мухтара“ написані Ю. Тиняковим з проникливим розумінням оточення і характерів, то роман В. Каменського „Пушкин и Дантес“ є одверто халтурний твір. Але Ценський очевидно гарно володіє матеріалом, оскільки його міркування про взаємовідносини Лермонтова і Мартинова подають нові незнайомі читачеві риси в характері поета. Лермонтов показаний жартівливим, що тішить святкову публіку, яка відпочиває на водах.

Але крізь цю чисто зовнішню радість чутно сумні мотиви, що сигналізують про безпорадність, яка оволоділа Лермонтовим. Про відношення задирикуватих дворянчиків-офіцерів до великого поета говорить такий знаменний діалог:

— Так хто ж такий Лермонтов, врешті решт?

— Поручник армейського полку та онук своєї бабушки!

— Поет все ж таки. Не можна так. Поет...

— Велика шишка. Посередній байроніст. Це ще було відомо в школі прапорщиків...

— А коли... великий поет?.. Белінський навіть назвав мало не генієм!..

— Белінський? Якийсь там семінарист. І звичайно, теж за п'ятсот карбованців асигнаціями. А коли ти геній насправді, тоді йди до геніїв... До геніїв, а не до нас... А коли ти з нами, з геніями, тоді поведь себе так, як ми цього вимагаєм. І все. Вся балачка. Або ми тебе навчимо, як треба себе поводити!

Кращої характеристики духовних запитів тодішньої молоді не можна знайти. І самотній людині, що можливо розуміла Лермонтова, Мартинову судилось було стати його суперником і вбивцею.

Борис Губер в оповіданні „Управдел“ виявляє знання типів російського села і уміня мальовничо відбивати їх. Але хоч мова і йде про сучасне село, про сільраду, комсомольський осередок і т. ін., але ж якою бунінською нудотою і холодком повіває від селян Губера, ніби сучасність дає знати про себе лише в урядуванні та вивісках над селянською чайною.

Закінчено другу частину „Хождение по мукам“ Олексія Толстого. При повному розумінню історії громадянської війни, при блискучих іноді змальовуваннях тла, на якому розгортається сюжетна канва—герої бліді і непереконаливі. Так ніби не впізнаєш Дашу і Телегіна із першої частини роману. Скажуть—сталася велика ломка і люди приснились, але герої Толстого стали менш образними, менш художньо-правдивими. Один лише Телегін з його інтелігентним сприйманням більшовизму прийнятний. Як ні один із сучасних письменників, Толстой уміє зацікавити, захопити читача, і інколи недокінченість і схематичність основних героїв вповні визволяє масова сцена і захоплює хроніка громадянської війни.

Оповідання Г. Нікіфорова, так гарно розпочате, зіпсоване в кінці шаблоновою розвідкою. Історія Василя Ліхарева, що підписав смертний вирок колишній своїй коханці Ользі Мурановій, не нова в сучасній літературі, але у Нікіфорова все ж таки цей вчинок мотивований свіжо. Автор не оповідає, як це часто робиться в таких випадках, про болісну драму роздвоєння, а прямо підтверджує більшовицьку готовність Ліхарева розстріляти Ольгу.

ЦЕНТРАЛЬНА
НАУКОВО-БІБЛІОТЕКА

Велику поему „Парки“ дав А. Безименський в останній книжці журналу. Власне це не поема, а віршовані нотатки про побут міщанства Праги з коментаріями автора. Більш-менш удалий 5-й уривок I-го розділу, де мова йде про речі:

О, вещи. Дано вам могутелство власти,
Дано вам отталкивать, радовать сечь.
Вы в силах вязать и развязывать страсти
Душить или двигать и мысли, и речь.

Все ж останнє в тому ж стилі газетної настобурчености і стилістичного першенства, яким пише останній час Безименський.

Гарні вірші подав А. Мініх, що не так часто друкується. В міцних і ритмічних рядках він оповідає історію народження і смерті сірника:

...С этой жгучей скрестясь начинкой
Из купели своей огневой
Выйдет спичечная лучинка
С умной черной головой.

В критичному розділі статті Ганни Шафір (про творчість А. Яковлева), Р. Якубського (про творчість С. Под'ячева) і ділова стаття А. Лежньова про останні новини пролетарської літератури („Бруски“ Панферова і „Прорыв“ Слетова).

В розділі „За чертой“ треба відзначити художні нариси „Марсель“ Софії Виноградської.

Розглянутий матеріал двох найпопулярніших журналів дозволяє зробити деякі висновки. В „Красной Нови“ добір прози за минуле півріччя значно безладніший і випадковіший, ніж в „Новом Мире“. Тут ви зустрінете і невдалий роман Глеба Алексєєва „Тень стоящего впереди“, повість Всеволода Іванова „Гибель Железной“, сюжет якої несамотійний, і на решті оповідання Павленка і Хаджі-Мурат-Мугуєва майже бульварного характеру. Також треба вважати за „opus“, редакції вміщення грубого і непереконливого роману у віршах Іллі Сельвінського „Пушторг“. Ця річ значно слабша не лише за „Улялаєвщину“ цього автора, але слабша за „Записки поета“. Який би культурний не був цей поет, яку б не виявив ерудицію, накопичені і важкуваті його поеми нудні і втомлюючі. Читач міг би сказати їхньому авторові те ж, що сказав Б. Пільнякові один соромовський робітник: „Трудновато ви пишете, товарище Сельвінський“.

Крім безпланового добору матеріалу, ця ж безплановість що до співробітників „Красной Нови“. Звичайно, нема потреби робити установку на імена, але відсутність того чи іншого гарного белетриста чи критика дає відчуття себе. Светлов, Багрицький і низка інших поетів зникли зі сторінок журналу. Ніби по змові перестали друкувати статті Д. Горбов і А. Лежньов—два наших кращих критики. Все це дозволяє думати про якусь нову лінію редакції, контури якої ще не зовсім яскраві.

„Новый Мир“ навпаки—чим раз стає все цікавіший. Уже одне те, що в ньому друкують свої романи М. Пришвин, статті В. Полонський та інші, робить журнал якісно високим. Особливо гарний добір у журналі віршів. Тут майже в кожному номері подано кращих поетів усіх угруповань і напрямків: М. Светлов, М. Голодний, І. Тихонов, Б. Пастернак, Багрицький та інші.

Журнал цікавий тим, що, будучи по суті літературно-нейтральним (цеб-то не будучи органом ні одного із літературних угруповань), він все ж є літературно-прогресивне видання, що подає читачеві високохудожній, ідеологічно-чіткий матеріал.

ГРИГОРІЙ ЕПІК. „В снігах“. Оповідання. ДВУ. 1928 р. Ц. 1 крб. 15 к., стор. 242.

Першу збірку оповідань Гр. Епіка „На зломі“ українська критика зустріла, як неоригінальний і малохудожній літдебют молодого автора.

Але тематична та ідейна спрямованість збірки дала деяким рецензентам надію на художнє зростання Епіка, а рецензент „Черв. Шляху“ так категорично й заявив, що „він (Епік) дасть, безперечно дасть, досконаліші твори“.

Перегортаючи і вчитуючись у нову збірку Епіка „В снігах“, ми ніяк не можемо сказати, щоби ця категорична надія рецензента „Черв. Шл.“ була хоч частково здійснена.

Власне, ця збірка становить собою лише частково нову продукцію автора, бо з п'яти оповідань збірки троз з них („Вася“, „Оповідання командира“—в першій редакції— „Анкета“, „В Жовтневу ніч“) взято з його першої збірки „На зломі“. Нові оповідання збірки („В снігах“, „Під баштою“) нічого нового ні формально, ні тематично не вносять. Автор, видимо, застиг у колі виробленого шаблону. Оповідання „В снігах“ малює роки голоду та дні смерті Леніна, а „Під баштою“— епізод з робітничого страйку 1905 року.

Як знає читач, перша збірка Епіка теж була зв'язана з подіями громадянської війни, голоду та революції 1905 року. Але ця тематична обмеженість була б, на нашу думку, не таким великим гріхом, коли б збірка відзначалась художньо-формальними досягненнями. Але, як побіжно було вже зауважено, й тут автор не посунувся наперед. Сюжетова будова оповідань одноманітна. Або оповідання починається авторською розповіддю про ситуацію, яка спричиняється до певної дієвої зв'язки („Вася“, „В снігах“, „Під баштою“), або воно збудовано на особистих спогадах автора, що їх викликано якими-небудь реліквіями (анкета з муз. рев. та перше травня в „Оповіданні командира“, різні музейні речі: фотографії, відозви, газети часу військового комунізму, обріз з написом „за комунізм“ і багато інш. з опов. „В Жовтневу ніч“). Широкого розмаху, якогось юначого запального шукання, експериментальних, не завжди вдалих, але сміливих, формальних спроб, що завжди характеризують молодого митця, ми тут не бачимо. Стиль не рівний, не суцільний. Ліричні вставки, що невдало запозичені у Хвильового, не органічно поєднані з дієвою ситуацією. А тому штучність тут очевидна.

Крім того, в коротенькій передмові до збірки автор каже, що ті оповідання, які він бере з першої збірки до цієї, оскільки це було можливо—він переробив. Переглядаючи збірку, ми на першій сторінці, першого ж оповідання подибуємо таке: „Вася, син робітника, сидить на вікні і з заздрістю дивиться на ланенят, що тепло одягнені ковзаються. Йому теж хочеться піти туди, але мати не пускає. Нарешті мати виходить і Вася рішає:

— Тепер побіжу коковзаюся. — Хряпнули двері. Вася вибіг на тротуар і зупинився. (Зауважте!) По вулиці промчав автомобіль. За ним ніби навздогін швидко погналі візники. На льоду веселі бігають панські діти.

— Побіжу, — подумав боязко Вася; — і швидко скочив з вікна (??? Г. К.) Двері важко хряпнули і лишилися широко відчиненими“.

Як бачить уважний читач, що шановний автор через три рядки забув, що його герой, з його ж ласки, вже давно стоїть на тротуарі і дивиться, як мчить авто і тому він знову засаджує Васю з вікна, за яким знову „двері важко хряпнули“ і т. ін... Цей скандальний недогляд свідчить саме якраз про неуважне ставлення автора до свого худ. матеріалу. Подібний логічний ляпеус зустрічаємо і на ст. 45. Автор зустрівшись на перехресті вул. Карла Лібкнехта та Театральної зі своїм тов. Миколою „репортером урядової газети“, розповідає нам, що це надзвичайно талановитий хлопець і що він зараз буде плани про мандрівку навколо світу. „Не знаю, — каже автор, — чи вдасться йому коли виконати весь цей план, але відомо вже з його дописів у газету „Вісти, що до Владивостоку Микола дістався“. Отже, логічно виходить, що цей Микола, з яким автор щойно зустрівся і розмовляє на перехресті двох вулиць, разом з тим зараз дістався до Владивостоку. Така логічна плутанина знову таки прикро вражає.

Цілоком не природньо і надто штучно описав автор дні смерті Леніна на селі. Де це він чув, і яка психологічно-життєва основа того, щоб у ті, справді сумні для пролетаріату дні, враз по всіх селах сумно загугли церковні дзвони. „Дзвони не відхали, гув тоскно млинарський гудок і шляхом все бігли кудись люди“ (??).

... „А дзвони все били густіше, три-вожніше, та так тужно і довго...“ (Ст. 138).

Хіба незрозуміло, що ця співчутлива участь церковних атрибутів у смерті Леніна не мав ні життєвої, ні психологічної, ні соціальної вмотивованості. Трудящі виявляли свій сум, але без тих мелодраматичних картин, які собі уявляє автор („В натовпі почувалися глухі ридання й густі схлипування“), без церковних дзвонів і без попа.

З боку психологічного типи оповідань односторонні, спрощені. Всі вони або сповнені високо-ідеальних ристанадхненної віданости, або повні жакних „пороков“ та ворожости. В оборону проти цього закиду можна висунути те, що книжка має соц. виховавчу мету і призначалась для дітей старшого віку установ содвиху, а тому ідеологічна чіткість героїв, відсутність глибокої психологічної сюжетової запутаности, тільки полегшує сприймання прочитаного.

На це можна тільки відповісти, що громадсько-виховавча роль такої книжки справді велика і з цього погляду вона заслуговує на увагу, але тільки за це її ні в якому

разі не можна вважати справді літературно-художнім фактом.

Виходячи хоча б з педагогічних міркувань (не кажучи вже мистецьких), треба було б авторові подбати за мову та синтаксис книжки. Видання досить пристойне. Ціна висока.

Гр. Костюк.

Н. ЗАБІЛА. „Сонячні релі“. Книгоспілка. 1928 р. Стор. 32, ціна 45 коп.

Це друга вже книга Н. Забіли—перша „Далекий край“ вийшла минулого року—й тому до цієї можна ставити більші вимоги. Автор надічує вже за собою кілька років роботи, має вже певну вправність, своє коло настроїв і навіть свої шаблони („Балада“). Тематичний обсяг книги невеликий. Автор майже не виходить за межі інтимних переживань змін природи, чи то оточення, в якому перебуває автор. Як винятки, можна вгадати лише прекрасно задумане, але сіро виконане „Будівниче“ та „Баладу“, що її можна розгадати лише як виправу автору: це механічне повторення старих баладних сюжетів, і не можна бути певним того, що подібних сюжетів не розроблялося романтиками сотню років тому. Почувається, що центр книги в отих глибоко інтимних переживаннях і що той „Далекий край“, що його автор оспівує, справді далекий од нашої сучасності. Що правда, автор намагається внести в свої описи інтимних переживань елементи сучасності, та в таких випадках одразу падає на очі механічність, надмірна спрощеність цих елементів.

Яскравий приклад цього „Листопад“, де в глибоко відчуженому осінньому настрої, після рядків

В моєму серці обліта
Червоне й жовте листя—

зустрічаємо такий типовий для малонадійних початківців з провінції зворот:

Есьому, всьому старому смерть!
Бо воля й влада вся тепер
Червоним співам листя.

Такі строфи стоять ще по-за літературою, і наявність хоч би цих рядків у „Сонячних релях“ свідчить лише про намагання автора утримати будь-який зв'язок з сучасністю. Мусимо визнати, що цей відхід від конкретного до туманних настроїв осені, шукання нових ритмів, внесення екзотичних елементів у лексику—характерний для нашої поетичної сучасності. Позитивне в цій явищі—тікання од шаблону, шукання свіжості, за всяку ціну. Одним удається піти цим шляхом, додержавши зв'язку з сучасністю (О. Влизько), у інших, як і в Н. Забілі, екзотичний елемент сам стає ще гіршим, ще нуднішим шаблоном. Згадаймо таку суху, нетривку суміш у першій поезії:

...в садах, в степах співають менестрелі,
балади сонцю—мої пісні

Що пише лютий сині акварелі...
або в поезії „Зимове“.

В збірці єсть також і спеціальні „курортні поезії“, сумлінно датовані: „1927. Харків“, „1925. Лівадія“. Поезії, як і всі „ку-

рортні“, нічим не визначаються: на всій „курортній“ поезії лежить штамп надуманості й порожнечі. Самий факт існування таких яскраво курортних циклів, як і смішна звичка датувати їх відомими курортами говорять лише про поверховість молодих поетів у сприйманні життєвого матеріалу, про невміння заглиблюватись і про учнівсько-легковажне ставлення до літератури. Цим, очевидно, можна пояснити й байдужість молодих і „молодих“ поетів до слова—до основного матеріалу роботи, до засобів вислову—а це найважливіший і найтяжчий бік роботи.

Такі грубі помилки в Н. Забілі, як:

...віддам лиш захвату над длюдяник
зусиль

трапляються на кожному кроці. Всі ці помилки надто об'єктивні критики пояснюють молодістю авторів. Дивно тільки, як „молоді“ автори врешті не вигукнуть:—та доки ж ми будемо молодими! Таке ставлення до молодих поетів можна кваліфікувати лише як членання недоростків од літератури.

Ми робимо наголос на негативних сторонах збірки не через те, що в ній нема нічого позитивного, а тому, що хиби ці—це хиби всієї нашої поетичної продукції. Підкупав читача теплий, трохи туманний ліризм Н. Забіли, властивий тільки їй самій. Єсть несподівано свіжі образи й епітети:

...Старий, вітлатий сад...

...лізе по небу краб золотий...

і багато інших. Остання поезія збірки „Такою юною“ захоплює своєю безпосередністю, криштальною чистотою, стислістю вислову. Ми беремо на себе відповідальність признати за автором збірки „Сонячні релі“ не пересічну обдарованість і побажати тільки швидче „перемогти течію“ і вибратись на власну дорогу.

В. М.

КНИЖКИ ТА ЖУРНАЛИ, НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ

„ГАРТ“ № 89. ДВУ. Стор. 134, ціна 1 крб.

„ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ“ № 8. ДВУ Стор. 216, ціна 1 крб. 80 коп.

„ПЛУГ“—№ 7/8 ДВУ. Стор. 80, ціна 60 коп.

„ВІСНИК ЧЕРВ. ХР.“ № 6—7 ЦКЧХ. Стор. 62, ціна 25 коп.

„ПОЛІМ'Я“ № 5. Менськ. Стор. 176, ціна 1 крб. 25 коп.

„МОЛОДАЯ ГВАРДИЯ“ № 8. Москва. Стор. 208, ціна 1 крб. 25 коп.

„НА ЛІТЕРАТУРНОМУ ПОСТУ“ № 15—16. Москва. Стор. 120, ціна 90 коп.

„НОВЫЙ МИР“ № 8. Москва. Стор. 224, ціна 4 крб. 40 коп.

„ПІРОЖЕКТОР“ № 37. Москва. Стор. 32, ціна 30 коп.

СБОРНИК статей, документів і воспоминаний Н. Г. Чернышевський. Изд. „Политкаторжанин“. Стор. 180, ціна 2 крб.

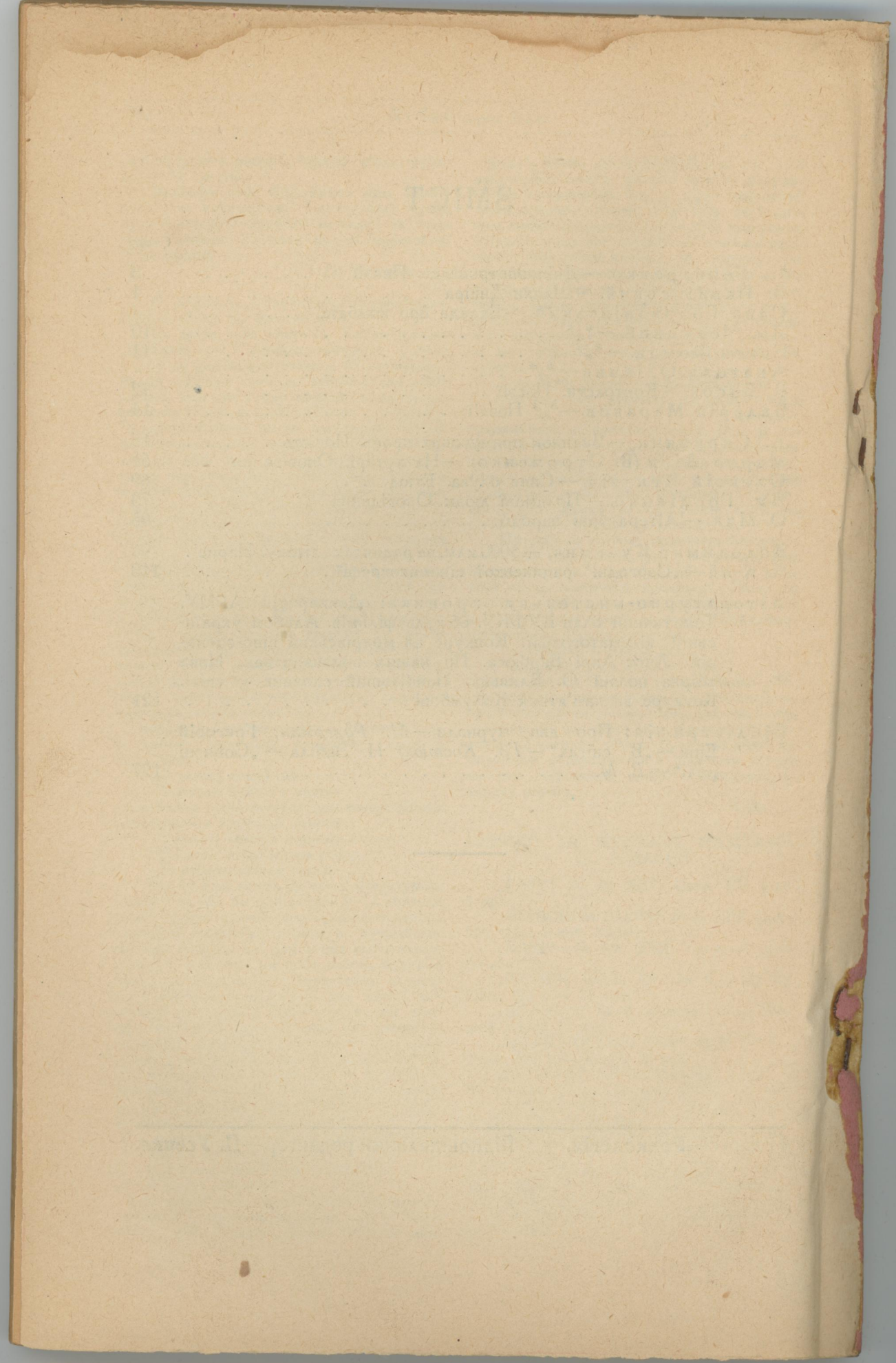
„ЖУРНАЛІСТ“ № 9. Москва. Стор. 56, ціна 70 коп.

ЗМІСТ

	Стор.
Ів. Гончаренко. — Дніпропетровське. Поезії	3
Б. Павлівський. — Шляхи Дніпра	4
Сава Голованівський. — Балада про комбата.	8
Дм. Чепурний. — * *	10
Євген Фомин. — * *	11
Анатоль Олійник — * *	—
В. Басок. — Контрасти. Поезії	12
Валерій Мараков. — * * Поезії	14
Л. Скрипник. — Будинок примусових праць. Повість	15
Марко Дієв (В. Строменко). — На хуторі. Оповідання	51
Олексій Кундзіч. — Синя блуза. Етюд.	69
Дм. Гордієнко. — Поламані люди. Оповідання	73
О. Мак. — Літературні пародії.	95
Володимир Кузьмич. — 5000 клм. на радянськ. літаку. Нарис	98
К. К-ий — „Сьогодні“ радянської кінематографії	113
Літературно-мистецька хроніка: Декларація АРМУ. Тематичний план ВУФКУ. 66 культфільмів. Альбом української кінематографії. Конкурс на модрівський кіно-сценарій. Лист Анрі Барбюса. По наших видавництвах. Нова збірка поезій О. Влизька. Найбільший словник у світі. Конкурс на пам'ятник Колумбові	121
Бібліографія: Про два журнали — М. Рудерман; Григорій Епик — „В снігах“ — Гр. Костюк; Н. Забіла — „Сонячні релі“ — В. М.	127

2 карбованці На цілий рік **ЗОРЯ**
коштує

літературно-науковий та політично-
громадський, ілюстрований журнал

ЗОРЯ виходить уже четвертий рік регулярно що-місяця книж-
ками 32—48 сторінок.

ЗОРЯ друкує вірші, оповідання, статті на політично-громадські
та літературні і наукові теми, друкує велику хроніку
культури, життя СРСР і інших країн, повідомляє про най-
новіші здобутки науки й техніки.

ЗОРЯ має своїх постійних співробітн. по всіх важл. містах України,
а також на Західн. Україні, в Чехії, в Сполуч. Штатах
Америци і в Канаді.

ЗОРЯ освітлює життя українськ. працюючого люду не тільки на
Радянській Україні, але й поза її межами.

КОШТУЄ 20 коп. на 1 місяць (окремий №)

ЗОРЯ 1 крб. на півроку
2 крб. на цілий рік

Надсилайте передплату на таку адресу: Дніпропетровське, Проспект
Карла Маркса, № 106, контора редакції „Зоря“.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

ВЕЛИКУ ЩОДЕННУ ГАЗЕТУ

„ПРОЛЕТАРСЬКУ ПРАВДУ“

Ціна на 1 місяць 1 крб. 20 коп.

ДЛЯ РОБІТНИКІВ, СЛУЖБОВЦІВ ТА ВІЙСЬКОВИХ
З ПРИСТАВКОЮ ДОДОМУ—1 КРБ. НА МІСЯЦЬ

„ГЛОБУС“

20 коп. на місяць

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄ КОНТОРА—вул. ЛЕНІНА № 19
та ПОШТОВІ УСТАНОВИ